

42584

T. C.
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**PİR SULTAN ABDAL'IN ŞİİRLERİNDE
SOSYOLOJİK TEMLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Figen ÇAKIR GÜNEŞ

SİVAS — 1995

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

SEYYAH OLUP ŞU ALEMİ GEZERİM
BİR DOST BULAMADIM GÜN AKŞAM OLDU
KENDİ EFKARIMCA OKUR YAZARIM
BİR DOST BULAMADIM GÜN AKŞAM OLDU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İş bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezğ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Onay :

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../1995

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MÜDÜRÜ

Doç. Dr. Ali ERKUL

TEŞEKKÜR

Bu çalışma ozan Pir Sultan Abdal'ın dizeleriyle daha da sıcaklaşmış ve güzelleşmiştir kanısındayım. Türkü tadında yaşadığım tüm dizelerini irdelemek bir zevkti. Bu zevk değerli hocalarımın katkılarıyla daha da arttı tabiki. Çalışmamın her aşamasında bana yardımlarını esirgemeyen tüm herkeze özellikle danışman hocam Prof.Dr. Vahap SAĞ ve değerli hocam Doç.Dr. Ali ERKUL'a, ayrıca tezin yazımında bana yardımcı olan, emeği geçen ve bana sabredebilen Engin ÖZEL'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Figen ÇAKIR GÜNEŞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	
A. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BİLGİLER	4
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	4
2. Araştırmada Kullanılan Teknikler	5
3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	5
B. KAVRAMSAL MODEL	6
1. Halk	6
2. Sosyoloji	9
3. Kültür	12
C. HALK EDEBİYATI	14
1. Halk Edebiyatına Toplu Bakış	14
a) Halk Edebiyatı Nedir?	15
b) Halk Edebiyatının Gelişme Kolları	17
i) Anonim Halk Edebiyatı	18
ii) Yaratıcısı Belli Halk Edebiyatı	18
2. Halk Edebiyatının Belirleyici Özellikleri	22
3. Divan Edebiyatından Ayrılan Yönleri	24
D. ŞİİRLERİYLE YAŞAYAN OZANLAR VE HALK ŞİİRİ	26
1. Halk Şiirinde Nazım Biçimleri, Türleri, Ölçü ve Uyak.	28
a) Halk Şiirinde Uyak ve Redif	29
b) Halk Şiirinde Kullanılan Ölçüler	30
c) Halk Şiiri Nazım Biçimleri	31

	<u>Sayfa</u> <u>No</u>
2. Halk Şiirinin Konularına Göre Türleri	31
a) Hece Ölçüsü ile Yazılan Halk Şiiri	31
i) Anonim Halk Şiiri Nazım Biçimi	31
ii) Aşık Edebiyatı Nazım Biçimi	33
b) Aruz Ölçüsü ile Yazılan Halk Şiiri	36
c) Aşık Edebiyatı Nazım Türleri	37
d) Tekke Edebiyatı Nazım Türleri	39
E. HALK ŞİİRİ VE YARATICILARI	44
a) Halk Şairi Kavramı Betimlemeleri ve Halk Şairi	46
i) Halk Şairi Kimdir?	47
ii) Halk Şairinin Görevi	48
iii) Halk Şairlerinin Temel Nitelikleri	50
iv) Halk Şairlerinin İşlediği Konular	54
2. BÖLÜM	
A. YAŞADIĞI DÖNEM ÇERÇEVESİNDE PİR SULTAN ABDAL	63
1. Toplumsal Çalkantıları ile Pir Sultan'ın Dönemi ...	63
B. PİR SULTAN ABDAL'IN HAYATI	72
1. Halka Göre Pir Sultan'ın Efsaneleşen Hayatı	73
2. Gerçek Pir Sultan Abdal	80
a) Pir Sultan	81
b) Pir Sultan'ım Haydar	82
c) Abdal Pir Sultan	84
d) İkinci Pir Sultan	90
3. Kaynaklara Göre Pir Sultan'ın Hayatı	91
a) Hızır Paşa Kimdir?	99
b) Pir Sultan Niçin Asılmıştır?	101

Sayfa No

4. Ozan Pir Sultan Abdal'ın Sanatı 106
 5. Eylem Adamı Olarak Pir Sultan ve Toplumsal Kişiliği.113

3. BÖLÜM

A. PİR SULTAN ABDAL'IN ŞİİRLERİNDE SOSYOLOJİK TEMLER	117
1. Toplumsal Yapıya Yönelik Sosyolojik Temler	118
a) Toplumsal Yapı, Toplumsal Düzen ile İlgili Sosyolojik Temler	119
b) Eşitsizlik, Adaletsizlik, Düzen Bozukluğuna Karşı Ütopik Bir Kavram: Mehdi	128
2. Yönetmel Yapıya Yönelik Sosyolojik Temler	143
a) Başkaldırıya Yönelik Sosyolojik Temler ve Şah Kavramı	151
3. Değişen Değerlere Yönelik Sosyolojik Temler	166
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	180
KAYNAKÇA	191

GİRİŞ

Folklor halkın maddi-manevi kültürlerini tarih, coğrafya, toplumsal yapı, özelliklerini gözönünde tutarak kaynakları gelişmeleri, yayılma alanlarını, etkileşimlerini belirleyen, araştıran bir bilim dalıdır. Zengin kültürel motiflere sahip ülkemiz bu açıdan çok değerli sanat eserlerini ve sanatçıları bünyesinde barındırır. Oysa halkımızın kültürel düzeyi hakkında genellikle okuma-yazma oranı esas alınır. İstatistiklerle, ölçüm ve sayımlarla en doğru bilimsel karara ulaşılmaya çalışılır. Böyle bir ölçü Türk halkının kültür düzeyini değerlendirebilmesi için yeterli değildir. Çünkü Sosyal Bilimlerde bazı kavramların ölçülmesinde yaşanan sıkıntı burada da kendini gösterecektir. Anadolumuzda okuma-yazma açısından cahil ama zengin halk kültürü ile yoğurulmuş milyonlarca insan vardır. Bu milyonlar ozanlarıyla, folkloru ile, kültürünü, gelenek ve görenekleriyle toplumsal yapımızı oluşturan biçimlendiren bireylerdir.

Yaygın eğitim yoluyla yaşatılan bu zengin kültürün varlığı bir gerçektir. Kültürel ve toplumsal açıdan büyük değere, işleve sahip oldukları da inkar edilemez. Bu açıdan yaşayan halk kültürünün araştırılması bize insanımızın, toplumumuzun temel görüntüsünü, gücünü, üstünlüğünü anlatabilmemiz için gereklidir.

Edebiyat toplumdaki soyutlanamayan yapıdır. Bir nevi toplumun ifadesidir. Edebiyat ürünlerini oluşturan sanatçı, ozan, denemeci, ... vb. işledikleri konuları toplumsal yaşamı

örnek olarak seçerler. Yaratıcılar çağlarının havasını kendi kişiliklerinde eritirler. İster istemez çağının, toplumun, dönemin etkilerini yapıtlarında verirler. Ozan ve yazarın çağını yansıtmayı, çağının tanıdığı olması ancak bu şekilde gerçekleşebilmektedir.

İşte çağının tanıdığı bir ozan Pir Sultan Abdal'da bunlardan biridir. Diyeceklerini türkülerle söyleyen, türkü ile baş kaldıran, türkü ile vuruşan bir ozan. Yaşadığı dönemden yüzlerce yıl sonra bile sıcak dizeleri ile içimizi ısıtan Pir Sultan halen milyonlarca insanın dili, kulağı olan bir halk sanatçısıdır. Sazımızı türkülerıyla aydınlatan, dilden dile gönülden gönüle ışık sunan halkdan bir ozandır. Tıpkı Anadolu insanımız gibi diyeceklerini türkülerde sunan;

Ben halkım hey!

Feleğin sillesini yemişim

Kalem vermemişler elime

Diyeceklerimi türkülerle demişim

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde sosyolojik temler bulmaya yönelik bu çalışma aynı zamanda halk ozanlarını toplumsal işlevlerini ortaya koymak amacını taşımaktadır. Şiirleriyle dönemin tüm sorunlarını aktararak halkın sesi, önderi durumuna gelen ozan çalışmada temel niteliğini alan edebiyat sosyolojisinin değişik bir boyutuyla karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal sorunların içinde buldukları karmaşık ilişkilerine göre incelenmesi yani bir bütün içinde incelenmesi, bu gün "bilimsel" sıfatını taşıyabilecek

sosyoloji için olağan bir tutum olmuştur. Sosyoloji bir takım özel dallara ayrılmıştır. İşte bu özel sosyolojiler tüm toplumla özel olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamaya, açıklamaya çalışmaktadır. Edebiyat sosyolojisi bunlardan biri olma niteliğindedir.

Edebiyat sosyolojisi; "edebiyat eserlerinin toplumsal yapılara göre, ekonomik koşullara göre ve edebiyat eserlerinin iletişim araçları olarak "toplumsal niteliğine göre incelenmesi demektir... Tarih dışı, toplum dışı edebiyat düşünülemez" (Ergun 1984:154).

Çalışmanın konusunu oluşturan Pir Sultan Abdal'da bu bağlamda yaşadığı yüzyıl içinde ele alınmıştır. Şiirlerinde döneminin tarihsel özelliklerini, coğrafi alanların isimlerini, toplumunun yapısını, ekonomik ve siyasal koşullarını görebildiğimiz ozan çok zengin eserler vermiştir. Eserlerinde (şiirleri) evrensel bir dil bulduğumuz ozan haksızlığın her türüne baş kaldırmıştır. Osmanlı'nın ekonomik yönden baskı altında tuttuğu köylüleriyle, başkaldıran halkıyla bütünleşmiş, haklının sözcüsü konumunu almıştır. Şiirlerinde sık sık yer verdiği Şah Ali, Mehdi haklıların, halkın özlemini duyduğu güzel günlerin habercisidir. Pir Sultan sadece alevilerin sesi soluğu olmamıştır. Tüm ezilenlerin sesi niteliğine bürünen o canlı, dingin sesi o dönemlerden bu günlere süregelen bir gelenek halini almıştır.

1. BÖLÜM

A. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BİLGİLER

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırma Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde sosyolojik temler bulmaya yöneliktir. Toplumsal sorunlar sosyolojik temlerin şiirsel ifadeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Güçlü ve zengin yapıtlarıyla Pir Sultan'ın temel düşünce ve yaklaşımını gözler önüne serer. Bu çalışma zengin kültürümüzü tanımlama amacındadır.

Doğa bilimlerindeki kesinlik sosyal bilimlerle aynı paralelde olmamaktadır. Toplumsal olayların yorumlanması her zaman aynı net bulgulara ulaşmak demek değildir. Değerlendirme aşamasında objektif olamama ve kavramlardaki relativlik başlıca sorunlardır.

Toplumun en net görünüşünü yine o toplum içindeki bireyler yani halktan olan verebilir. Halk ozanları ise her zaman halkın sesi olagelmışlerdir.

Toplum içindeki karışıklıklara yönetsel, toplumsal sorunlara her zaman için maruz kalan halk sesini yöneticilere ulaştırmakta güçlük çekmektedir. Bu aşamada halk ozanları bir önder niteliğine bürünüverirler. Onların seslerine kulak vermek o dönemi çözümlenmede en etkili yollardan biridir. Dolayısı ile tüm bunlara tanıklık eden, halkın sorunlarını dile getiren halk ozanlarının toplum içindeki yeri ve önemi tanımlanmalıdır.

Sosyal gelişmeler, sosyal yapılarda yani sosyolojik

karakter ve olaylar örneklerinde gelişmişlerdir. Bu gelişme, değer, norm, statü, rol ve semboller tüm kültür ürünleri üzerinde sonuç verir. Kültür değişimleri sosyal değişmeyi sosyal değişmelerde kültür değişmelerini doğurur. Değişimde çeşitli faktörlerin rolü vardır. Ör. Teknolojik, ideolojik vb.

Günümüz şartlarında verimlerinden hala tat alabildiğimiz ozan Pir Sultan'ı tanımak, tanımlamak çağının şartlarını değerlendirmek ve yaşanan değişimi değerlendirebilmekte önemlidir. Ozanın verimlerinde toplum sorunlarını bulmak, zamana, mekana ve koşullara bağlı olarak ele alınan sosyolojik temlerin neler olduğunu saptamak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

2. Araştırmada Kullanılan Teknikler

Araştırmada bilimsel yöntem vurgulanmıştır. Kaynak taraması yapılmıştır. Pir Sultan Abdal'ın yazılı verimleri yanısıra görüşmelere de baş vurulmuştur. Şiirlerin irdelenmesi aşamasında temel kaynak olarak ele alınan kitabın kodlama sistemi esas alınmıştır. Şiir kodları ve sonuç tablosu yapılmıştır. Örneklem seçimine gidilmeyerek ozanın tüm şiirleri konu kapsamına alınmıştır. Pir Sultan Abdal'a mal edilen şiirlerde çalışma konusuna dahil edilmiştir.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında Pir Sultan Abdal; topluma bakış açısı, toplumu tanıma, değerlendirme, toplumsal sorunlara bakış açısıyla değerlendirilmek istenilmiştir.

Pir Sultan Abdal'ın yaşadığı yüzyıl, Osmanlı toplum yapısı ve ozanın şiirleri bir bütün olarak ele alınmıştır. Halk şairi ve bir nevi halk sanatçısı olan ozanı tanımak için değişik kaynaklara başvurulmuştur. Çalışma konusu için Pir Sultan Abdal'ı seçmemizin başlıca nedeni döneminin tüm sorunlarını ortaya koymasıdır. Ayrıca Alevi-Bektaşî edebiyatının en büyük temsilcilerinden olması da kayda değerdir. Başkaldırıcı nefesi ile kaleminde bir tutan ve efsanevi şairin tüm şiirleri araştırmanın çalışma konusu ve kapsamını oluşturmaktadır.

Değişik kaynaklarda toplam 485 şiir taranmıştır. Şiir olarak adlandırdığımız bu değerli veriler toplumsal yapımızı ve kültürümüzü çok net bir biçimde gözler önüne sermektedir.

B. KAVRAMSAL MODEL

Araştırmanın konusunu oluşturan Pir Sultan Abdal ve şiirleri kültürümüzün zengin bir örneğidir. Bu kültürü yaratan halktır. Çalışmayı bir temele oturtabilmek ve oluşacak her türlü karmaşıklığı önlemek açısından araştırmada kullanılacak olan temel kavramlardan ne anladığımızı bu bölümde netleştirmeye çalışmak amacındayız.

1. Halk

Kültür ögesi içinde halk önemli bir yer tutar. İnsanın yaşadığı bölgedeki yücelme kültür eserleriyle gerçekleşmektedir. "Bu kültürün sahibi halktır." (Gökyay:80) Bunun gerçekleşmesini sağlayan yaratıcı bireyler ve

sanatçılardır. Bireyler toplum içinde, halkla bütünleşirler. Halk "... ulusun belli bir çevre içinde yaşayan kısmı" (Özkırımlı-Kaya 1982:279) şeklinde tanımlanabilir. Fakat halk ögesi içinde ele alınabilecek bir sürü olgu yer almaktadır. Örneğin halk kavramının içeriğini sosyal sınıflar olgusu kuşatmıştır. Hangi sınıfa dahil olursa olsunlar sanatçı, sanat, toplum ve hatta devlet arasında gözle görülebilir bir iletişim vardır. Bireyin milli hislerle ve halkın desteği ile seslenebilmesi sanatçının toplumsal içerikli konulara yönelmesi, toplumun halkın ortak sorunlarına değinmesi ve o günkü görünümünün bir aksi olmasına bağlıdır. Sanatın sosyal, toplumsal, estetik birçok işlevi vardır. Bunların yaratıcısı da toplumsal sorunlardır.

Üretimde israf, hesapsızlık ekonomik pazarın affetmeyeceği sonuçlar doğurmaktadır. Bu bakımdan bir ölçülülük, menfaatçilik toplumda belirmeye başlamıştır. Hukuken alınmayan haklar zümreler arasında çatışmalar yaratmaktadır. Karikatür sanatının günlük hayatı eleştiren bir tasvir dalı olma niteliğini kazanışı ve ressamların toplumsal konuları ilk kez ele alışını yine bu sıralarda görülmektedir. Karikatürden resime, resimden şiire, romana, destana uzanan; ihtiyaçlarını iletme isteği ozanlarında günümüzde ve günümüze dek halk arasında değerinin artmasına neden olmuştur. Halk ozanları aşk, sosyal vb. konuları içeren türküleri deyişleri, sözleri ve sazlarıyla birer halk sanatçılarıdır. "... halk kavramını insanların ortaklaşa oturduğu toprak belirlemektedir. Ve içeriğinde sosyal

sınıfların varlığını kabul eden bir anlam bulunmaktadır.... Aynı toprak üzerinde oturan insanların tümüne verilen ortak bir addır. Ne mülkiyet, nede servet ayrıcalığı, nede siyaset egemenlik halk kavramının özünü değiştirmeye yeterli değildir." (Tanyol 1984:69) İşte halk kavramının özünde o milletin dini, dili, gelenek, göreneği, kültürü, folkloru yer almaktadır. Ve yukarıda belirtilen bir takım etkenler onun gözünde taşıdığı gerçeği silememektedir.

Toplumda oluşan her şey gibi edebiyat da toplumu, halkı ilgilendirir. Yazarla halkın bütünleşmesi, onun verimli eserler verebilmesi için gereklidir. Halkla ilgili yada halkı ilgilendiren temleri, kanuları ele almak gerçekçi açıdan olaylara yaklaşmak gerekmektedir.

Nazım Hikmet "dilde ölçü halk olmalıdır. Halkın yadırgadığı hergünkü konuşma dilinde kullanmadığı kelimeleri almamaya bilhassa dikkat etmeli... Bir halk sanatkarı her şeyden önce halk tarafından anlaşılmalı ve halkın sanatkarı olmalıdır" demektedir. (Bezirci 1979:22)

Bunun yanısıra bir şairin yada yazarın halk tarafından benimsenmesi konusu, içeriği ve dili yanısıra onun beğenilip millileştirilmesinde de yatmaktadır. Ozanlarımız halkın sorunlarına eğilmekle onların gözü, kulağı olmakda ve bu oranda da halktan destek almaktadırlar. "Halk kitaplarını okumak, Korkut atadan başlayarak aşık kitaplarını, Yunus Emre'den başlayarak tekke ilahilerini, Nasrettin Hoca'dan halk nükteciliğini çocukluğumuzda seyrettiğimiz, Karagözle, orta oyunu aramak bulmak lazım... Halkın sanat eserlerini

toplayarak milli müzeler vücuda getirmek lazım. işte Türk milletinin seçkinleri ancak uzun müddet halkın bu milli kültür müzeleri ve mekteplaeri içinde yarattıktan sonradır ki millileşmek imkanına kavuşurlar. Rus'ların en büyük şairi olan Faykin, bu suretle millileştiği içindir ki, gerçekten bir milli şair olan Fante, Fetrark, Jean halkdan aldıkları kuvvetler sayesinde sanat dahileri oldular." (Gökalp 1970:47-48) Tabiki bizim içinde bu kuvvetden yoksun bir sanatçı düşünebilmek oldukça güç.

2. Sosyoloji

İnsan ilişkileri konusu üzerinde özellikle duran bir disiplindir. Amacı insan ilişkilerini belli bir bütün üzerinde yani toplumda gözleyebilmektir. Toplum zaten bireylerden, ilişkilerinden, ihtiyaç ve sorunlarından oluşan karmaşık bir bütündür. "Sosyoloji iktisat, ahlak, hukuk, dil ilmi gibi parça parça ilimlerin tetkikleri arasında müşterek mevzu olan cemiyetin bünyesini ve cemiyete ait değişimleri tetkik eden bir ilimdir."(Ülken 1947:1) Anlaşılacağı gibi tüm bilimler toplumun bünyesinde ele alınabilmektedir. Sosyoloji kelimesini ise ilk kez Fransız filozofu Auguste Comte tarafından kullanılmıştır. Fakat sosyal bilimler ve sosyal bilgilerin başlangıcı ondan çok öncelere dayanmaktadır. Sosyoloji folklor, kültür, sanat daha doğrusu insanla ilgili olan herşeye değinmektedirler. Bunun nedeni çok derin köklerle ifade edilebilecek bir ilişkide yatmaktadır. "En basit bir biçimde sosyoloji insan ilişkilerinin bilimsel olarak incelenmesidir." (Özkalp 1986:1)

Toplum sosyoloji biliminin inceleme alanıdır. Edebiyat toplumla direkt bir ilişki içindedir. Bireylerse içinde buldukları toplumun üyeleridir. Toplum alt yapısı bunu donatan üst yapısı, ilişkiler sistemi düzeni ve fonksiyonları ile bir bütündür. Eleştiri, şiir, makale, roman yazan bireyse toplumun üyesidir. Bireyi adeta bir çerçeve gibi saran belirginleştiren, oluşturan, onun ahlaki, psikolojik ve sosyolojik bulgularının ana hatlarını çizen toplumdur. Bu açıdanda edebiyatın sosyolojik boyutu belirlenebilir.

Edebi ürünler için toplumsal değer çok önemlidir. Bir ürüne veya çalışmaya edebi eser diyebilmek için onun edebi ve toplumsal bir değeri olmalıdır. Marksist eleştiride edebi eser ideolojiye değin üst yapıya aittir. Dolayısıyla da alt yapıya olan eştimsel ilişkileri bakımından incelenmelidir. "ideoloji yönünden edebi eser, bireysel değil fakat toplumsal bir olay olan gerçekliğin tümünün belli bir bakış açısından görünüşünün ifadesidir". (Carlaui-Fillox 1985:95)

Edebi ürünlerde yaratıcıları gibi toplumsal öğedirler. Çünkü yazar yada yaratıcı esere toplumdaki birşeyler katmaktadır. "Sanatda yaşayan duygu şahsi değildir objektiftir. Şair bu objektifliği, bütün varlığını yaratmakta olduğu esere vermeden gerçekleştiremez". (Ellot 1983:28) Şair şahsi duyguları tecrübeleri, heyecanlarından dolayı ilgi çekici veya büyük olmayacaktır. Eserde toplumun sesini veren bir yan olduğu oranda değeri artacak, ilgi uyandıracaktır. Bu durum sadece yazar için söz konusu değildir. "Her sanat eseri bir uçtan onu yaratan kişiyi ilgilendirir, diğerk uçtan

duygulandırdığı insan topluluğunu ilgilendirir, bu nedenledir ki bir roman ifade ettiği nesnel gerçekten ötürü değil fakat öznel gerçekliğini yansıttığı, düşüncelerini dile getirdiği kişi sayısı oranında beğenilecektir".(Carlaui-Fillox 1985:47) Yine bu düşünceler çerçevesinde edebiyatın sosyolojik boyutu ele alınabilir.

Toplum, edebiyat ve sosyoloji için ortak bir çalışma alanı olma özelliği taşımaktadır. Edebiyat toplum tarihini yansıtırken edebiyat tarihini de verir. Çünkü edebiyat tarihi sadece önemli yazarlar üstüne yazılmış bir dizi inceleme değildir. Dönemin önemli olaylarını ve kişilerini kapsayan bir tarihtir. Olaylar arasındaki bağıntıları göstermek, eğilimleri tesbit etmek, her dönemin yada belli bir döneme ait türün özelliklerini belirtmek, dönemin koşullarını kapsayan bir çerçeveye oturtmak çarpıcı bir olaydır. Bu süreç aynı zamanda devamlılığı içinde sergilemektedir. Bu nedenledir ki edebiyat tarihimizdeki eserlerde içinde yaşanılan toplumun izlerini görebilmekteyiz. Örneğin kurtuluş savaşı yıllarında yazılan şiirlerde genelde milliyetçilik duygusu işlenmiştir.

Bireyin içinde bulunduğu topluma uyumu sürecinde gelenek görenek örf, adet, kültür öğelerini öğrenme ve aktarma gibi işlevleri de vardır. Milletler kültür bütünlüğü ve dil süreci etrafında toplanırlar. Sanatçının görevi önce kendi diline, dolaylı olarak da kendi toplumuna karşıdır. Bireylerin bir araya gelip toplumu meydana getirmeleri bireylerin karışmasıyla değil kaynamasıyla olmaktadır. Bunu Ziya Gökalp

şu şekilde dile getirmektedir. "Maddiyata, tesbih caizse, diyebiliriz ki içtimai cüzü ferdlerin tecemmuu yalnız hükmi bir ihtilat suretinde olmamış ki yevi imtizaçlar bu cüzü fetleri mürekkep zerrelere ikna ederek meydana yalnız bu zurrelerle bunların ihtilat hali kalmıştır. Nasıl ki hayat, hücrelerde, manerler müstesna olmak üzere muhtelif şekil ve keyfiyetde uzviyetler teşkil etmişler ve mevcudiyetlerini bu içtimai mevcudiyetlere tabi eylemişler".(Baltacıoğlu 1966:34)

Düşünce evrenseldir, duygular ise toplumsal. Bu nedenle hiçbir sanat şiir kadar ısrarlı bir şekilde milli değildir. Çünkü şiirin esas amacı duyguları ifade etmektir. Halk ozanlarımız da şiirlerinde kişisel yada toplumsal duygularını dile getirirken belli bir statüde yer alabilmektedirler. "Eski Türk toplumunda şiir, sadece edebi bir gelenek olmaktan da ibaret değildir. Bunun diğer sanatlarla ve sosyal hayatla da yakın ilgisi vardır."(Şükrü Elçin Armağanı 1983:205)

3. Kültür

Kullanabileceğimiz kavramlar içinde en az açık olanından biridir. Bir anlamda çok geniş kapsamlı, bir anlamda da çok sınırlı olma özelliği vardır. Toplumdaki bireylerin tüm öğrendikleri ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır. Örneğin; dünyaya gelen bir çocuk dilini, dinini, belli kurallara göre yiyip içmesini, sosyal yaşantısını çocuk yetiştirmesini, manevi değerlerini belirli bir kültür kalıbı içerisinde öğrenir. Kültürün bilimsel, beşeri, estetik ve maddi alanlarda birçok tanımı vardır. Taylor'un bu konudaki

tanımı şöyledir: "Bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve adetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş karmaşık bütünüdür. (Dönmezer 1982:115)

Kültürün özellikleri ise şu şekilde belirtilebilir:

Kültür toplumsal bir üründür. Sonradan edinilir, uyumludur, toplum üyeleri arasında karşılıklı bağımlılığı arttırır. Tutarlı ve bütünleşmiş bir bütündür. En önemli aracı dildir.

Dil ve diyalog kuşkusuz insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar birbirleriyle anlaşabilmek ve duygularını birbirlerine aktarabilmek için konuşma gereği hissederler. Duygular her zaman konuşma dili ile ifade edilemediğinden edebiyat, müzik, resim ... vb. gibi güzel sanatlar doğmuştur.

Kültürün sosyolojik açıdan aşağıdaki tanımında önemlidir. Ayrıca kültürün ana özelliğini de yansıtmaktadır. Kültür "insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder". (Kurtgan 1982:16)

Bu açıdan kültür insanların toplumsal ve tarihsel gelişim sürecinde yarattığı maddi ve manevi öğelerin toplamıdır.

Konumuz kültürün manevi boyutu içinde ele alınabilir. Burda kültürün önemli işlevlere sahip olmasını sağlayan dil faktörü ön plana çıkar. Dil ile toplumdaki olaylara anlamlar verilebilir. Dil dünyadaki olayları açıklar, yorumlar. Bu da her kültür alanında farklılıklar gösterebilmektedir.

C. HALK EDEBİYATI

1. Halk Edebiyatına Toplu Bakış

Halk edebiyatı içeriğinde halk ve edebiyat kavramını bulundurur. Edebiyat, halk edebiyatı olarak özel bir anlam kazanır. Bu düşünce çerçevesinde halk çeşitli tabakalar arasında edebiyatla ilgilenme açısından ne durumdadır. Bu soru üzerine şunu söyleyebiliriz:

"Halk edebiyatla ilgilenmeseydi ondan anlamasaydı yüzyıllardır yaşayan o güzelim masalları, hikayeleri, şiirleri, türküleri, ağıtları fıkraları, bilmeceleri, atasözlerini nasıl yaratırdı? Dede Korkutları, Yunus Emre'leri, Pir Sultan Abdal'ları, Nasrettin Hoca'ları... nasıl yetiştirir, eserlerini canı gibi koruyup çağdan çağa, kulaktan kulağa nasıl sevgiyle, saygıyla iletirdi?" (Bezirci 1979:14) Demek ki edebi ürünlerin korunmasında, yaratılmasında halkın katkıları çoktur. Halk edebiyatla ilgilenmekte buda en güzel şekilde yine halk edebiyatı verimlerinde gözlenebilmektedir.

Edebi ürünler iki büyük kesimde toplanır. Bunlar sözlü ve yazılı olarak ifade edilebilir. Halk edebiyatı bu verimleri içinde barındıran zengin bir edebiyattır. Dili içeriği, canlılığı yönünden halk edebiyatı kaynağını yine halkımızın kendinden almaktadır. Toplumsal edebi ürünlerin temel kaynağını teşkil etmektedir. "Milletlerin en eski hayatlarında yaratılan eserler, ferdin malı olmaktan çok cemiyetin mahsulüdür ve bu mahsüller onların zevk ve düşüncelerine tercüman olmuşlardır" diyen Elçin, burada edebi ürünlerin bireysel boyutlarını aşan

yönü üzerinde durmaktadır. (Elçin :8)

Halk edebiyatı toplumsal olguları barındırma ve halkla en çok alışverişte bulunma özelliklerini taşır. Türk edebiyatı halkın yaşayış tarzıyla, zengin kültürü ile beslenmiştir. Bundan en çok nasibini de halk edebiyatı almıştır. Yazanı, söyleyeni, yaşatanların tamamı bir halk ürünü olan Türk insanının yaşam seviyesiyle ilgili olarak gelişen bu edebiyat, "Türk sanatı ve edebiyatının parlak olduğu dönemlerde Türk insanı Yüksek bir yaşama seviyesi içindeydi" diyen Ahmet KABAKLI'yı doğrular niteliktedir. (Türk Edebiyatı 1990:8)

a) Halk Edebiyatı Nedir?

Konumuzun odak noktasını oluşturan halk edebiyatı kavramı oldukça geniş şekilde ele alınıp, tanımlanabilir. Halk edebiyatını incelerken ana hatlarıyla ve en özgün yönleriyle ele alınıp yorumlanacaktır.

Sözlü, yazılı zengin verimleri olan halk edebiyatı "çevresel olayların köy, kasaba ilişkilerinin zaman zaman da tüm ulusu çalkalandıran toplumsal değişmelerin, çok kez yönetilenler açısından yönetim sorunlarının ele alınıp işlendiği konuşmalardır" (Uygur 1977:105). Bu açıdan halk edebiyatı, sosyolojik temler açısından zengin, toplumsal nitelermeler oranı olarak yüksek ve toplumu tanımlamasıyla da sosyolojik bir boyutta irdelemek olasıdır.

Türk halkı yine kendi içinden yetiştirdiği şairlerle sözlü bir edebiyat yaratmıştır. XI.yy.'dan başlayarak Anadolu'dan günümüze dek süren bu gelenek Oğuz Türkçesinin

edebi bir dil oluşuna da katkıda bulunmuştur. Bir süre farklı yorumlarla, bakışlarla edebiyatdan bile sayılmamıştır. Milliyetçilik akımıyla, kendimizi bulma çabalarının sonucunda yüzyıllardır dilden dile, telden tele geçerek yaşayan bu verimlerimizin değeri sonradan anlaşılmıştır. Bir zümrenin değil milletin kendisi olan bu edebiyat "Halk Edebiyatı" olarak nitelendirilmiştir. Halkın kendisi olan, rengi, kokusu ve buram buram sevisiyle bize hiçde yabancı olmayan bu edebiyatın gelişme kolları ve belirleyici özellikleri daha sonra ele alınacaktır.

Halk edebiyatı, yaratıcıları belli ve belli olmayan şeklinde iki ana gruba ayrılabilir. Kendi içinde "anonim", tekke, "aşık edebiyatı" gibi kollara da ayrılabilmektedir.

Halk edebiyatında üretici sınıfın, halkın sesi olma ve tüm çıplaklığı ile yaşadığı gerçekleri anlatma çabası görülür. Örneğin Divan Edebiyatı şairi Nefi'nin şu beyitine bakarsak ve yine aynı yüzyılda yaşamış bir halk ozanının sesine kulak verirsek halk edebiyatının tamamıyla bu örnekte sosyolojik bir görevi üstlendiği görülebilir.

Cihanın izz ü cahın öyle iz'an eyledim ben kim

Eşiğinde kul olmak dehre sultan olmaktan yeğdir.

Burada Nefi tüm mevkileri bir yana bırakarak sevgilisinin eşiğinde kul olmayı tercih etmektedir. Bunu da tüm değerlerden üstün görmek istemektedir. Oysa Pir Sultan Abdal Türk köylüsünün somut koşulunu gözler önüne sermektedir.

"Öküzün damını alçacık yapın

Yaş koman altına kuruluk sepin

Koşumdan koşuma gözlerini öpün
İrençberler hoşca tutun öküzü"

(Elçin 1981:160)

Halk edebiyatı yaşanan gerçeklerin ve özlemlerin üzerine kurulmuştur. Toplum içindeki sınıfsal çatışmalardan ideolojiye dek olayların ele alınışı ve bunun ifade ediliş biçimiyle yazar, şair, ozan kendisinde bir nevi sosyal bir öge durumundadır. Aynı özelliği ile halk şairlerini halkın sanatçıları olarak vurgulamıştık. Bunun yanısıra toplumsal içerikli konulara yakın olmalarıyla da sosyolojik bir boyuta yerleştirilebilmeleri mümkün olabilir. "Sosyal menşe ve sosyal sınıfa bağlılık ideoloji gibi meseleler sistemleştirildiği takdirde bizi bir tip olarak yahut belirli bir yer ve zaman içinde bir tip olarak yazarın sosyolojisine götürür. Yazarlar arasında onların sosyal olaylara katılma derecelerine göre bir ayırım yapabiliriz. Halk edebiyatında bu katılma nispeten yüksektir." (Wellek-Warren 1983:128) İşte bu konumu itibarıyla halk edebiyatı, edebiyat sosyolojisi içinde değerli bulgular taşımaktadır. Toplumu tanımamıza olan yardımları, folklorik ve kültürel zenginliklerimizin yaşatılması savı ilede önemli bir konumdadır.

Halk edebiyatı bu zenginliğin yüzyıllar boyu devam etmesini yine halkından almakla birlikte gelişimini sürdürme çabasından hiç vazgeçmemiştir.

b) Halk Edebiyatının Gelişme Kolları

Halk edebiyatı yazılı ve sözlü olarak ikiye ayrılır. Tarihsel süreç içinde bu iki koldan gelişme imkanı bulmuştur.

Birincisi yaratıcısı belli olmayan ortak halk edebiyatı, yani anonim halk edebiyatı. İkincisi ise yaratıcıları belli halk edebiyatı. Yazılı ve sözlü ürünler bu evren dahilinde toplanıp halk edebiyatını oluşturmuşlardır. Masallardan, atasözlerine, halk şiirinden türkülere, destanlara, manilere vb. kadar uzanan bu geniş evren aynı zamanda kültür örüntümüzün ince ilmekleridir.

i) **Anonim Halk Edebiyatı:** Ürünlerin ne zaman nerede ve kim tarafından yaratıldığı belli olmayan halkın yaratıcısı olduğu bir edebiyattır. Kuşkusuz bir yaratıcısı olduğu kesindir. Fakat bu ürünlerin özellikleri yaratıcılarının belli olmaması, unutulmasıdır. Bu ürünler daha sonra halk tarafından devam ettirilmiştir. Halk ağızdan ağıza aktararak bunları ortaklaşa kullanmaya başlamış, bir nevi koruyucusu ve yaşatıcısı olmuştur.

Sözlü ve yazılı ürünleri kapsayan anonim halk edebiyatı, halk edebiyatının bir bölümünü oluşturur.

Halk öyküleri (destansı öyküler, destanlar, tarihler, menkıbeler, aşık öyküleri, masalla, efsaneler, fıkralar) türküler, ninniler, ağıtlar, bilmece, atasözleri, seyirlik halk oyunları (karagöz, orta oyunu, meddah) anonim halk edebiyatı kapsamına girer.

ii) **Yaratıcısı Belli Halk Edebiyatı:** Ürünlerin kimin tarafından yaratıldığı belirlidir. Sözlü ve yazılı şekilde de olabilmektedir. Ayrıca taşıdığı niteliklere göre de ayrıma tabi tutulabilir. Yaratıcısı belli halk edebiyatının bir kolunu oluşturan aşık edebiyatı günümüzde de sürdürülmekte

olup çalışma evrenimizi oluşturan zengin bir alandır. Bu konuda halk edebiyatının güzel örneklerine rastlamak mümkündür.

Yaratıcısı belli halk edebiyatında aşık ve tekke edebiyatı olarak iki güçlü alt bölüm yer almaktadır. İçlerinde özgün tarzlar, gelenekler vede güçlü temsilciler bulundurma açısından değerli aynı zamanda da verimli bir alandır. Aşık edebiyatı da, tekke edebiyatı da ürünleriyle halk edebiyatına renk katmıştır. Halk edebiyatımız yüzyıllardan beri bu kollardan gelişme olanağı bulmuş ve intişamını günümüze dek sürebilmiştir.

Aşık Edebiyatı: Halk edebiyatını en orjinal koludur. İslamdan önceki sözlü şiir tarzının bir devamı niteliğindedir. Bu zaman sürecinde 'ozan'ın yerini 'aşık', 'kopuz'un yerini 'saz' almış ve halk arasında bu adla yer almıştır. Aşık adı verilen saz şairlerinin ürünlerinden oluşan bir edebiyattır. Aşıklar ürünlerini sazları eşliğinde söylediklerinden 'saz şairi' olarak da adlandırılırlar. 16.yy'dan günümüze uzanan aşık edebiyatında din dışı konular işlenir.

Şiirlerini doğaçtan (irticalen) söyleyen aşıklar, destan geleneğinde aşk ve doğaya ilişkin şiirler söylemektedirler. Kasabalarda, yeniçeri ocaklarında yetişme olanağı bulan aşık edebiyatı temsilcileri yy'lar boyunca halk edebiyatının özgün, orjinal vede verimli kolunu oluşturmuşlardır. Başlıca ürünleri güzelleme koçaklama, taşlama ve ağıttır.

Ürünlerin yaratıcısı aşıklar kendi everenleri içerisinde

bir takım kurallara bağılı olarak çalışmaktadırlar. Bu çerçevede aşık edebiyatında 'aşık tarzı', 'aşıklar geleneği' gözümüze çarpmaktadır. Aşık edebiyatında özel bir takım gelenekler ve kaideler vardır. Aşık tarzı da, aşık edebiyatı denilen belli kaidelere, kalıplara, belli ideolojilere özel oldukça zengin şiir tarzıdır. "Atışma, karşılaşma, değişme, tekellüm müşare gibi adlar ile anılan sistemli değişler aşıklar geleneği içinde belli bir icraat töresine sahiptir." (Şükrü Elçin Armağanı 1983:35) Aşıklar geleneği ve aşık tarzı Anadolumuzun belli yörelerinde hala varlığını sürdürmeye çalışır. Çeşitli yörelere göre değişen bu tarz aşık fasılları, karşılıklı atışma, türkü, değişme vb. şekilde görülebilmektedir.

Aşık fasılları aşığın tanınması, sesini duyurabilmesi için imkan sağlayan toplantılardandır. Ayrıca burda mesleğe giren aşıklarda hünerlerini gösterip güzel dakikalarda geçirirler."Divan, semai, koşma bütün yurtdaki aşık fasılları içinde müşterek kullanılan türlerdir. Soru cevap tarzındaki bağlama, muamma, askı bilmece aşık fasıllarının vazgeçilmez bölümleri olarak karşımıza çıkmaktadır... Çukurovada aşık karşılaşmaları, merhabalaşma, sanat, ilim, muamma, tasavvuf, öğüt, koçaklama, koltuklama, bozlak, okuma yarışı, güzellemede ustalık, ayrılırken gönül alma ve elveda bölümlerinden oluşur... Erzurum ve Kars çevresinde yaşayan aşıklar arasında 'karşılama', 'değişme', 'atışma' veya karşıberi gibi adlar alan sistemli değişmeler en az iki aşığın dinleyici huzurunda veya herhangi bir yerde karşı karşıya gelerek, birbirlerini

sazda ve sözde belli prensipler içinde denemeleri esasına dayanmaktadır." (Şükrü Elçin Armağanı 1983:36-37)

Sivas'da aşıklık geleneği genellikle taşıyan ana temalarla sürüp gitmektedir. Özel bir yanı olmayıp, çok güçlü saza ve söze sahip olan Sivas ili binlerce halk ozanı yetiştirmiştir. İşte bunlardan en güçlülerinden biri çalışmamızın konusunu oluşturan Pir Sultan Abdal'dır.

Aşık edebiyatının sade, etkileyici ve özgün dilinin etkileri yüzyılları aşmış niteliktedir. Sözlerini saz eşliğinde söyleyen, aşk ve doğa konularını işleyen aşık edebiyatı temsilcileri arasında şunları sayabiliriz:

XII.yy.'da Karacaoğlanı Aşık Ömer, Gevheri, Gazi Aşık Hasan XVIII.yy.'da Aşık Nuri, Aşık Dertli, XIX.yy.'da Dadaoğlu, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Aşık Seyrani, Tokatlı Nuri, Ruhsati, Sümmani, XX.yy.'da Kağızmanlı Hıfzı, Huzuri, Aşık Veysel Şatıroğlu, A. İzzet Özkan ... vb. sayılabilir.

Tekke Edebiyatı: Toplumsal çalkantılar, iktisadi ve siyasi bunalımlar XIII.yy. insanını tasavvuf ilkelerini yaymaya çalışan tarikatlara yönelmiştir. İnsan sevgisi, derin hoşgörüsüyle Mevlevilik, Bektaşilik, Bayramilik vb. tarikatlar birer çekim merkezi durumuna gelmişlerdir. Büyük tarikatlar ilkelerini yaymak için çeşitli sanat kollarından, biçimlerinden yoğun bir şekilde yararlanmışlardır. Bu da tekke edebiyatının doğmasına neden olmuştur. Şiirlerini halkın diliyle ve sözlü geleneğin biçimsel özellikleriyle dile getiren tekke ozanları bunları toplantılarda ilahi,

nefes gibi okumuşlardır. İslamîliğin Türkler arasında yayılmasında büyük işlevi olan tekke edebiyatı bir fikre inanmak, sevmek ve bunu yaymak amacıyla olan ve dergahın ateşiyle bişen halk şairlerince gerçekleştirilmiştir. Tarikatın kapısına yüz sürerek tasavvuf eğitimi geçirerek yetişirler. "Tekke edebiyatı din ve tasavvuf edebiyatıdır. Sözlü şiir tarzının 'İslam töresi' içinde bir devamıdır. XIII.yy.'da Yunus Emre ile başlamış ve yüzyıllar boyunca sürüp gitmiştir." (Güney 1971:251)

Halkın 'sohbet aşığı' dediği bu derviş şairlerin dili şiirli, sihirli bir dildir. İnanırır, inandırdıklarına sevdendirler. Sadece tarikatların dinini, ahlakını yaymakla kalmamış, halkın özlemlerini üzüntülerini ve her türlü yaşantıları üzerine de eğilmişlerdir. Ümit isteyenlere ümit, teselli isteyenlere teselli sunmuşlardır. Pir Sultan Abdal gibi.

Tasavvuf edebiyatımızın asıl kaynağı Yunus Emre'dir. Bu eşsiz insan tekke edebiyatımızın başı olmakla birlikte çağını aşan güçlü bir şairdir. Tekke edebiyatının ünlü temsilcileri arasında XIII-XIV.yy.'da Yunus Emre, XIV.yy.'da Nesimi, XV.yy.'da Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rumi, Nacı Bayram Veli, XVI.yy.'da Hayati (Şah İsmail Safevi), Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Aziz Hüdai, anılabilir.

2. Halk Edebiyatının Belirleyici Özellikleri

Genelde sözlü verimleri içermektedir. Yaratıcıları okuma yazma bilmeyen, belli bir eğitim görmemiş kişiler

olabilmektedir. Bu kişiler hayatı, halkın yaşam biçimini içinden geldiği gibi sazıyla dile getirirler. Halk şairleri duyuş, düşünüş, deyişleriyle geniş halk kitlelerinin sesi olmaya çalışmışlardır. Sezilen konular halk kültürünün özelliklerini taşıyan halkın düşünce örgüsüyle, duygusal yapısıyla ifade edilen şiirler halkın aynası durumundadırlar. Yani halk edebiyatı konuları itibariyle başlı başına bir özellikdir. Savaşlar, kıtlıklar, yıkımlar, sevgiler, aşklar, ölümler ve düşler halk edebiyatının, halk şiirinin konusunu belirlemiştir.

Ziya GÖKALP (1976:37) "ulusal edebiyatımız konularını, düş evrenini Türk yaşamından, Türk Toplum yapısından, Türk mite-lojisinden, Türk menkıbelesinden almalı" derken zaten tüm bu özellikleri içinde bulunduran, besleyen ve değerlendiren halk edebiyatından bahsetmektedir. Kuşkusuz hiçbir edebiyat verileri halk edebiyatını ürünleri kadar halktan ve onun kadar toplumsal değildir.

Dili konuşma dilidir. Kalıplaşmış sözcükler yoktur. Halk edebiyatı verimleri temiz ve sade bir dille yazılır. Toplumsal gerçekliklerden, yaşam koşullarından bahsedildiği ve konuları bu doğrultuda olduğu için halk edebiyatı gerçek ve netdir. Duru, canlı ve özgün yapıtlardır.

Halk edebiyatında şiir musikiden ayrılmaz. Söz ve saz içiçedir. Saz şairi, ozan, aşık, halk aşığı adını alan şairler genellikle bağlama adı verilen sazlarla şiirlerini söylerler. Aşıklar hem yaratıcı, hemde ürününü sunan, tanıtan, duyuran bir sanatçıdır. Halk edebiyatının bir koluna

aşık edebiyatı denilmesi belkide bundandır. Yani aşık adı altında toplanan bu sanatçıların halk edebiyatı için başlı başına bir kaynak teşkil etmesindedir.

3. Divan Edebiyatından Ayrılan Yönleri

Divan şiirinde uyak ve redif çok önemlidir. Şiirler süslü ve anlam olarak ağırdır. Halk edebiyatında şiir daha sade ve gösterişsizdir.

Halk şiirinde hece ölçüsü esastır. Divan edebiyatında aruz ölçüsü önemlidir. Beyitlerle kurulan nazım biçimlerine gazel, kaside, mesnevi vb. bentlerle kurulan nazım biçimlerine rubai, tuyu, muhammes vb. örnek verilebilir.

Dil açısından halk edebiyatı sade bir dil kullanır. Divan edebiyatında süslü cümlelere, ağıdalı bir dile, söz sanatlarına sık raslanmaktadır. Anlatım biçimiyle, dilin işleyişiyle İran ve Arap edebiyatının etkisi altında kaldığı bilinmektedir.

Konu itibariyle halk edebiyatı halkın sorunlarına yabancı kalmamış, halk kültürünün izlerini hep taşımıştır. Divan edebiyatı halktan kopuk, dar bir çevre edebiyatı olma özelliğini göstermiştir. Saray ve medrese gibi yüksek zümreye hitap eden divan edebiyatında yabancı söz ve terimleri görmek olasıdır. Halk edebiyatında düz yazı örneklerine sık raslanmasına rağmen divan edebiyatında düz yazıdan çok şiire raslanır.

Halk edebiyatında özentili ve taklit nisbeten azdır. Halk şairlerinin yapmacık ve taklit dolu özentili eserler verme oranları da bu açıdan düşüktür. Kendilerine ünlü ve büyük

şairlerden usta seçmiş fakat onlardan aynı zamanda ders ve örnek almışlardır. Zaten aşık edebiyatında aşık tarzının bir geleneği olarak 'usta çırak' ilişkisi görülmektedir.

Halk edebiyatı halka yakındır. Divan edebiyatı, kalıplaşmış sanatları vede skolastik bilimlerden esinlenen konularıyla halka yabancı kalmışlardır. Örneğin aşağıdaki verimlerde bu farklılık açıkça görülebilir.

Gitti başımdan gönül ol sevr katdin sayesi

Ağla kim idbara tebdil oldu ikbalin senin

- FUZULİ -

Şimdi de halk ozanımız aşık Veysel'den bir örnekle durumu netleştirebiliriz.

Gün ikindi akşam olur

Gör ki başa neler gelir

Veysel gider adı kalır

Dostlar beni hatırlasın

Halk edebiyatı şiirleriyle, destanlarıyla, hikayeleriyle bizimdir, halktandır. Divan edebiyatı ise imparatorluk edebiyatıdır. O nedenle imparatorluğun toplumsal yapısı bu edebiyatın biçimlenmesine yardımcı olmuştur. İmparatorluk geniş toprak alanı üzerinde, çeşitli toplumları barındıran ve yazı dili olarak Osmanlıca'yı kullanan bir toplumdur. Yazı dili olarak 'Osmanlıca'nın benimsenmesinde çeşitli etkenlerin olduğu bir gerçektir. Divan edebiyatında kaygı sanat içindir. Halk edebiyatında böyle bir kaygı olmadığı için süslü ve ağır cümlelere raslanmaması doğaldır.

D. ŞİİRLERİYLE YAŞAYAN OZANLAR VE HALK ŞİİRİ

Şiir insanı ve oluşmakta olan dünyayı dile getiren herşeydir. Halk şiiri ise "ozan", "aşık" adı verilen halk sanatçılarının genelde saz eşliğinde söyledikleri halk edebiyatı verimlerindenidir. Bu değerli yapıtların ilk örnekleri yüzyıllar öncesine kadar uzanır. Halk şiirinin özellikleri, nazım biçimleri, konularına göre türleri, yaratıcıları vb. gibi konular açıklanmalıdır.

Bilinen en eski saz şiiri 14.yy.'a aittir. "Kars'ın aksak Timur tarafından ele geçirilişi yerlebir edilişi, soydaşlarının acımasızca kıyıma uğrayışı, Baykan'ı derinden yaralamış, bu acı ile hece ölçüsünün 11'li kalıbında 8 dörtlükten oluşan bir destan-ağıt söylemiştir. İşte bu destan Anadolu Türk saz şiirinin elde bulunan en eski metnidir." Baykan'ın destanının ilk dizeleri şöyledir:

"Bu yıl kıştan geçip bizim yazımız

Çağır (çığır) bülbül güle yetmez nazumuz"

Halk şiiri ozanımızın halktan gelen sesidir. Bireysel yaşantısından toplumsal sorunlara, kıtlıktan, açlığa her konuyu işleyen değerli verimleri vardır. Halk şiiri edebiyat tarihi ve diğer şiir hareketlerinde ayrı bir yerdedir. Halk şiirinin karakteri tabilik ve canlılıktır. Özgün bir yapıdır. Halk şairlerinin en önemli iki amacı "saz" ve "söz" dür. Halk şiirinin saz şiiri olarak belirtmekteki amaç saz eşliğinde söylendiğini vurgulamaktır. Halk sazıda benimsemiş, sevmiştir.

Halk şairi duygularını dile getirirken şiiri kullanır. Aynı şekilde ve aynı zamanda sazda değerlendirilmiş,

kullanılmıştır. Tabiki halk çalgısı olan sazı şiiirden ayrı düşünmek olanaksızdır. Çünkü Baudelarie'nin dediği gibi "Şiir içinde en çok gerçeği taşıyan ancak bir başka dünyada tümden doğru olan şeydir." (Goraudy :214)

Halk şairinin kültürün, sorunların savaççısı olarak içinde en çok gerçeği barındıran şiiri kullanmasını da yadırgamak gerekmektedir.

"Halk edebiyatı ve onun bir dalı olan halk şiiri aslında da halk bilimi alanına girer."(Köprülü 1962:30) Bu konuya farklı bakış açısıyla yaklaşmıştır. Halk şiiri ister halk edebiyatında, ister folklorda, ister kültür kavramı içinde ele alınsın hep başka bir olgu olma özelliğini koruyacaktır. Yani halk şiiri bize hayat veren özelliktir.

"Türk milletinin en önemli vasıflarından biri şiiri yazmaktan çok söylemektir... Anadolu'nun Türk yurdu oluştundaki en büyük tesir gönül dili olan şiiirden gelir." Halk şiirinde her şair her konuya değinmektedir. Güzellik, yiğitlik, doğa ve sosyal içerik taşıyan birçok konuya kayırsız olmamıştır, halk şiiri. Halk şiirine güzellik katan belkide bizim hissettiklerimizi, bizim dilimizle anlatmasıdır. Aynı Aşık Veysel'in şu dizelerinde gibi;

"Gülmedim dünyada gülenler gülsün
Derdim yüreğimde eller ne bilsin
İstersen dünyası ziynetle dolsun
Ayrılık gözünde, ölüm kaşında"

(Oğuzcan 1985:44)

Halk şiirinde hece ölçüsü genelde kullanılan ölçü

birimidir. Fakat aruz ölçüsü ile de yazılan halk şiiride vardır. Hece ölçüsü sade bir dil, genelde yarım uyaklı, anlatım biri olarak dörtlükler halinde olma özelliklerini barındırır. Hece vezni hakkında Gökalp (1976:141) "Eski türklerin vezni hece vezniydi... sonraları Çağatay ve Osmanlı şairleri taklit yoluyla İran'lılardan aruz veznini aldılar... Fakat halk, aruz veznini bir türlü anlayamadı. Bu sebeple halk şairleri eski hece vezniyle şiirlerini söylemeye devam ettiler. Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Kaygusuz gibi tekke şairleri ve Aşık Ömer, Dertli, Karacaoğlan gibi saz şairleri hece veznine sadık kaldılar" diyerek bizi aydınlatmaktadır.

Bunun yanı sıra halk şiirinde biçim ve tür kavramlarında belirsizlik görülmektedir. Kimi yazarlar halk şiirinde nazım biçimi ve türlerini konu edinirken kimi yazarlarda "Halk şiirinde nazım biçimi yoktur. Tür vardır ve türler biçimleriyle değil ezgileri ve okunuşlarıyla birbirinden ayrılırlar,onların ayrımları ezgilerindedir." (Dizdaroğlu 1969:46)

1. Halk Şiirinde Nazım Biçimleri, Türleri, Ölçü ve Uyak

Aşık edebiyatının verimlerinden olan halk şiiri, sazla söylenen, halk edebiyatının orjinal ve özgün kolunu oluşturan yapıtlardır. Türk şiiri olduğu ve geliştiği çağların sanat anlayışını yansıtan özellikleri yanı sıra yalnızca aruz ölçüsü, uyak kuralları, nazım biçimleri ve türleri açısından üzerinde durulması gereken geniş bir anlamdır. Bu konuda söylenenler halk şiirinin vezinle tür bakımından en önemli

özellikleri olacaktır.

a) Halk Şiirinde Uyak ve Redif

Genellikle saz eşliğinde söylenen halk şiiri edebiyat ürünü olarak sözlü verimlendendir. Fakat halk şiirinde göz uyağı söz konusu değildir. Bu konuda halk şiirinin kuralcı bir tutumu yoktur. Belli bir eğitimden geçmeyen halk şairleri için kulakta hoş uyum bırakan ses benzerliği olan kelimeler uyaktır.

Halk edebiyatının ilk bölümlerinden günümüze kadar geçen zaman diliminde halk şiiri biçim kazanır. Halk şiirinde yaygın olarak kullanılan "yarım uyaktır".

Yarım uyaklı halk şiirine Aşık Ömer'de güzel bir örnek verebiliriz:

"Ela gözlerine kurban olduğum
Yüzüne bakmaya doyamadım ben
İbret için gelmiş derler cihana
Noktadır benleri sayamadım ben"

(Elçin 1987:27)

Halk şiirinde kullanılan başka uyaklarda vardır. Ama ses olarak yarım uyak yer edinmiştir. Yarım uyak yanı sıra ana uyak, cinaslı uyak, kapanık uyak, dar uyakda halk şiirlerinde görülebilmektedir.

Redif halk şiirinde uyaktan daha önemlidir. Halk edebiyatı ürünlerinin çoğunluğu rediftir. Halk şiirinin bütün duygu, düşünce ve benzetmelerinin kaynağı redif olabilmekte; aynı zamanda ondan doğabilmektedir. Ve şair bu rediflerde söz oyunları ve deyimleri kullanarak şiirini süslemiş, çekici

kılmıştır. Örneğin;

"Gönlümüz bağlandı zülfün teline
Alınmaz gözleri mestim alınmaz
Sencileyin cevri edici kuluna
Bulunmaz gözleri mestim bulunmaz"

(Elçin 1987:36)

GEVHERİ

b) Halk Şiirinde Kullanılan Ölçüler

Her ölçü dilin özellikleri ile ilişkilidir. Bağlı bulunduğu dilin yapısından doğar. Türk dilinin özelliklerine göre en uygun ölçü onun doğal ölçüsü olan hece ölçüsüdür (hece vezni).

"Hece ölçüsü dizelerdeki hece sayısının belli düzene bağlı olarak eşitliği temeline dayanır." (Dilçin 1983:264) Burada önemli iki özellik karşımıza çıkacaktır. Birisi dizelerdeki hece sayısı diğeri ise durgulama ve durak.

Tüm bunların yanı sıra halk şiirinde aruz ölçüsüne de rastlayabilmek olasıdır. "Aruz çadırın ortasına destek olarak dikilen direk" demektir. Arap, fars, Türk edebiyatlarında hecelerın uzunluk ve kısalıkları temeline dayanan nazım ölçüsü anlamında kullanılır." (Dilçin 1983:3)

Halk şiirinde biçim ve tür farklı açıklanmış, yani esas içeriğini bulmuştur. Konuları açısından uyak düzeni ile açıklamak gerekirse halk şiirini şu şekilde gruplayabiliriz:

c) Halk Şiiri Nazım Biçimleri

Hece ölçüsü ile yazılan Halk Şiiri		Aruz Ölçüsü ile yazılan Halk Şiiri	
Anonim Halk Şiiri	Aşık Edebiyatı	Divan	
Nazım Biçimi	Nazım Biçimi	Semai	
Mani	Koşma	Kalenderi	
Türkü	Destan	Selis	
	Semai	Santraç	
	Varsağı	Vezin-i Ahar	

Yukarıdaki şekilde halk şiiri kullanılan ölçü ve düzeni ile ele alınmıştır. şimdi ise konularına göre halk şiirini ele alalım.

2. Halk Şiirinin Konularına Göre Türleri

Aşık Edebiyatı Nazım Türü	Tekke Edebiyatı Nazım Türü
Güzelleme	İlahi
Koçaklama	Nefes
Taşlama	Nutuk
Ağıt	Devriye
	Şathiyat-ı Sofiyane

Daha öncede belirtildiği gibi halk edebiyatı bir takım gelişme kolları bulmuştur. Yaratıcısı belli olmayan ve yaratıcısı belli olan halk edebiyatı olarak. Bu düzeyde ele alındığında halk şiiri nazım biçimi şu şekilde açıklanabilir:

a) Hece Ölçüsü ile Yazılan Halk Şiiri

Halk şiirini özelliği ölçü olarak akla hece ölçüsünün gelmesidir.

i) Anonim Halk Şiiri Nazım Biçimi: incelenecek iki verim

bulunmaktadır: Mani ve Türkü.

MANİ: "Halk şiirindeki en küçük nazım biçimidir."(Dilçin 1983:279) Maniler özellikle Anadolu'da kadınlar ve kızlar arasında çok söylenmektedir. Uyak düzeni olarak değişik şekillerde görülmektedir. Temel duygu ve düşünce genelde son dizede ortaya çıkmaktadır. Aşk, ayrılık, hasret vb. konularda ağırlıklı olarak toplanmaktadır. Mani söyleyen kişilere "mani düzücü", "mani yakıcı" gibi adlar takılmaktadır. Maniler yaşayan kültür düzeni içinde canlı ve neşeli bir bölümü oluşturmaktadır.

Maniler, "kesik mani", "artık mani", "karşılıklı mani" olarak çeşitlere ayrılmaktadır. Genelde dörtlük olup bunun dışında dize sayısına sahip mani örnekleride bulunmaktadır. Örneğin;

İlk bahara yaz derler	Yara benden
Şirin söze naz derler	Selam ey yara benden
Kime derdim söylesem	Ben gitmek, o da gelmez
Bu dert sana az derler	Gitmez bu yara benden

TÜRKÜ: Anonim halk şiiri nazım biçimidir. Türkülerin söyleyeni kimi zaman belirli, kimi zaman belirsizdir. Ezgilerle söylenmektedir. Bir başka özelliğide her iki bölümüde girebilir olmasıdır. Yani anonim yada anonim olmayabilir.

Türküler konuları, içerikleri açısından değişik ve toplumsal vurguları yüksek olan verimlerdir. Günlük olaylar, aşk, tabiat, savaş, kahramanlık vb. gibi konuları türküler dile getirmektedir. Türk insanı heyecanını, üzüntüsünü, sevincini, hep türkülerle dinletir, anlatır. Anadolu'muz

acılarını ve sevinçlerini dizelere aktarır. Her toplumsal olayda türkü vardır.

Türküler konuları ve yapıları bakımından söyledikleri bölgelere göre ad alırlar. Örneğin Urfa ağzı, Eğin ağzı, Bingöl ağzı vb. gibi. Tanınmış türküler ise en etkili sözleriyle anılır. Örneğin Fidayda, Zeyneb'im vb. gibi.

Türkü yapı ve sözleri bakımından iki bölüme oluşur. Türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bölüm bend, her bendin sonunda yinelenen nakarat, kavuştak yada bağlamadır.

Türküler ezgilerine göre usüllü ve usulsüzler olarak ikiye ayrılırlar. Konularına göre ise ağıt, tören, aşk, oyun, doğa, kahramanlık, çocuk ninni türküleri ve iş türküleri olarak belirtilebilir. Hastalık, kaza, felaket gibi nedenlerle ölen kişinin tanıdıkları tarafından yakılan ağıt türkülerine Sivas'tan güzel bir örnek verebiliriz.

Elinin kınası soldu mu ola

Gözünün sürmesi yaydı mı ola

Evde kaynatası duydu mu ola

Netdin Kızılırmak allı gelini

Gelinin gelini benim yarimi

ii) Aşık Edebiyatı Nazım Biçimi: Halk edebiyatının en zengin koludur denilebilir. Yüzyıllar boyunca sesini ve sazını hala duyabildiğimiz binlerce halk ozanımız vardır. Şimdi aşık edebiyatının nazım biçimini inceleyelim.

KOŞMA: Aşk, üzüntü, acı, sevgiliye kavuşma isteği, ayrıldıktan sonraki yakınma, doğayla ilgili duygu ve düşünceler anlatılmaktadır. Halk edebiyatında en çok sevilen

ve kullanılan nazım biçimidir. Dörtlük sayısı en az üçtür. Genellikle üç ila beş arasında değişmektedir. Hece ölçüsünün (6-5) yada (4-4-3), duraklı kalıbıyla yazılmaktadır. Bunların karışık kullanıldığı koşma örneklerine rastlamak mümkündür. Uyak düzeni 1. dörtlüğün dışında bütün dörtlüklerde aynıdır. Uyak düzeni genellikle baba, ccca, ddda... şeklinde olmaktadır. Koşma ezgisine göre adlandırılır. Yani "halk arasında özel bir ezgiyle okunan her hangi bir şiire koşma adı verilir." (Dilçin 1983:306)

İlk dörtlüğün ikinci ve dördüncü dizesi öteki dörtlüklerde nakarat olarak yinelenen koşmalara "Koşma-şarkı", bütün uyakları cinaslı olan koşmalara "tecnis", dizelerinde iç uyak bulunan koşmalara "musammat koşma", ilk dörtlüğün ikinci ve dördüncü diğerlerinin yalnız dördüncü dizelerine eklemekle oluşan koşmaya "ayaklı koşma" dördüncü dizeden uyak sözcüğünün sonraki dörtlüğün ilk dizesi başında yinelenmesine "zincirleme" koşma denilmektedir. Örneğin;

"Eğil güzel eğil saçın sürünsün
Aç beyaz göğsünü tenin görünsün
Evvel benimdin şimdi kiminsin
Gündüzün gördüğüm düşmüdür nedir?"

(Sakaoğlu 1987:96)

DESTAN: Halk şiirindeki en uzun nazım biçimidir. Dörtlükler halindedir. Kimi destanlarda dörtlük sayısı 100 geçer. Genellikle hece ölçüsünün 11'li kalıbıyla yazılırlar. Uyak düzeni ise baba, ccca, ddda... şeklinde olmaktadır.

Destanın son dörtlüğünde koşmada da var olduğu gibi

şairin "mahlas"ı bulunur. Konuları toplumsal bir konuyu içeren destanlar bir kaç grupta toplanabilirler. Ör. savaş, deprem, yangın hastalık gibi toplumsal içerikli konulardaki destanlar, ünlü kişilerin serüvenini anlatan destanlar, mizahi destanlar, toplumsal taşlama niteliğindeki sosyal meslelere değinen eleştirisel destanlar, atasözlerinden yararlanan destanlar, hayvan destanları, insanın doğumundan ölümüne seyrini anlatan destanlar... Örneğin;

"Şu hain memurlar çok hile etdi
Köylüler kocaman tığı zaptetti
Ambar memurları toz toprak atdı
Temiz arpa buğdaya bile bile"

(Başgöz 1979:96)

ALİ İZZET ÖZKAN

SEMAİ: "Halk şiirinde hece ölçüsüyle ve aruz ölçüsüyle yazılan iki türlü semai vardır." (Dilçin 1983:334) Kendine özgü ezgisiyle okunurlar. Koşmaya göre canlı, kıvrak üslupları vardır. Hece ölçüsü ile semailer koşma tipine benzemektedirler. Hece ölçüsünün 8'li kalıbıyla yazılırlar, 3 ile 5 arasında bazen 5'den daha fazla dörtlüğe sahip olabilirler. Konuları sevgi, doğa, güzellik gibi alanlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin;

"Güzel ne güzel olmuşsun
Görülmeyi görülmeyi
Siyah zülfün halkalanmış
Örülmeyi örülmeyi"

"Gönül gurbet ele varma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dilbere meyil verme
Ya sevilir ya sevilmez"

(Kudret:65)

(Aşkun 1942:90)

KARACAOĞLAN

ERZURUMLU EMRAH

VARSAĞI: "Güney Anadolu bölgesinde yaşayan varsak Türklerinin özel bir ezgi ile söyledikleri türkülerden gelmiş bir biçimdir." (Dilçin 1983:335)

Aşıklar tarafından mert, yiğit bir üslupla söylenir. Şiir içinde geçen ünlemlerle şiire yiğitlik havası katılmaktadır. Genelde semaie benzemektedirler. Uyak düzenide aynıdır. Dörtlük sayısı 3-5 arasındadır. Hece ölçüsü 8'li kalıbı ile yazılır. bunun dışında kalan örnekleride olabilmektedir.

Halk edebiyatında en çok varsağı okumuş şair Karacaoğlandır. Örneğin;

"Bak şu kaşa bak şu göze
Ciğer kebab oldu köze
Yakasız gömlekler bize
Felek biçer demedim mi?"

(Kudret:27)

"Bre ağalar bre beyler
Ölmeden bir dem sürelim
Gözümüze kara toprak
Dolmadan bir dem sürelim"

(Kudret:53)

KARACAOĞLAN

b) Aruz Ölçüsü ile Yazılan Halk Şiiri

Halk şairleri günümüzde bile değeri tam anlaşılammış sanatkarlardır. Değişen şartlar ve ilerleyen teknoloji onları yerlerinden biraz daha uzak tutmuştur. Halk şiirinde şair aruzlu biçimi kullanarak halka biraz daha yakın olabilmıştır.

DİVAN: "Aruzun, fa'ilatün, fa'ilatün, fa'ilatün, fa'ilatün kalıbıyla gazel, murabba, muhammes, museddes biçiminde yazılan şiirlerdir. Saz şairlerince özel bir ezgi ile okunur" (Dilçin 1983:354) Gazel biçimindeki uyak düzeni aa-xa-xa-xa.., murabba biçimindeki divanların uyak düzeni aaba-ccca-ccca--ddda-eeee... biçimindedir.

SEMAİ: "Aruzun, mefa'ilün, mefa'ilün, mefa'ilün kalabı ile yazılır. Gazel, murabba, muhammes, museddes içindeki şiirlere denir. Uyak düzeni divanda olduğu gibidir."

KALENDERİ: Aruzun mef'uli mefa'ilü, mefa'ilü, fa'ilün kalıbıyla yazılan gazellere denir"(49). Uyak düzeni divan ve semaideki gibidir.

SELİS: "Aruzun, fe'ilatün, fe'ilatün fe'ilatün, fe'ilün kalıbıyla yazılan gazellere nedir. Murabba, muhammes, müseddes biçimindeki yazılan selis'lerde vardır." Uyak düzeni aynıdır.

SANTRANÇ: Aruzun, müfte'ilün, müfte'ilün, müfte'ilün, müfte'ilün kalıbıyla musammat, gazel biçiminde yazılan şiirlere denir."

VEZN-i AHAR: Aruzun, müstef'ilatün, müstef'ilatün, müstef'ilatün, müstef'ilatün kalıbıyla murabba biçiminde yazılır. Uyak düzeni murabba'a benzer."

c) Aşık Edebiyatı Nazım Türleri

Nazım türlerinde konuları bakımından halk şiiri ele alınacaktır. Aşıklar birçok konuda bulunduğu ortama, çağına tanıklık etmişlerdir. Bu özelliklerinin yanısıra sevgi, kadın, güzellik gibi konuları da işleyerek kendilerini bu konularda

soyutlamamışlardır.

GÜZELLEME: Doğa özelliklerini anlatmak yada kadın, at gibi sevilen, yaşantıları içinde önemli yeri ve değeri olan kavramları övmek için yazılan şiirlerdir. Örneğin;

"Yokuşa yukarı keklik sekişli
 inişe aşağı tavşan büküslü
 Düşmanın görünce şahin bakışlı
 Kuğuya benziyor boynu kır atın"

(Dilçin 1983:338)

KÖROĞLU

"Aşık oldum cemalinin gülüne
 Al kınalar yakmış sedef eline
 Bir gönül bağlıdır her bir teline
 Henüz çağı onüç ondört yaşlımın"

(Dilçin 1983:338)

NOKSANI

TAŞLAMA: Daha çok toplumsal yapının aksayan yönlerini eleştirmek, bir kimseyi yermek ve çelişkileri açığa çıkarmak amacıyla yazılan şiirlerdir. Örneğin;

"Adalet kalmadı hep zulüm doldu
 Geçti şu baharın gülleri soldu
 Dünyanın gidişi acayip oldu
 Koyun belli değil kurt belli değil"

(Aşkun 1941:310)

RUHSATI

"Olmayasın karakersiz
 Çok konuşan yerli yersiz"

Adın doğru kendin hırsız
Karanlıkta dolaşırsın"

(Oğuzcan 1985:202)

AŞIK VEYSEL

KOÇAKLAMA: Halk şiirinde coşkun ve yiğitçe savaşları anlatan şiirlerdir. Aşık edebiyatında koçaklama türü halk şiirinin en güzel örnekleri Köroğlu'nundur.

"Benden selam olsun Bolu Bey'ine
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar seda verip seslenmelidir"

(Elçin 1981:196)

KÖROĞLU

AĞIT: Acı veren olaylar üzerine ölüm, doğal afet vb. gibi acıları ağlatmak amacıyla yazılan, söylenen şiirlerdir. Ölenin iyilikleride anlatılır.

"Gelinlik esvabın dar mı biçildi
Düğününde acı şerbet içildi
İlikle düğmeni göğsün açıldı
Ne oldu kemer beste bellerin hani"

(Elçin 1981:343)

HIFZI

d) Tekke Edebiyatı Nazım Türleri

Tekke edebiyatı din ve tasavvufla ilgili duygu, düşünce, kavramlar ve ilkeleri yaymak amacıyla yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Tarikata bağlı şairlerce yazılan şiirlerle daha geniş kitlelere hitap edebilen, yayılan ve sesini duyurup

sevdiren tarikatlar bu dönemde güzel verimler meydana getirmişlerdir.

İLAHİ: Özel ezgilerle okunurlar. Tanrıyı övmek, seslerini duyurmak amacıyla yazılırlar. Tarikatlara göre ilahiler çeşitli adlar almaktadırlar.

"Mevleviler ilahiye "ayın", Bektaşiler "nefes", Gülşeni'ler "tapuğ", Halveti'ler "durak" öteki tarikatlarda "cumhur" yada ilahi der." (Dilçin 1983:344) Yunus Emre ilahileri ile tanınmış bir ozanımızdır. Örnek;

"Dağlar ile taşlar ile	"Cennet cennet dedikleri
Çağırayım mevlam seni	Birkaç köşk ve birkaç huri
Seherlerde kuşlar ile	isteyeni sen ver anı
Çağırayım mevlam seni"	Bana seni gerek seni"

(Dilçin 1983:345)

(Dilçin 1983:346)

YUNUS EMRE

NEFES: "Bektaşî şairlerin yazdıkları tasvvufî şiirlere denir. Genellikle nefeslerde tasvvuftaki vahdet-i vücüt kavramı anlatılır. Bunun yanısıra Hz. Muhammet, Hz. Ali için övgülerde söylenir. Nefeslerde Kalenderane ve alaycı bir üslup dikkati çeker." (Dilçin 1983:346) Örnek;

"Eğer ekilirde bostan olursa
Şu halkın dilinde destan olursam
Karatoprak senden üstün olursam
Bu yıl bu yayladan şaha giderim"

(Dilçin 1983:347)

PIR SULTAN ABDAL

NUTUK: "Pir'lerin ve Murşit'lerin tarikata yeni giren

devrişlere tarikat derecelerini ve tarikat adabını öğretmek için söyledikleri şiirlerdir." (Dilçin 1983:348) Örnek;

"Gel imdi sen dahi şeyhin haline
Karışasın evliyanın yoluna
Dalasın sen ab-ı hayat gölüne
Erişir canına fazlı Huda'nın"

(Dilçin 1983:348)

DEVRIYE: "Devir kuramını anlatan şiirlere denir. Devir kuramı Hz. Muhammet'in «ben nebi iken Adem su ile çamur arasındaydı» hadisi ile ilgilidir. Vucut halindeki Muhammed yeryüzüne sonradan gelmiştir. Halbuki ruh halinde olan Muhammed önceden vardı. Vaktü gelen ruh maddi aleme iner. Önce cemaatta, sonra nebata, hayvana, insana ve en sonunda insan-ı kamile geçer. Oradan da ilk büyük ruh olan tanrı'ya iner. Ve onunla birleşir. Bu iniş «nüzul» tekrar tanrı'ya dönmüşe de «uruç» denir. Bu iniş ve çıkışı anlatan şiirlerde devriye adı verilir." (Dilçin 1983:348)

"Ak süt iken kızıl kana karışıp
Emr-i Hak'la coşup cevlana geldim
Ma-i cari ile akıp yarışıp
Katre-i nacizden ummana geldim"

(Dilçin 1983:349)

HUSNİ

ŞATHİYAT-I SOFİYANE: Medrese hocalarına göre küfür sayılırlar. Genelde Bektaşî şairlerinde rastlanır. Boş, saçma gibi görünüp iyi incelendiğinde tavvufla ilgili ilkelere rastlanır. İnançlardan, değerlerden teklifsizce

alaylı bir dille söz eder gibi yazılan şiiirlerdir.

"Hafaya çekilip seyrana durdun
Aklı yetmezlerin aklını vurdun
Kıldan ince köprü yaptın da kurdun
Akar suyun mu var bostancı mısın"

(Dilçin 1983:350)

AZMİ

"Kıldan köprü yaratmışsın
Gelsin kullar geçsin deyu
Hele biz söyle duralım
Yiğit isen geç a Tanrı"

(...)

"Yiğit adıyla anılır
Filanoğlu filan deyu
Anan yoktur baban yoktur
Sen benzersin piçe Tanrı"

(Dilçin 1983:350)

KAYGUSUZ ABDAL

Halk şiiri nazım biçimleri kısaca (türleri) bu şekildedir. Fakat bu konuda belirsizlik söz konusudur. Örneğin Tahir KUTSİ halk şiirinde nazım biçimi olarak incelenen konulara ek olarak "lebdeğmez", "muamma", "atışma" yıda almıştır.

Lebdeğmez: Aşıkların üç denemesi yaptıkları karşılaşmalardan biridir. irticalen söylenir. Özelliği ise ozanların iki dudağı arasına iğne konur. Şiirler söylenirken dudakların birbirine değmeyeceği kelimeler seçilir. Kafiye

ise yarışmada hazır bulunanlar tarafından seçilir. Örneğin;

"Yolunda gidenler hakkına erer
Hak odur üç hece suhali sorar
Kan içen iğnedir dudağı yarar
Seyredin didarı görenleri siz"

(Kutsi 1978:38)

ZÜLFİKAR DİVANI

Muamma: Aşıkların eskiden toplanıp karşılaştıkları yerler vardı (Aşık kahveleri). "Halk ozanlarının bulunduğu yerlerdeki kahvelere bir kağıda yazılarak asılan şiir bilmeceye «muamma» denilir. Hece ölçüsüyle yazılmışsa aynı şekilde karşılık verilmelidir. İki dize ile dördüncü dize uyaklıdır. Orta dize bağımsız olur.

"Baş değil, başı var, bir başak değil
Yenilir şey değil, yumuşak değil
Çokce var her evde vuslat çizgisi
Kuşak misali amma kuşak değil..."

Çözümü: (çivi)

Başak olmasa da başı var onun
Her evde eşyada eşi var onun
Çivi muammaya öyle çakılmış
Dünyada daha çok işi var onun..."

(Kutsi 1978:45)

Atışma: Halk ozanlarının birbirleri ile karşılıklı olarak şiirler söyledikleri ve ortaklaşa güzel verimler meydana getirdikleri şiir söyleyiş biçimidir. "Halk ozanları ve halk arasında bilinen "deyişme", "ilişme" iki ozanın

karşılıklı söyleyişidir. Geleneğe göre ozan karşısındakini "meydana", "atışmaya" çağırır. Sazını da kahvenin duvarına asar. Önce "deyişme" ile başlayan karşılıklı şiir söylenir. "İlişme ile devam edilir. "Atışma" ile son bulur. Halkın "ayak" dediği uyak "kafiye" yi ise dinleyiciler verir. Üçüncü yada dördüncü kıtada ozan "tapşırmalı" yani mahlasını vermelidir." (Kutsi 1978:46) Örnek;

"Bağban bahçesine ne güzel bakmış
Eğri olanları toplayıp yakmış
Meyvası toprakda tersine dikmiş
Göz ile görünmez, dalı nerededir?"

GÜLHANİ

Arifler dünyada iyiye bakmış
Hoş olmayan şeylerden elini çekmiş
Ahret bahçesine tohumlar ekmiş
Niyeti nerdeyse dalı ordadır"

(Kaya 1984:184)

İSMETİ

E. HALK ŞİİRİ VE YARATICILARI

Şimdi ozan, halk aşığı, kalem şuarası, halk şairleri vb. kavramlara değinelim.

Aslında bu terimlerin birçoğu birbirinin yerine kullanılan anlamdaş kavramlardır.

OZAN: Bu halk sanatçılarına Türk kavimleri ayrı ayrı isimler vermişlerdir. "Altay Türkler'i «Kam», Kırgızlar «Baksı», Bahşı, Yakut'lar «Oyun», Tonguzlar «Şaman», Oğuz

Türkler'i ise «ozan» demişlerdir. Zafer sonrası şölenlerde, ölenlerin ardından düzenlenen yuğ'larda görev almışlardır." (Kutsi 1978:10) Toplum içinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Halkın duygularını dile getirmişlerdir.

Daha öncede belirtildiği gibi ozan sözcüğü tarih boyunca türlü anlam değişikliğine uğramıştır. Ozanlar, ilk zamanlarda büyücü, oyuncu hekim, şarkıcı ve çalgıcı görevlerini üstlenmişlerdi. Sonraları şiirin hem ezgisini hem sözünü, hem de çalgısını anlatır oldu. Üçüncü aşamada şair çalgıcı yani kopuzlarıyla şiler söyleyen halk şairi anlamında kullanılmaya başlandı.

AŞIK: Şair duygularını mısralarla en güzel dile getirendir. Aşık sözcüğünden "yüreği aşk ile yanan, kalbi muhabbet ile nurlanan kimse" sonucu çıkartılmıştır. (Talat 1933:12) Aşıklar arasında bade içme geleneği vardır. Ayrıca bir ustanın yanında "çıraklık" dönemi geçirme de söz konusu olmaktadır. Aşık, şairlik gücünü ve yetkisini düşünde kendisine veren Pir'inin sunduğu aşk badesini içmekle ve ideal sevgilinin hayalini görmekle kazanıldığına inanılmaktadır.

Alman orta çağında bu türlü şairlere verilen ad aşık kelimesinin tam karşılığı olan "mennesanser" (aşk türküsü söyleyen sanatçıdır).

SAZ ŞAIRİ VE HALK AŞIĞI: "Aşık ve saz şairi sözcüklere anlamdaştır. Aralarında ayrım yoktur."(Köprülü 1940:877) Halk aşığı için söyleyebileceklerimiz yine ozan ve aşık için söylenenlerle aynı olacaktır.

HALK ŞAIRİ: "Halk şairi terimi ise genellikle taşır ve aşıklarla kalem şuarasını kapsamına alır.Halk şairi teriminin belirleyici bir tanımı ve sınırlaması şimdiye dek yapılmamıştır." (Dizdaroğlu 1969:20)

KALEM ŞUARASI: Aslen kalem şairleri anlamına gelmektedir. Fakat saz şairlerince tekil anlamında kullanılır. Ahmet TALAT "kalem şuarası belli bir öğrenimden geçmiş, saz çalmasını bilmeyen, hem hece, hem aruz ölçüleriyle şiir yazan şairlere verilen addır. Bunları öğrenim görmüş aruzla ve hece ölçüsüyle şiir söyleyen aşıklardan ayıran nokta saz çalmasını bilmemeleridir" (Dizdaroğlu 1969:20) demektedir.

Fuad Köprülü, Pertev Nail Baratov, halk şairini aşık ve saz şairinin anlamdaşı olarak düşünürler.

1) Halk Şairi Kavramı Betimlemeleri ve Halk Şairi

Halk ürünlerinin en güzeli sanırım halk şiiri verimleri, türkülerimizdir. Çobanından, padişahına, kadınından çocuğuna kadar herkesle olan bu verimler aynı zamanda sosyolojik gerçeklere kadar her temayı taşımaktadırlar. Bu güzel verimlerin yaratıcıları halk şairleridir. Onlar ilk çağlardan bugüne çeşitli adlara ve işlevlere bürünerek gelmişlerdir.

Ozan aşığın yaşayış bakımından atasıdır. ilk zamanlarda "hekim", "Şaman" gibi görevleri olan ozanlar daha sonra toplumsal içerikli birer sanatçı kimliğine bürünmüşlerdir. Eski işlevlerindeki ana hatlar değişmemiş fakat "siyonlarındaki işlevlik kazanmıştır.

Halk şairi ozan ve saz şairinin zamana göre değişen fonksiyon ve adlarının geniş bir kapsamıdır. Halk şairi kavramı beraberinde bir çok özelliği taşımaktadır.

Şairi, halk şairi olarak tanımlayabilmek için görevlerini, temel niteliklerini işlediği konuları, kullandığı dili, şiirlerini nasıl dile getirdiğini ve konularını araştırmak gereklidir.

"Bir şair halkla kaynaştıktan sonra çoğalır." (Kemal 1990:13) Yani halkın sorunlarını, isteklerini bildiği sürece, eserlerinde yer verdiği sürece yaşamaktadır. Halkın sorunlarına çözüm yolları arayan ozan hem kendine hem de halkına karşı olan sorumluluğunu yerine getirmiş olacaktır. Halkın sesini kendi sesine katan ozan gelişimini tamamlar ve çoğalır. Bu nedenle ozan her zaman için halkın yanında olmak onunla bütünleşmek onların sorunlarını dile getirmek çabası içindedir.

Belkide yine bu nedenle Aşık Veysel her yerde, A. İzzet Özkan her teldedir. Pir Sultan başkaldırıya, Karacaoğlan güzeldedir. Yunus ilahi sevgide, Köroğlu yiğitliktedir. Halk şairi her yerde, her gönüldedir....

1) Halk Şairi Kimdir?

Toplumsal tabaka içinde farklı yapıda bir yere sahip olan, ürünlerini saz eşliğinde canlı, duru bir dille sunan, halkın sorunlarına uzak kalmamaya ve halkla bütünleşmeye çalışan sosyal bir sanatçı niteliğindedirler. Edebiyatın çeşitli fonksiyonlarından birini yerine getiren, sosyal olayları dile getirerek gerçekçiliğe en yakın sanatçı olma

durumundaki bireylerdir.

ii) Halk Şairinin Görevi

Ozanlar halk içinde yetişen bireylerdir. Değişen koşullardan etkilenme oranı da yüksektir. Belli bir öğrenimden geçmedikleri gibi eğitim görmüş olanlarıda vardır. Ama hepsi yeteneklerine ve geleneklerine bağlı kalmışlardır. Köy, kasaba, oba toplumlarında saz çalarak şiir söyleyerek içinde buldukları hayata ve ortamın sorunlarına tanıklık etmişlerdir. Bu sanatçılar her zaman kalabalık dinleyiciler karşısında bulunmanın bilincini taşımışlardır.

Halk şairleri bir yandan toplumun politik, ekonomik vb. sorunlarını dile getirirken diğer yandan ekmeğini, suyunu, aşını, aşkını dile getirmeyi ve halkla paylaşmayı genel yaşam biçimi olarak yansıtır.

İlk zamanlardan günümüze kadar aşıkların görevlerinde toplumsal yapıyla izdüşümlü bir değişim görülmektedir. Eski toplumlarda ozanlar büyücü hekim, dansçı, şaman, vb. gibi toplumsal içerik taşıyan görevlerdeydiler. Daha sonraları gezginci sanatçı olarak görülebilen aşık, panayırlarda, düğünlerde toplantılarda boy gösteren statü sahibi bir sanatçıdır. Çok eski tarihlerde ürün fazlası malların dağılımında, dinsel tapınma törenlerinin müzikli, çalgılı, danslı bölümlerinden bu güne değişik niteliklerde gözlemlenebilir.

Aşıkların İslam kültürünü yada tekke şairleriyse tekke kurallarını yayma görevinide üstlendikleri görülmektedir.

Anadolu'muz ilk yıllarından bu güne geçitli

uygarlıkların kültürü ile yoğrulmuştur. Günümüzde ise bu toprakları ozanların türküleri ile gezmek mümkündür. Ozanları, yaşadıkları yöreleri, şiirlerini karakteristik özelliklerini tanımak yöre yöre Türkiye'yi tanımak anlamına gelmektedir.

"Edirne bir ucum, bir ucum Kar Ardahan
Karadeniz'den Akdeniz'e
Ozana türkü, şiir destan
Ben Türkiye'yim"

(Hamamcıoğlu 1990:18)

diyerek kültürel açıdan vurgulama ve tanıtmaya yapılmıştır.

Halk şairimizin toplum içindeki görevini genelde ikiye ayırmak gerekir. Bunlardan birisi halkın klasik anlamda halk şairlerine yüklediği görevlerdir. Yani halkın şairi benimsemesi, onu dinlemesi kısacası varlığını kabul etmesidir.

Burda halk şairinin görevi ise halk sanatçısı olarak somut gerçeklere değinmekte yatmaktadır. Soyut sanattan çok halkın onu benimsemesi oranında onlara hitap edebilmelidir. Ozan kendine bir mitos seçmek yerine sosyal gerçekliklerden kopmamalı, halkın sesine kulak vermelidir.

İkinci görev ise halk şairinin spontane görevidir. O da halka karşı olan sorumluluğunun bilinci ile düşünmesi, söylemesi ve çalmasıdır. Bu iki görev birbirinin hem nedeni hem de sonucudur.

Halk şairlerinin kahvelerde, kervanlarda, panayırlarda söylediği şiirler çok çeşitli niteliklerde karşımıza

çıkabilmektedir. Bu eserlerde sanatçının sosyal, güncel, sorunlardan haber vererek aynı zamanda eğitici bir niteliğe bürünmesi gözlenmektedir. İçinde yaşanan toplumun öğretilerini, kültürünü, bireyin öğrenmesine de yardımcı olan ozan bir nevi toplumsallaştırma (sosyalizasyon) görevinde uzak kalmamaktadır. Halk arasında ozanın eserlerini aynı duyum benzeşmesi etrafında algılamayanlar bulunsada ozan halkın anlayacağı dilde verimler vermektedir.

"Halk şairi okulsuz, sinemasız, tiyatrosuz, gazetesiz, radyosuz, eski kapalı toplumda birçok görevler yüklenmiş zengin bir yetenektir." (Mutluay 1978:98)

Halkın töresel imgelerine şiirlerinde sıkça raslayabileceğimiz ozanlar, tarihsel kesitlerden önemli buldukları konulara da değinmişlerdir. Böylelikle geçmişte veya günümüzde yaşanan olaylara ışık tutma söz konusu olmaktadır. Mitolojik, tarihsel ve savaş destanları bu bağlamda ele alınabilir.

Halk şairlerinin görevlerinin çok çeşitli boyutlarda ele alınabileceği bir gerçektir. Şimdi de bu konudan ayrı olarak ozanların ortak özellikleri üzerine söylenebileceklere değinelim.

iii) Halk Şairlerinin Temel Nitelikleri

Halk şairleri kendi uslupları, konuları, işleyişleri, ağırlık verdikleri konuların farklılığı vb. gibi yönlerden birbirlerinden farklılık gösterirler, yetişme tarzı, eğitim durumları gibi niteliklerin yanısıra ustasından aldığı derslerde içinde bulunduğu ortam ayrılığı nedeniyle

farklıdırlar.Halk şairlerinin örneğin Pir Sultan'ı Pir Sultan yapanın, Yunus'u Yunus Emre yapan apayrı özellikler vardır. Bu farklılıkların yanısıra halk şairlerinin ortak özellikleri çok daha belirgin ve netdir. Bunları şu şekilde belirtebiliriz:

Hece Ölçüsünü Kullanma: Halk ozanları hece ölçüsü ile şiir söyleyip yazmışlardır. Çoğu okur yazar olmayan halk şairleri hece ölçüsünü başarıyla kullanmışlardır.Aruz ölçüsüyle şiir yazan ozanlar da vardır. Fakat genelde hece ölçüsüne sadık kalmışlardır. Bazen aruz ölçüsü ileesrler yazan halk ozanlarına Yunus, Emrah, Aşık Ömer, Dertli, Erzurumlu Emrah örnek verilebilir. Bu ozanlardan Erzurumlu Emrah'ın hece ölçüsüyle yazdığı bir koşmayı örnek verebiliriz.

"Bende bir yavruya gönül düşürdüm
Yanağın benzettim nar tanesine
Muhabbet sevdasın baştan aşırdım
Asıldım zülfünün her tanesine"

(Aşkun 1942:83)

Saz ile Söyleme: Halk şairlerini sazdan ayrı düşünmek çok zordur. "Aşıklar birbirinden ayrılan özelliklere sahiptirler. Ortak yanları ise sazlarıdır. Kuşlarda kanat ne ise aşıkda sazda aynı anlama gelir." (Güney 1971:253) Başlanğıçtan beri ozanlar şiirlerini saz eşliğinde söyleyegelmişlerdir.

Kopuz, çöğür, bağlama gibi çeşitli isimler alan sazı, halk ozanları milli bir müzik aleti durumuna getirmişlerdir.

Türk evlerinin duvarlarında bir silah, bir kitap, bir saz bulunurdu. Köy odalarından, obalarından, aşık kahvelerine dek saz taşındı, çalındı, şiirler söylendi.

Kara sevdayı, yiğitliği, başkaldırışı, hep sazının tellerinde dile getiren halk şairleri için saz en önemli unsur durumundadır. "İrticalen" şiir söyleyen halk aşıkları dörtlüklerini saz çalarken düşünmektedirler. Saz ile şiir söylemeye «aşıklama» denilmektedir."

Dilde Sadelik: Sözlü edebiyat olan halk edebiyatının en büyük özelliği de dilde sadelik olmasıdır. Dolayısıyla halk şairlerinin en büyük özelliği de sade bir kullanmalarıdır. Konuları yalın, sade ve net bir şekilde anlatmaya özen gösteren ozanlar halk dilini kullanmışlardır. Halk şairleri aruz ölçüsü ile verimler verseler bile anlaşılır bir dil kullanmayı amaç edinmişlerdir.

"Yüce dağ başından çekilir duman
Dumanın elinden halim pek yaman
Soyunup koynuna girdiğim zaman
Unutma sevdiğim her gün an beni"

(Yüksel 1987:15)

SEYRANI

Olaylara Gerçekçi Açıdan Bakış: Halk şairlerinin divan şairlerinde olduğu gibi gözü kapalı uydukları bir takım kalıplar yoktur. Konu örnekleme halkı bilgilendiren herşey olabilmektedir. Bu konuda halk şairlerinin ufku geniştir. Tabiata, güzele bakışları sade ve gerçekçidir. Güzelin hayalini değil kendini överler. Derdini, sevincini anlatırken

halk ozanı somut gerçeklerinden yola çıkmaktadır.

Pir Sultan Abdal ise güzeli tanımlarken açık ve net ifadeler kullanmıştır.

Göçtü şu ellerin kervanı göçtü
Yüzünde benlerin fikrime düştü
Nice aşıkların badesin içti
Bana bir tas acı suyun kalmamış

demektedir.

Halk şairin gerçekçi ve sade bir dille şiirlerini verebildiği oranda halk şairidir. Aşık Veysel'de, Köroğlu'da, Pir Sultan'da, Kul Himmet'te ve daha niceleri de bütün güzellikleriyle ve güzelim türkçesiyle bizim kültür dünyamızın söz sultanları oldukları için, yazdıklarıyla hep bizim duygularımızı dile getirdi. (Bakiler 1986:44)

Mahlas Kullanma: Halk şairlerinin bir diğer özelliği de şiirlerinin sonunda isim veya mahlaslarını kullanmalarıdır. "Şöhretli aşıklar etrafında saz şairliğine meraklı, istidatlı bir çok genç toplanır. Üstad dan mahlas yani şiirlerinde kullanacakları bir ad alırlar. Aşık olmak için zaruri olan edebi ve mesleki terbiyeyi gördükten sonra fasıllara girmeye başlarlar. Memleket içinde uzun seyahatlere çıkarlar nihayet aşık olurlar" (Köprülü 1940:26). Dolayısıyla mahlas usta tarafından şiirlerde kullanılmak üzere verilen addır. Tabi mahlas yerine isim kullanan halk şairleride vardır.

Bade içme: "Halk ozanları hakiki aşığın pir elinden bade içen aşık olduğu inancına kapılmaları sonucu aşıklar arasında bir bade içme geleneği doğmuştur." (Yardımcı 1989:21) Bade

içme olayı aşığın gördüğü bir düş yada rüyadan meydana gelen bir tür inanıştır. Soyut öğelerle bezenmiştir. Kendilerine olan güvenlerini ilahi öğelerle pekiştirme olayı söz konusudur. Aşık olmak için sadece şiir yazıp, saz çalmak yetmemektedir. Aşıklar hem şiirlerinde hem de inanışlarında halka yakın olmak amacındadırlar.

iv) Halk Şairlerinin İşlediği Konular

Halk ozanları çeşitli konularda eserler vermişlerdir. Ozana konu olabilecek birçok şey yaşamımızda yer etmektedir. İçinde bulunduğu ortam, ruh hali, yaşadığı olaylar, işittikleri, hayalleri ve benzer konular ozanın konularına çeşitlilik katmıştır. Bazen şairlerin işlediği konulardaki yoğunluk onların özelliği durumuna gelmektedir. Örneğin Karacaoğlan "güzellik", Koroğlu "yiğitlik, Aşık Veysel "tabiat, toprak" aşığı durumuna gelmişlerdir. Yunus ise birlik, beraberlik, Tanrı yolunda yakaşırlarıyla tasavvuf, tekke edebiyatının bel kemiğidir. Şimdi halk ozanlarında en çok rastlanan konulara değinelim.

- Yiğitlemeler (Koçaklamalar)	- Ağıtlar
- Beddua (İlenme, küfür, kargış)	- Öğütler
- Gurbet ve Hasretlik Şiirleri	- Destanlar
- Sosyal Konular	- Aşık Şiirleri
- Tabiata Bakış	- Güzellemeler
- Tanrı Yolunda Şiirler	- Taşlamalar

- Yiğitlemeler: Farklı yaşam biçimleri sürdüren halk ozanlarından bazıları savaşa katılmıştır. Bazı şairlerin yönetimle olan sürtüşmesi ve meydan okuma durumları söz

konusu olmuştur. Yiğitlik, kahramanlık gibi temaları işleyen ozan içinde yaşadığı ortamdan esinlenmektedir. Meydan okuma, kahramanlık vb. konu edinen bu şiirlerinin kaynağı halk ozanın içinde yaşadığı ortam ve dolayısıyla bu ortamın açığa çıkardığı duygu yöntemidir.

Yeniçeri ozanlarının bir çoğu ayrıca Köroğlu-Dadaloğlu şiirlerinde bu konuları işleyen ünlü halk ozanlarımıza örnektir.

- Ağıtlar: Anadolumuzda sevincin, hüzün belirtisi şiir ve türküdür. Ölen kişinin yaşamını anlatan, ona övgüler dizen türkü ve şiirlere denir. Divan edebiyatının "Mersiye"si gibi bir ölünün ardından söylenen türküye "ağıt" adı verilir. Sadece ölüm üzerine değil deprem, su baskını, kıtlık vb olaylar gibi şeylerde halk ozanları herkesle ortak olduğu duygularını dile getirmektedir. Ağıt söylemeye, olayların ardından söylenen şiir veya türküye, "ağıt yakmak" deyimini kullanılır.

Yüzyıllar öncesinde yaşayan Dadaoğlu, nolaydı da Kozanoğlu nolaydı/Sen ölmeden bana ecel geleydi derken bu ağıtında acısını sade bir üslupla dile getirmiştir.

Pir Sultan Abdal ise Kerbela olayıyla ilgili olarak şu ağıtı yakmıştır.

Arafatta belli olur çardağı
Gafilim gölden uçurdum ördeği
Yezit'ler devirdi, döktü bardağı
Yalvara yalvara bakan Hüseyin

- Beddua: Toplum yapısı içinde bireylerin ilişkileri her

zaman istenilen boyutta ve düzende olmamaktadır. Bireylerin dışında gelişen bu olaylar karşısında halk ozanı "kötü dua", beddua söyler. Çünkü halkın ve kendisinin huzursuz olduğu, iyi yönde gelişme göstermeyen bir durumdur. Bu kişi olay yada kurulu düzen olabilmektedir. Tüm bunların karşısında söylenen şiire «beddua» denir. Halk ozanları da beddualar söylemişlerdir. Buna halk şiirinde "karşı" yada "kargış" adı verilmektedir. Tersî durumlarda "alkış" olarak nitelendirilmektedir. Örnek:

"Her işin içinden çıkıyor hile
Muhtaç eylediler yamana ele
Memleketi yavaş yavaş bu hale
Getirenin iki gözü kör olsun"

(Kaya 1984:87)

İSMETİ

- Öğütler: Halk ozanı halkı ilgilendiren her konuya değinmiştir. Yaşadığı yerde gurbette bazende gezginci olarak gezerken hep halklıdır. Gördüğü yaşadığı ve bildiği olaylardan ders alan ozan aynı zamanda halkıda eğitmek, uyandırmak amacını güdmektedir. Eskiden fazla ve etkin işlevlere sahip olan halk ozanı şiirlerinde mesajını verme ve dikkatleri o yöne çekme durumundadır. Halk ozanı geleneğinde "her telden çalmak" söz konusu olmamaktadır. Böylelikle her kesime hitap etme olasılığı da artmaktadır. Toplulukta sazını çıkarıp "açış divanı" ile "hoşeda" eden, kahvede ilişme, atışma yapan, kendi eserleriyle eğlendiği ustalardan söyleyen aşık türküye, koşmaya geçer. Sıra sonunda öğütlere gelir.

öğütlerde kıta sınırlaması olmayıp, halk ozanın önemli bulunduğu, dert edindiği ve halkında yaşadığı ortak konulardan bahsedilmektedir. Örneğin;

"Gelir seninle güler dost olur,
Kul kusursuz olmaz, kusurun bulur.
Labüt ondan sana bir kemlik gelir,
En iyi dostundan sakın sen seni"

(Aşkın 1942:14)

DELİKTAŞLI RUHSATI

- Gurbetlik ve Hasretlik Şiirleri: Yaşadıkları yerleşim bölgelerinin dışında kalan ve çeşitli nedenlerle gurbette bulunan kişilerin ortak derdi hasretliktir. Yurdundan ayrı kalma olayının bir çok nedeni olabilmektedir. Bunları maddi ve manevi olarak iki ana grupta toplamak mümkündür. Kimisi ekonomik, kimisi sevda, yar derdinden yurdunu, ilini terk edip başka yerlerde bulunmak zorunda kalmışlardır.

içinde bulunulan ruh hali ve acı ile ozanlar gurbette iken "turnalar" ile "seher yeli" ile sılaya haber göndermişlerdir. Ozanlar gurbet şiirlerini, «koşma», «türkü», «semai» tarzında mısralara dökmüşlerdir. Örnek:

"Sabahtan cemalin seyran eyledim
Gönüller perişan elinden sunam
Nice bekleyeyim gurbet illeri
Hiç bilir yokmudur halimden sunan"

(Eyüboğlu 1983:27)

PIR SULTAN ABDAL

- Destanlar: Bir olay, kişi veya eşya üzerine söylenmiş

beş kıtadan çok şiirin adıdır. Genelde koşma biçiminde yazılır. Savaşlar mahalli kavgalar, isyanlar üzerine söylenmiş destanlar olduğu gibi çeşitli olaylar ve kişiler için yazılmış güldürücü destanlar da vardır. Örnek:

"Nice güzellere bağlandım kaldım
Ne bir vefa gördüm ne fayda buldum
Her türlü isteğim topraktan aldım
Benim sadık yarım kara topraktır"

(Oğuzcan 1985:129)

Şiiriyle Aşık Veysel birazda sitemkar bir tarzda toprağı övmektedir.

- Sosyal Konular: Toplumsal sistem içinde ozanlar bazen katı gerçekleri bazen güzellikleri görmüşlerdir. Haksızlığa uğrayan ezilen halkın acısını, olaylara karşı duygu ve düşüncelerini sosyal kalıplara dökerek onların gözü, dili olmuşlardır. Örneğin;

"Hızır Paşa'nın zulmu var ise
Ne yapayım benimde bir ahım var
Senin tuğlu padişahın var ise
Benim arkam kal'em bir Allah'ım var"

(Eyüboğlu 1983:137)

PIR SULTAN ABDAL

- Aşk Şiirleri: Aşk yaşayan herkesin hissettiği bir duygudur. İster doğa ister çocuğa isterse canana duyulan sevgiyi ozanların hepsince işlenmiş konulardır. Sevdiğine kavuşamayan çoğu halk ozanı ya gurbete çıkmış yada derdini anlatabilmek için şiirler yazmışlardır. Örnek:

"Beni görüp yönün öte döndürme
Yine gitmez meylim sendedir sende
Yıkıp hilal kaşlarını indirme
Günah sende değil bendedir bende"

(Eyüboğul 1983:72)

PIR SULTAN ABDAL

- **Güzellemeler:** Halk edebiyatına renk katan, türk edebiyatını zenginleştiren şiirlerin konularını oluşturur. Koşma biçiminde söylenen bu lirik parçalar duyguların yanı sıra gerçeği de anlatmaktadırlar. Örnek;

"Nasıl vasfedeyim güzelim seni
Rum ili, Bosna'yı değer gözlerin
Cihanda bulunmaz eşin, akranın
İzmir'i, Konya'yı değer gözlerin"

(Talat 1933; Tokatlı Nuri:284)

TOKATLI NURİ

"Gel kız karşımda dursana
Şu benim halimi bilsene
Zülfünden bir tel versene
Koklayayım gül yerine"

(Refet 1933:14)

KARACAOĞLAN

- **Tabiata Bakış:** Doğa, tabiat yaşantımızı oluşturan çevredir. Onun güzelliği kötülüğü yada ona gelen her şey bizi de ilgilendirir. Baharın gelmesiyle şenlenen tabiat ruhunu dinlendirmekte ve şenlendirmektedir. Bazen halk hikayesinin kahramanı doğadan örneklerle yani dağlarla, kuşlarla konuşur.

Doğaya güzelliğine olan sevgi ve hayranlık çoğu kişide görülmektedir. Ozanda doğa bir motif güzelliğindedir. Örnek;

"Bayramlığın giyer dağlar
Her örnekten başın bağlar
Türkü söyleyerek çağlar
Sele bahar gelsinde bak"

(Kutsi 1978:95)

FEYMANI

- Taşlama: Halk ozanları düzen bozukluğuna, zalimlere, eşitsizliğe, sosyal düzenin işleyişine vb. konulara değinen şiirler yazmışlardır. Bu tür kişilere ve sisteme yönelik eleştirisel şiirlere taşlama adı verilir. Divan edebiyatının "hiciv"i gibi halk edebiyatının da "taşlama" türü vardır. Ozanlarımız bu konuda çok güzel verimler vermişlerdir.

Örneğin;

"Yaz gelince semerini atarsın
Serin olur mağrada yatarsın
Karşıma geçmişte matah satarsın
Seni fena ederim, ele ne minnet"

(Öztelli 1989:339)

PIR SULTAN ABDAL

- Tanrı Yolunda Şiirler: Ozan halkın değerlerine, inançlarına sahip çıkmaktadır. Halka hissetiklerini, duygularını anlayabilecek kadar yakın olmaktadır. Genelde aşk ve tabiat konularına değinen Karacaoğlan dahi "güzel sev diye buhtan ederler/Benim Hak'tan özge sevdiğim mi var" demiştir. (Kutsi 1978:29)

Yunus Emre, Eşrefoğlu Rumi gibi halk ozanları şiir konularını tümüyle din ve tasavvuf görüşlerinden seçmişlerdir. Dinin «insancıl» yönünü de ele alan ozanları, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması fikrini savunan Pir Sultan, Dertli, Nesimi gibi ozanlar eleştirmişlerdir. Dinin mistik havasının devlet işlerinde olmaması gerektiğini söyleyen bu ozanlar yüzyıllar öncesinin laik anlayışına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca dinin yozlaşmasına da karşı çıkmak düşüncesinde olan bu ozanlar Alevi-Bektaşî zümrelerin görüşünü dile getiren eserler vermişlerdir. Örneğin;

"Hakikat kapısına eyle nazar
Dividi, kalemi okuyup yazar
Yolunu bilmeyen serseri gezer
Bizi ağlatan pir yine güldürür"

(Öztelli 1989:170)

PIR SULTAN ABDAL

Tanrı yolunda en çok eser veren ve de tasavvuf edebiyatının kurucusu kabul edilen Yunus Emre'den ve diğer halk ozanlarımızdan bu konuya değin örnekler verelim. Bu konuya değinen ve farklı bakış açılarıyla olaya bakan ozanlarımızı da düşünerek örneklem evrenimizi geniş tutmakta yarar olacağı kanısındayız.

Örneğin duyuş, düşünüş farklılıklarında ozan:

"Kimisi fitnedir kimisi şeytan
Kimisi Yezit'dir, kimisi Mervan"

(Kutlu 1988:49)

DERTLİ

şeklindeki düşüncelerini ifade ederken inanç meselelerinde dürüstlüğe ayrı bir önem verdiğini belirtmektedir.

"Mescidde riya-giseler etsin ko riyayı
Meyhaneye gel kim ne riya var ne murai"

(Kutlu 1988:43)

2. BÖLÜM

A. YAŞADIĞI DÖNEM ÇERÇEVESİNDE PİR SULTAN ABDAL

Pir Sultan Abdal'ı ve şiirlerini irdelerken yaşadığı dönemin özelliklerini bilmek gerekmektedir. Hangi şartlar altında "bir yürüyüş eyleyeyim" demiştir. Yada "koca başlı koca kadı/sende hiç din iman var mı." dedirten sebepler nelerdir. Ve ozan yüzyıllar öncesinden günümüze bir yıldız gibi neden parlamaktadır? Niçin "Pir Sultan ölür ve dirilir?"

içerik bakımından zengin, günün koşullarını ifade edebilen, dil bakımından sade günümüze bile hitap edebilen ve edebiyatımızda çok özel-anlamlı bir yeri olan Pir Sultan çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

1. Toplumsal Çalkantıları ile Pir Sultan'ın Dönemi

Al Osman ülkesinde esen

bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgar idi.

Köylünün göz nuru zeamet

alınteri tımar idi.

Kırık testiler susuz

su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.

Yolcu, yollarda topraksız insanın

ve insansız toprağın feryadını diyar idi.

...

Velhasıl hünkar idi, tımar idi, rüzgar idi.

a hüzar idi

(Abdal, Kültür Sanat Dergisi 1993:17)

Zulmün yalnızlığı çok eskilerde hıristiyan dönemlerinde

bile kabul edilmiştir. Deuteronome çağının geleneklerine göre son derece insancıl bir hukuk ve ahlak kurmuş hayvanlara karşı bile zulmü yasaklamıştır. Eşitlik ilkesine sıkı sıkı tutunmuştur.

Site dönemlerinde insan sitenin malı olmaktan çıkmış, bireyin ahlak ve din ödevleri siyasal tekelin üstüne çıkmıştır. Devlet ise din ve ahlakın yaratıcısı olmaktan uzaklaşmıştır.

Pir Sultan'ın yaşadığı XVI. yy.'dan çok önceleri Selçukoğulları zamanında İran ve Türkistan'da pekçok sofi Anadolu'ya gelmiştir. Selçukoğulları hükümetleri çeşitli mezhep ve inançlara hoşgörü ile davranmışlardır. Bu hoşgörü devrinde Moğolların Batıya akınları sonucunda Türkistan'ın düşün akımları Anadolu'ya gelmiş oldu.

Pir Sultan Anadolu'nun karmaşık dönemlerinden birinde yaşamıştır. Osmanlı devleti kuruluş yıllarındaki halkla kaynaşmışlığından uzaklaşmış dinsel hoşgörü gün geçtikçe yerini baskıya bırakmıştır. Köylü ağır vergi altındadır. Haksızlık, rüşvet, adaletsizlik, iç kavga sürüp gitmektedir.

Osmanlı yönetimi olayların temelindeki ekonomik nedenleri görmezden gelip, ayaklanmaların, bunalımların kökenini mezhep ayrılıklarında, inanç çatışmalarında aramaktadır.

Bu arada XV. yy'in sonlarına doğru etkinliği artan Erdebil sofilerinin şeyhi olan Şah İsmail Anadolu'ya gönderdiği dervişler aracılığı ile inançlarını yaymaya çalışmaktadır.

Güçleşen yaşam koşulları ağır vergi yükü yüzünden Anadolu halkı, yerini yurdunu bırakıp gurbetçiliğe başlamıştır. Bu sıra Akkoyunlu ve Karakoyunlar'a bağlı Alevi Türkmenlerini yanına toplayan Şah İsmail İran'daki yönetimi ele geçirmek ister. Bu nedenle Anadolu'daki Alevileri'de yardıma çağırır. Ekonomik güçlüklerin bunalttığı leventlerden bir bölümü çağrıya uyar, doğuya göçer Osmanlı devleti bunu önleyemez. Şah İsmail 1502'de SAFAVİ Devletini kurar. Artık hem dinsel lider, hem de devlet başkanıdır. Bektaşî Türkmenler'ce günün birinde değişik bir kimlikle gelip yeni ve kutsal ve toplumsal düzen kuracağına inanılan "Mehdi" olarak görülmeye başlanır.

Anadolu'da oniki imama bağlı kalan, birbirilerini şah diye selamlayan, hac için Mekke yerine Erdebil'e giden dervişlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Örneğin Pir Sultan bir şiirinde şöyle demektedir:

"Mehdi'ye vardır niyazım
Oniki imama bağlı özüm
Şükür didan gördü gözüm
Firdevs-i ala içinde"

(Öztelli 1989:242)

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı (1514) öncesinde, arkadan vurulacakları korkusuyla pekçok Alevi'yi öldürmesi, daha sonra Şah İsmail'i yenmesi ortalığı bir süre yatıştırır. Ama yaşam koşulları değişmemiştir. Üstelik anılarından silinmeyecek kanlı olaylar yaşanmıştır. Yavuz'un Mısır seferi öncesinde Şeyh Celali önderliğinde ayaklanma güçlkle

bastırılır. Şeyh Celal öldürülür.

Kanuni'nin yeni seferler için gelir toplamak amacıyla yaptırdığı "ARAZI TAHRİRİ" bunalımları iyice arttırır. Halka daha ağır yükler yüklenir. Tımarlı sipahilerin durumlarıda sarsılmıştır. Bozok Türkler'nin devreye girmesiyle pek çok yöreyi kapsayan büyük bir ayaklanma olur. Özellikle Ankara-Kırşehir yöresinde Şeyh Kalender'le başa çıkamamaktadır. aralarında yıllarca savaşmış deneyimli tımarlı sipahiler de vardır. Sonunda tımarlı sipahilerle anlaşılan Osmanlı Devleti ayaklanmayı bastırır. Kanuni 1534'de Şah İsmail'in oğlu Şah Tahmasb üzerine yürüyerek Bağdat'ı alır. Çatışmalar Amasya Barışı imzalanana değin sürer. Şah Tahmasb 1548'de Anadolu'ya girerek Kemah'a dek ilerler. 1555'de Amasya Barışı'nda uzun sürmez. XVI. yy'ın 2. yarısında İran'la çatışmalar yeniden başlar.

Bu dönemde Batını toplulukların tutucu düzene karşı nefret duyguları ise yerleşmiştir. Örneğin Pir Sultan;

Hasan-ül Askeri, Mehdi

Var idi gelmeye ahdı

Yıkılsın Yezid'in tahdı

Onikçi imam Ali, Ali'm

Ali'm

(Öztelli 1989:98)

Pir Sultan Abdal "Yıkılsın Yezid'in tahdı demekle Osmanlı imparatorluğuna seslenmekte, Osmanlı padişahını işaret etmektedir.

Düzen bozuklukları diğer kurumlarda da kendini göstermektedir. El koyma yani müsadere etme temel yöntem

yerini almıştır. Bu nedenle sadece Pir Sultan değil Anadolu halkı Osmanlı'yı özellikle bu karışık (güçsüz) dönemdeki Osmanlı'yı

Şalvarı şaltak Osmanlı

Eyeri kaltak Osmanlı

Ekmede yok biçmede yok

Yemede ortak Osmanlı

diye nitelenmişlerdir.

Ve Pir Sultan Abdal'da sıklıkla görülen başkaldırı temasında Osmanlı'nın toplumsal yapısı ve ekonomik nedenler önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin

Pir Sultan'ım eydür, ey Dede Dehmen

Kendini çevirde ondan gel hemen

İstanbul şehrinde ol sahib-zaman

Tağ-u devlet ile salınmalıdır.

derken çok net bir başkaldırı, şah taraftarlığı görülmektedir. Zaten "Yavuz Sultan Selim... o zamana dek çoğalan şiiilik yanlısı Türk halkına karşı şiddetli bir eyleme geçmiş" tir. (Çağatay 1983:310) Bunlara karşı ayaklanmalar görülmesi de oldukça doğaldır.

"Anadolu'da görülen dini ayaklanmalar hemen hemen her zaman, anlayışsız, bilgisiz, dar görüşlü ve bağınaz din adamlarının başkalarını kendileri gibi davranmaya, düşünmeye zorlamaları sonucu patlak vermiştir." (Çağatay 1983:309)

Osmanlı devleti sayısal gücü, gerekse sınıfsal çıkarları nedeni ile "ehl-i sünnet-vel-cemaat" anlayışını savunmuş ve uygulamada gerçekleştirmiştir. I. Selim, sunni ideolojiyi

Anadolu Türkleri için bir zulüm nedeni yaparken, bu ideolojinin "Osmanlılık" açısından devlete sağlayacağı yararları değerlendirmiştir.

İkinci olarak bir başka neden ise Osmanlı İmparatorluğunun doğu sınırlarında hızla gelişen Türk Safevi Devlet'inin, Anadolu insanının bir umudu olması ve Osmanlı topraklarından kaçmaya çalışmasıdır. Şu halde Osmanlı İmparatorluğunu genel gelişim çizgisi içinde Anadolu Türk halkı üzerinde bir ideoloji olan sünnilik, doğuda sünni ideolojiye karşı bir Türk devletinin belirmesi üzerine bir anda, Türk halkına karşı özellikle ezici ve saldırgan olmak zorunluğunda kalınmıştır. Aynı zamanda batıdaki Osmanlı güçleri doğuya kaydırılmıştır.

I. Selim'i düşündüren Safevi Türk devletinin Şah İsmail tarafından güçlendirilmesiydi. "Şah İsmail'in adı ile birlikte anılan bu devlet Osmanlı devletinden çok daha fazla bir Türk devletidir." (Uzunçarşılı :224) Gönülden bu devlete bağlı olan Anadolu halkı bunu dile getirmekten de hiçbir zaman vazgeçmemiştir. İşte Pir Sultan;

Sefil aylarında sökün eyledim
Güzel Şah'ım seni görmeye geldim
Yüz sürüpde temenahın eyledim
Ustad divanına durmağa geldim

derken bunu açıkça ifade etmekten çekinmemektedir.

Tabiki ezilmişlik karşısında yer yer isyan eden halkın düşüncelerini dile getiren Pir Sultan aynı zamanda;

Bir kişi gayetle sevse pirini
 Osmanlılar talep eder malını
 Süremedim Erkansızın yolunu

Bu yıl bu yayladan şaha gideriz. diyerek haksızın güçlü oluşuna, köylüden, yoksul halktan, onun sırtından güçlü olmasından duyduğu rahatsızlığa dem vurmaktadır.

Şah İsmail'in devleti özellikle Anadolu'dan kendisine katılan Türkler ile güçleniyordu. Kaldı ki bu devlette devşirme sadrazamlar, paşalar, beyler ve yeniçerilerde bulunmuyordu. Tam tersine, bu devletin nüfus ve askeri gücünü Anadolu Türkleri oluşturuyordu.

"Örneğin yalnızca Teke (Antalya) yöresinden 15.000 atlı aileleri ile birlikte Şah İsmail'e katılmıştır. Bu nedenle denilebilir ki Çaldıran Muharebesindeki safevi ordusu kan bakımından Osmanlı ordusundan daha çok Türk olup bunların da bir çoğu Antalya, Konya, İçel, Antep, Halep, Maraş, Sivas havalileri ile Erzincan, Erzurum ve Diyarbakır gibi doğu Anadolu bölgesindeki göçebe köylü Türklerdendir." (Sümer 1952:1596)

Yavuz Sultan Selim hilafeti Abbasi Halifesinden kılıç zoru ile aldıktan sonra İslam dinindeki içtihat yolunun kapanmış bulunmasıyla tutucu bir niteliğe bürünmüştür. Türklerin anlayamadığı Arap ve Acem dili Anadolu'yu kaplamaya başlamıştır. Oysa özü ve dili değişmeyen halk yine türkülerinde dupduru bir dil kullanıyordu. Örneğin Pir Sultan

Yiğit atadan olmayınca
 Adı dünyaya gelmeyince

El kapısı görmeyince
Malın kendini ne bilir

(Öztelli 1989:413)

Şah İsmail yönetimindeki Alevi Türkleri'nin yenilgisine sevinen Osmanlı "Aydın" Hoca Saadettin Efendi'nin olaya değinirken:

Başına tac aldı çıktı ol pelid
Etti bi idrak etraki mürid

demesi ve Türkleri küçümseyerek idraksız olarak nitelendirmesi, olayı kısaca özetlemektedir. Bunun yanında "Osmanlı Devleti'nin herşeyden önce doğu sınırındaki Türk devletinin desteklediği sonrada genellikle Alevi olduğu için Anadolu halkına baskı uygulaması gerekiyordu."(Fırat 1961:75)

Bu ve benzeri nedenlerle Anadolu'da öldürülen Türkler'in 40.000 kadar olduğu belirtilmektedir. Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail üzerine sefere çıkarken ordusunun arkasında Türkler'i bırakmak istememiştir.

Kamu düzenini kullanmakla görevli asker-sivil bürokratlar varlıklı kimselerle birleşerek Anadolu halkına çeşitli zulümler yapmışlardır. Köylü onların gözünde kendileri gibi insan değildir. Köylü, kendisine ne yapılsa bunlara katlanması gereken ve bir köle kadar bile insan hakları tanınmamış varlıktır. Eğer öyle olmasaydı 1565 tarihli adaletnamede,

"Kudretlü olan kimseler"ın köylülere karılarını zorla boşatturup bu kadınların zorla gene başkaları ile evlendirilmelerinin söz konusu edilmesi başka nasıl

açıklanabilir. (Bkz. İnalçık:84)

Tabiki tüm bunların ardından ozanın;

Kayası taşı yok, dümdüz ovalar

Çeşmim yaşı birbirini kovalar

Size derim hey gerçekler ağalar

Güzel Şah'a giden yollar bu mudur

dizeleri ve acısı daha anlamlı, daha içten gelmektedir.

Davası kadar halktan bulduğu başka birşey yoktur. Yaşadığı dönemde birçok ayaklanma olmuş (Bab-Zünnun, Kalender Çelebi, Celali vb.) ve hepside temel olarak varlıklı beylerle bütünleşen, rüşvet yiyen, haksız yere hüküm veren adaleti pul yerine koyan kadılar, yöneticiler, beyler, askerler sayesinde ve Osmanlıya bir tepki niteliğinde karşımıza çıkmıştır.

Gitdikçe yaygınlaşan zulüm yoksulluk ve rüşvet halkı zor durumda bırakmaktadır. Tabiki bu durumda sadece halk etkilenmemektedir. Fuzuli'nin dahi,

"Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'ye gönderdiği şikayet mektubunda «selam verdüm rüşvet değüldür deyu almadılar...» diye yakınmış bulunması Osmanlı Devleti'nde rüşvet kurumunun yaygınlığını göstermesi yönünden hayli ilginç değil midir?" (Karaman 1949:199)

Osmanlı devleti bu durumda iken düşünce akımları ise şöyle idi: "Daha çok şehirlerdeki yüksek ve seçkin kesimi okşayacak yolu benimseyen, ilkelerini ve felsefesini sünnilikle uzlaştırmaya çalışan Mevlevilik, öte yandan sünniliğe açıkça cephe alan yoksul halk kimseleri ile şehirlerdeki emekçiler arasında yayılan Babailik ve

Bektaşilik."(Mumcu 1969) Salt köylü ve halk değil düşünceleri ile, gönülleri ile tarikatlara bağlanmış insanlarda zulümlerden kendilerine düşen payı almaktaydılar. Örneğin "Hacı Bektaş Veli, Anadolu'nun ortasına, bozkıra çekilmiş, ne Selçuklu Sultanları, ne de Beylerle ilişki kurmuştur. Egemen sınıftan hiç kimse ile görüşmeyen Hacı Bektaş yandaşları, ne korunmuşlar, ne de vergilerden bağışlanmışlardır. Üstüne üstlük kıyım uğramışlar, varlıkları yağmalanmış devletin bir numaralı hedefi olmuşlardır." Gerek Osmanlı dönemi gerekse daha önceleri haksızlık her zaman tarih sayfalarında baş sıralarda yer almıştır.

B. PİR SULTAN ABDAL'IN HAYATI

Bunalımların derinlere inen kökleri vardır. Bunları araştırmak, aydınlığa kavuşturmak gerekir. Toplumlar nedenli sıkı yasaklarla baskı altına alınsalar bile düşünce tarlalarında bir takım besleyici gereçleri gereksiyor, öğrenmek istiyorlar. Osmanlı toplum yapısının olumsuzlukları halkın bazı ozanları kendilerine önder seçmelerine, neden olmuştur. Dizeleri, yaşamları, sazları başkaldırmış ve yüzyıllar sonrasına seslerinin gücü taşınmıştır. Bunlardan biri ve hiç kuşkusuz en güçlülerinden biri Pir Sultan Abdal'dır.

iki başlık altında irdelemeye çalışacağımız bu konu için halka göre ve kaynaklara göre Pir Sultan Abdal'ın hayatı demek daha doğru olacaktır. Hiç kuşkusuz yüzyıllar öncesinden

bugüne dek gelmiş şiirlerinden hiçbiri, eksiksiz artıksız onun dilinden ve telinden çıkmış değildir. Günümüze halkın dilinde ve telinde evrile çevrile, eksile arta, bozula düzele ulaşmışlardır. Şimdi ozanın efsaneleşen hayatı üzerine söylenenlere kulak verelim.

1. Halka Göre Pir Sultan'ın Efsaneleşen Hayatı

Asıl adı Haydar'dır. Aslı Yemen'dendir. Soyu Hazreti Ali'nin torunlarından imam Zeynel-Abidin'e bağlanır. Ailesiyle Yıldız Dağı eteklerindeki Banaz Köyünde oturmaktadırlar. (Bkz. Eyüboğlu 1983; Özkırımlı 1990; Öztelli 1989)

Söylenceye göre yedi yaşındayken babasının istediği koyunları otlatmaktadır. Yorulup, uyuya kalmıştır. Düşünde bir ihtiyar ona dolu uzatmış "al oğlum bunu iç" demiştir. Öteki elindeki elmayı uzatırken avucunun içindeki yeşil beni görmüştür Haydar. O zaman karşısındakinin Hünkar Hacı Bektaş Veli olduğunu anlamıştır. Pir.

- Oğlum bundan sonra senin adın Pir Sultan olsun. Adın dört bir yana yayılsın. Sazının üstüne saz, sözünün üstüne söz gelmesin. Adını ben verdim, yaşını tanrı versin. Diyerek gözden kaybolur. Pir elinden dolu içtiğini anlayanlar eline bir saz verirler. Haydar söylemeye başlar.

Pirim bana ismimi başışladı

Deftere yazıldım bir gün içinde

Oniki kapılı şehre uğradım

Yedi derya geçtim bir gün içinde

Sözü bitince durmadı. Bir daha vurdu sazın teline.

Uyurken üstüme gelen erenler
 Gafil aç gözünü uyan dediler
 Serseri kalma bu cihan içinde
 Yürü bir murşide heyecan dediler.

O günden sonra ünü dört bir yana yayıldı. Tekkesi nasip almaya gelenlerle doldu. Sivas Hafik arasındaki Sofular Köyünden Hızır adında bir genç köyünden ayrılıp Banaz'a geldi. Önce azabı, sonra muridi olup yedi yıl kapısında hizmet verdi. Birgün Pir Sultan'a;

- Pirim, bana himmet eylede bir makama geçeyim, büyük adam olayım.

- Ulan Hızır ben dua ederim, sen büyük adam olursun, sonrada gelir beni asarsın.

Pir Sultan yinede dua eder, Hızır Sivas valisi olur. Ama ikrarını unuttur. Yanındaki Kara Kadı ve Sarı Kadı'da kendi gibi yoksulu ezmeye, haram yemeye başlarlar.

Pir Sultan'sa köpeklerine Sarı Kadı, Kara Kadı adını vermiştir. Düşmanları ise bunu Kadılara haber verirler. Kızıp köpüren kadılar Pir Sultan'ı çağırırlar. Pir Sultan;

- Evet köpeklerime sizin adınızı koydum. Lakin benim köpeklerim sizden daha iyidir. Çünkü siz haram yersiniz, benim köpeklerim yemez.

Kadılar hemen;

- Nereden biliyorsun?

Diye sorarlar. Denemeye karar verirler. Bir kap haram, bir kap helal yemek hazırlanır. Köpekler kapları koklayıp helal olanı yerler. Böylece kadının haram yediği anlaşılır.

Etraftakiler "iyi köpek kötü kadıdan eftaldir" dediler. Pir Sultan sazi eline alıp;

Fetva verir yalan yulan
Domuz gibi dağı dolan
Sirtına vururum palan
Senin gibi hayvan var mı.

Bir gün Hızır Paşa "Şah adının anılmasını yasaklayan fetva verir. Bunu duyan Pir Sultan şu demeyi söyler:

Hakkı seven aşık geçmez mi candan
Korkarım Allahtan, korkum yok senden
Ferman almış Hızır Paşa Sultan'dan
Pir Sultan Abdal'ı asayım deyü

Bununla da yetinmeyerek fetvaya boyun eğmeyeceğini nereye gitse Şah'ı öveceğini, onun yolunda ölümü göze aldığını duyurmuştur.

Padişah katlime ferman dilese
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan
Cellatlar başımda satır bilese
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

...

Pir Sultan Abdal'ım derim vallahi
Ölsem terk eylemem piri billahi
Huzur-i mahşerde dilerim Şah'ı
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Münafıklar bunu hemen Hızır Paşa'ya yetiştirdiler. Pir sultan Hızır Paşa'nın huzuruna çağrılır. Orda kendine saygıda kusur edilmez. Nefis yemeklere dokunmayan Pir Sultan'a sebebi

sorulunca Pir Sultan Abdal;

- Sen zina ettin. Haram yedin. Yetimlerin ahını aldın.

Haram para ile yapılmış yemekleri ben değil, köpeklerim bile yemez der. Köpekler gerçekten yemekleri yemeyince Hızır Paşa kızıp Pir Sultan'ı Sivas'ın Toprakkalesine hapsedtirir. Ona kıymak istemez. İçinde Şah adı geçmeyen üç deme söylerse onu bağışlayacağını söyler. Pir Sultan sazını eline alıp;

Hızır Paşa bizi berdar etmeden

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Siyaset günleri gelip yetmeden

Açılın kapılar Şah'a gidelim

hemen ardından ikinci demeye geçer:

...

Allahı seversen katip böyle yaz

Dün ü gün ol Şah'a eylerim niyaz

Umarım yıkılsın şu kanlı Sivas

Katip ahvalini Şah'a böyle yaz

Ve tekrar başlar söylemeye

...

Pir Sultan Abdal'ın dünya durulmaz

Gitti giden ömür geri dönülmez

Gözlerimde Şah oğlundan ayrılmaz

Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Pir Sultan üç demesinde de Şah'ı anıp meydan okumakta olması Paşa'yı iyice kızdırır Zindana atılmasını ve ertesi gün asılmasını emreder. Sivas'ta Keçibulan (şimdiki Kepeçeli) denilen yerde asılır. Darağacına götürülürken ailesine şöyle

seslenir Pir Sultan;

Bize de Banaz'da Pir Sultan derler

Bizi kem kişide bellemesinler

Paşa hademine tembih eylesin

Kolum çekip elim bağlamasınlar

...

Pir Sultan Abdal'ım coşkun akarım

Akar akar dost yoluna bakarım

Pirim aldım seyrangaha çıkarım

Daha Yıldız dağın yaylamasınlar

Bu sırada Hızır Paşa halkın asılırken Pir Sultan'ı taşlamasını ister. Taşlamayanların öldürüleceğini duyurur. Ozanın musahibi Ali Baba'da buyruğa uymak zorunda kalır. Gizlice bir gül atar. Bunu gören Pir Sultan;

Pir Sultan Abdal'ım can göğe ağmaz

Haktan emrolmazsa irahmet yağmaz

Şu illerin taşı hiç bana değmez

İlle dostun gülü yareler beni, der.

Ertesi gün ahalli kahvede toplaşmış, konuşurlarmış. İçlerinden biri demiş ki; "Hızır Paşa bu gece Pir Sultan'ı astırdı". Atılmış bir başkası "olamaz" demiş. Çünkü ben onu sabah Koçhisar yolunda, Seyfebelinde gördüm. Bir ötekisi "senin yanlışın var" diye söze karışmış. "Ben onu Malatya yolunda Kardeşler gediğinde gördüm". Bir üçüncü kişi "Yenihan yolunda, Şahnagediğinde", bir dördüncü kişi ise "Tavra boğazında" gördüğünü söylemiş. Herkes şaşa kalmış. Darağacının olduğu yere gitmişler. Bakmışlar ki darağacında

Pir Sultan'ın hırkası sallanır durur, kendisi kayıplara karışmış.

Darağacından inip yola düşen Pir Sultan Kızılırmak Köprüsü'nü geçmiş. Arkasından gelen asesler için köprüye, "eğil köprü, eğil" demiş. Köprü eğilip suya gömülmüş. Pir Sultan'ın kerametini anlayıp peşindekiler geri dönmüşler. Oradan doğruca Horasan'a giden Pir Sultan Şah'ın huzuruna varmış. Sazını eline alıp;

Diken arasında bir yol açıldı
 Bülbülüm bahçende ötmeye geldim
 Bezirgahım yüküm gevher satarım
 Ali pazarına dökmeğe geldim

diyerek Horasan'dan ayrılır. Erdebil'e gider ve orada öldüğü sanılır. (Özkırımlı 1990:130)

Bir başka söylenceye göre Pir Sultan'ın asılma nedeni şöyledir:

"Pir Sultan kızını çok severmiş, her zaman dizine oturtup okşarmış. Çevresinin geleneğine uymayan sözler söylermiş. Şunun bunun aleyhinde atıp tutarmış. Bu yüzden Sivas'ta Hızır Paşa tarafından astırılmış. Şimdiki Jandarma dairesinin bulunduğu yere gömülmüş.

Pir Sultan darağacında iken hak tarafından bir köpek gönderilmiş. Pir Sultan köpeğin üstüne basıp kendi ipini çözmüş ve yerine köpeği bağlamış. Sabahleyin kalkanlar bir de ne görsün? Darda Pir Sultan yerine köpek asılı...

Tabi menkıbeler sürüp gidiyor. Pir Sultan Şah'a gitmek için İran yolunu tutar. Adını değiştirip "Kamberoğlu" koyar.

Çamlıbel'de bir muhasip kim olduğunu sorunca, Pir Sultan kendini tanıtır. Adam inanmaz ve bana bir nefes oku der. O da bir nefes okuyup Sivas'ta ateşlerin yanmadığını, kazanların kaynamadığını söyler.

Sivas'a gidip gördüklerini Hızır Paşa'ya anlatmış. Paşa köpeği dardan indirip dübüründen üfürmüştü. İlkinde köpek dile gelmiş bağırmış. "Pir Sultan", ikinci üfürüşte "Can Sultan", üçüncü üfürüşte "yan Sultan" demiş. Bütün ateşler yanmış.

Pir Sultan doğruca Şah'ın yanına gidip ona seyis olmuş. Şah'ın güzel kızı Kamber'e aşık olmuş. Sonuçta evlenmişler. Yıllar sonra Pir Sultan memleketini özlemiş meseleyi Şah'a açmış. Sanem'le Pir Sultan Sivas'a gelmişler. Çarşıda pazarda yan yana dolaşırlarmış. Halkın dikkatini çekecek hareketler yapmışlar. Durum Hızır Paşa'ya ulaşmış. Paşa'nın huzuruna çıkarılmışlar. Kız genç ve yakışıklı Paşa'yı görünce etkilenmiş, hoşlanmış. Paşa kıza "bu adam senin neyin" diye sorunca kız "benim birşeyim değil, zorla kaçırdı" diye yalan söylemiş. Pir Sultan "karımdır" demişse de kimseyi inandıramamış. Paşa ile kız evlenmişler. Kız Kamber'in Pir Sultan olduğunu anlatmış Paşa korkmuş. Pir Sultan'ı öldürtmüş. Kanlı öküz postuna sarmış. Fakat öldüğüne bir türlü inanmamış. "Bir defa astık, köpek donuna girdi. Şimdi kimbilir ne donuna girer" diye günlerce beklemiş. Nihayet yıkayıp gömmek istemişler. Fakat deri bir türlü açılmamış. "Bunu ancak Sanem açabilir, sırrın-o vakıftır" denince Sanem gelmiş. "Açıl Pir Sultan açıl" demiş. Deri "şak" diye ortadan ikiye bölünmüş. Yıkayıp gömmüşler. Üstüne taş,kaya yığmışlar.

Bir daha da dirilip çıkmamış.”(Öztelli 1989:25-27)

Hızır Paşa ile Pir Sultan arasında geçen olaylar çeşitli şekillerde dile getirilmektedir.

Halk söylentisi olarak sürüp gelen bir başka konuda Pir Sultan'ın Musahibi "Ali Baba" üzerinedir. "Banaz'luların rivayetine göre Ali Baba Sivas'ta yatıyor. Eskiden bu şehirde onun adını taşıyan bir tekke ile bir mahalle vardır denilmiştir. Sivas'ta halen Ali Baba adı ile anılmakta olan bir mahalle mevcuttur. Ve genellikle alevi vatandaşların oturduğu bir semt olarak bilinmektedir.

İbrahim Arslanoğlu'nun bildirdiğine göre; 953/1546 tarihli bir vakfiyede, büyük bir semte adını veren, Rustem Paşa Hocası olarak tanınan bir Ali Baba ile yine 1041/1631 tarihli vakfiyede Ali Baba'nın torunu Sagir Ali Baba adlarına rastlandığı görülmektedir.” (Öztelli 1989:27)

2. Gerçek Pir Sultan Abdal

Şiirlerinin çok geniş bir alana yayılmasında duygu ile düşüncenin akıcı bir söyleyiş içinde bütünleşmesinin büyük bir payı vardır. Son dönemlerde yapılan araştırmalar sonunda Pir Sultan Abdal veya Pir Sultan adını taşıyan altı ayrı şair olduğu ortaya çıkarılmıştır. Araştırmacılar, değişik yörelerde ve değişik dönemlerde yaşamış olan bu şairlerin özelliklerini saptamaya çalışmaktadırlar.

Tabiki bu ozanları tek bir kişi gibi görmek bir takım tutarsızlıklara yol açacaktır. Örneğin, söz konusu ozanlar kendilerini tanıtırırken

Pir Sultan Abdal'im destim damende

ismim Koca Haydar neslim Yemen'de
derken bir başkası;

Bize de Banaz'lı Pir Sultan derler
Bizi de kem kişi bellemesinler

demektedir.

Benim aslım Horasan'dan Hoy'dandır.

Kırklar olduğum Kamber'de yandadır

diğerek kendini tanıtan bir başka ozan vardır. Son olarakta
isminin Halil İbrahim olduğunu bildiren bir başka Pir Sultan;

Pir Sultan Abdal'ım benim genahım
ismimi sorarsan Halil İbrahim

işte birbirini tutmayan farklı açıklamalar. Gerçek Pir Sultan
kim. Acaba hepimizin bildiği, Sivas'ta asılan ünlü şair
hangisi?

a) Pir Sultan

Gerçek Pir Sultan Abdal olduğunu varsaydığımız birinci
ozan, Banaz'lı Pir Sultan, şiirlerinde PİR SULTAN
topşırmasını (mahlasını) kullanıyor. Örneğin; çoğunlukla kızı
Sanem'e, kimilerince de oğlu Pir Mehmet'e yahut (Sanem'in
kızı) Elif'e maal edilen ağıtta da adı "Pir Sultan" diye
geçmektedir.

...

"Pir Sultan kızıldım bende Banaz'da
Kanlı yaş akıttım baharda yaz da
Dedemi astılar kanlı Sivas'ta
Darağacı ağlar Pir Sultan deyü"

(Öztelli 1989:23)

Bu dizelerden Pir Sultan'ın Banaz'lı olduğu ve Sivas'ta asıldığı anlaşılmaktadır.

b) Pir Sultan'ım Haydar

Pir Sultan'ım Haydar'ın kimliği pek bilinmiyor. Gerçi bazı incelemeciler, onu hem Divriği ile Kemaliye arasında Sarı çiçek yaylasında türbesi bulunan Koca Haydar'la, hemde Pir Sultan ve Pir Sultan Abdal'la aynı kişi olduğu öne sürüyorlar. (Öztelli 1989:22-29) Gelgelim şiirlerin gözümlemesi bunu doğrulamıyor. Tersine, Pir Sultan'ım Haydar'ın Merzifon (Amasya) ya da Çorum yöresinden olduğuna ilişkin ip uçları veriyor. Nitekim, bir kaç şiirde Merzifon'da Çeçbeli'nde oturan Urum Hoca ile Çorum'un Osmancık ilçesinde tekkesi bulunan Koyun Baba'dan söz açılıyor.

Kalktı Horasan'dan sökün eyledi
Mekanın Çeçbeli, gez Urum Hoca
Pir'im Hacı Bektaş nazar eyledi
Dört yanın kasaba gez Urum Hoca

(Aslanoğlu 1984:387)

Ayrıca, Pir Sultan'ım Haydar'ın şiirlerinde Keskin'deki Hasan Dede Tekkesi'nin de adı geçiyor. Buna karşılık Banaz ile Sivas'tan hiç söz edilmiyor. Üstelik Sivas çevresinde düzenlenmiş cönklerde de şairin adına raslanmıyor. Ancak, Vahit Lütfü Savcı'dan Cahit Öztelli'ye kalan ve Trakya'da derlenen cönklerde şiirlerine yer veriliyor.

Ankara'dan çıktım sabah namazı
Bize yol vermiyor aşmağa dağlar

Yetiş seyit Battal Hüseyin Gazi

...

Yine kırcılandı dağların karı

Kış tutmuş iniler Küre'nin beli

...

Hasan Dede'm Yörük Kulu nerdesin

...

Denek Dağı'nda yatan Yediler Kırklar

Yukarıdaki dizelerde adı geçen Denek Dağı Ankara'ya bağlı Keskin'de, Küre Beli Çorum'dadır. Yöğrük Kulu, Irmak yakınında, Seyit Battal Eskişehir'de Seyitgazi Türbesi'nde yatmaktadır.

Pir Sultan'ım Haydar bir başka şiirinde de,

Geldi Kazova'yı duman bürüdü

Kara kafirlerin yağı eridi

Allah Allah deyip Kırklar yürüdü

Kırklar'a serçeşmesin pirim Ali

Cümlesinden ulusun Kızıl Deli. (Aslanoğlu 1984:396)

Belki de Pir Sultan'ım Haydar ve Kızıl Deli yenilgiyle sonuçlanan Alevi ayaklanmalarından herhangi birine katılmış yahut tanık olmuş, sonra Rumeli'ye geçmiş yahut geçmek zorunda kalmıştır, yani ya kaçmış ya da sürgün edilmiştir.

Yeryüzünü kızıl taşlar bürüye

Münafık olanın bağıri eriye

Sahip-i zamanın emri yürüye

Mehdi kim olduğu bilinmelidir.

(Aslanoğlu 1984:396)

Buna benzer dizelerden Pir Sultan'ım Haydar'ın Rumeli'deki Bedrettin'li Alevilerle bir takım hareketlere katıldığı/yakınlık duyduğu çıkarılmaktadır.

Şiirlerinde çoğunlukla Pir Sultan'ım Haydar tapşırmasını, bazen de Pir Sultan'ım eyder sözünü kullanıyor. Bir şiirinde Haydar adını kendisine pirinin verdiği, bir başka şiirinde asıl adının Hoca Ahmet olduğunu açıklıyor.

Hoca Ahmet söyle sözünü doğru
Akar bozbulanık dağların seli
Yanına almıştır nazlı dilberi
Sarılıp yatmanın zamanı geldi

(Öztelli 1989:215)

c) Abdal Pir Sultan

Şair Pir Muhammet'in babasıdır. 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı öne sürülüyor. Oğlu Pir Muhammet bir şiirinde şöyle diyor:

Aşk oduyla ciğerleri dağlıyım
Boş değilim bir ikrara bağlıyım
Abdal Pir Sultan'ın Abdal oğluyum
Adım Pir Muhammet pirim Ali'dir.

(Gölpınarlı 1963:177)

Pir Muhammet'in mezarı Tokat'ın Artova ilçesine bağlı Daduk köyündedir. Abdal Pir Sultan'ın da buralı yahut buraya yakın bir yerden olduğu düşünülebilir. Bir şiirinin her dörtlülüğünde tekrarlanan Yıldızeli'ndeki "Yıldızdağı" sözcüğü bunun kanıtlarından biri sayılabilir:

...

Bende bildim Şu dağların Şah'ısın
Gerçek erenlerin nazargahısın
Abdal Pir Sultan'ın seyrangahısın
Niçin gitmez Yıldızdağı dumanın

(Öztelli 1989:296)

Pir Sultan Abdal tapşırmalı dört ayrı Şair var:

1. Bunlardan birincisinin Divriği yöresinden olduğu sanılıyor. Şiirlerinde Sivas, Banaz ve Yıldızeli'nin adı bile geçmiyor.

Bir Őiirinde Sultan Ađu ićen'e bađlı olduđu söyleniyor:

...

Sultan Ađu ićen serçeşme gözü
Elimde kalemim dilimde yazı
Güzel pirim sundu bize niyazı
Yüzüm basa geldim mürşidim pirim

(Aslanoğlu 1984:427)

Bir başka Şiirinde ise Garip Musa'nın adını saygıyla anıyor:

...

Musa Dede'm Tekkesini beklesin
Mahmut Dede'm talipleri saklasın
Sizi çağırınlar mahrum kalmasın
Yetiş Garip Musa sen imdat eyle

(Aslanoğlu 1984:427)

...

Aynı Şiirde Ağdağ, Karasu gibi Divriği'ye yakın yerlerin

adı geçiyor. Ağu içen ile Garip Musa'nın türbeleri de Divriği'e bağlı köylerde bulunuyor. Bütün bunlar Őairinde aynı yöreden olduğunu düŐündürmeye yolaçıyor.

Divriğili Pir Sultan Abdal, bir Şiirinde z adının Halil Ibrahim olduğunu açıklıyor.

...

Pir Sultan Abdal'im benim penahım
Gnahlı bir kulum çoktur günahım
İsmimi sorarsan Halil Ibrahim
Anan yerde böyle söyle Muhammet

(Aslanoğlu 1984:430)

2. İkinici Pir Sultan Abdal'ın adı Pir Sultan'dan daha yaygın. O kadar ki, Pir Sultan'ın Şiirlerini bile ona mal edenler çıkıyor. Öyleyken, ona ilişkin bilgiler yok denecek kadar az. Bisatinin 1608'de yazdığı Menakıb-l Estrar Bahet-l Ahrar'ında bir Şiiri yer alıyor. Pir Sultan'ın Hızır Paşa ile çatıŐmasını, zindana atılmasını, darağacına götürülmesini anlatan Şiirleri var. Deyindiği ayrıntılar, Pir Sultan'ın başından geçenlere yakından tanık olduğunu gösteriyor. Kendini Pir Sultan'ın yerine koyuyor, onun ağzı ile konuŐuyor. Dizelerinden büyük bir sevgi ve içtenlik yansıyor. Bütün bunlar onun hem Pir Sultan'ın çaędaŐı, hem de yakını, müridi ya da akrabası olduğuna birer kanıt sayılabilir. Belki de korkudan, baskıdan ötürü öz adını gizlemek gereğini duymuŐtur.

Gelgelelim Pir Sultan Abdal'ın bir kaç Şiirinde sevgilisinden "benli dilber, hilal kaŐlı, al yanaklı, huri"

diye söz etmesi, kendisinin kadın değil erkek olduğunu düşündürüyor.

"...

Senin akranların cennette gezer
Huridir hey benli dilber huridir"

(Eyüboğlu 1983:155)

...

Al yanaktan kırmızı gül dererken
Felek beni nazlı yardan ayırdı

(Eyüboğlu 1983:155)

...

Şeker vardır dudağımda dilinde
Arzumanım kaldı gonca gülünde

(Eyüboğlu 1983:155)

...

Yıkıp hilal kaşlarını indirme
Günah sende değil bendedir bende."

(Eyüboğlu 1983:155)

Bu dizeleri sıralayan bir şairin kadın/kız olması güçtür. Söz konusu ağıdı söyleyen ya bir erkektir ya da başka bir şairdir. Nitekim, gözden kaçan eski bir araştırmada ağıdı Sanem'in kardeşi Pir Mehmet'in yazdığı belirtilmektedir. (Gölpınarlı 1963:58) Öyleyse, bu Pir Sultan Abdal hem Pir Sultan'dan, hemde Sanem ile Pir Mehmet'ten ayrı bir şairdir. Çünkü yaşamı kişiliği ve doğum yeri onlarınkinden ayrıdır.

Pir Sultan Abdal'da bir şiirinde de adının "Koca Haydar" soyunun "Yemenli" olduğunu söyler:

...

Pir Sultan Abdal'ım destim damende
 ismim Koca Haydar neslim Yemen'de
 Garip başa bir hal gelse garip zamanda
 Orda her kişinin dostu bulunmaz.

(Öztelli 1989:47)

Bir başka şiirinde de Şam'dan aşağıya, ana baba iline
 gitme isteğini belirtir:

Yine kismetimiz kaldırdı bizi
 Ne yaman uzağadüştü yolumuz
 İneyim gideyim Şam'dan aşağı
 Nerde kaldı ana ata ilimiz.

(Aslanoğlu 1984:375)

Pir Sultan Abdal birkaç dörtlüğünde küçük yaşta öksüz,
 kimsesiz kaldığını, üç yaşında satıldığını anlatır:

Aman ey erenler mürvet sizindir
 Öksüzüm yetimim amana geldim
 Garibim bikesim himmet sizindir
 Ağlayı ağlayı Selman'a geldim.

(Öztelli 1989:156)

Taki Naki'ye ibadet getirdim
 Düddül oldum Şah Ali'ye götürdüm
 Yöğrük oldum üç yaşında satıldım
 Kimseler de bilmez benim taylığım.

(Aslanoğlu 1984:283)

Bir şiirinde de memleketine ilişkin bazı bilgiler verir:

Yaradandır bizi sevdaya salan
 Evvelki dem sohbet hep oldu yalan

Murat'tan bölünüp Çip'lerde kalan
Gölü nice oldu bizim illerin.

(Gürel 1989:100)

...

Bu dizeler onun Banaz'lı Pir Sultan'dan ayrı bir şair olduğunu kanıtlar. (Elazığ'da Poyraz bucağına bağlı Cip Köyü ile Murat'a karışan Cip Çayı vardır. Belkide şiirde sözü geçen Çip'ler burasıdır.)

3. Öte yandan aynı tapşırmalı öbür Pir Sultan Abdal (Sanem yada Pir Mehmet/Muhammet) ise, ilinin Sivas Köyünün Banaz olduğunu ileri sürer:

ilimi sorarsan köyümdür Banaz
Dilerim onmasın ol kanlı Sivas
Bir ben ölmeyinen alem yıkılmaz
Duyusun canlar deyu bizi asarlar

(Eyüboğlu 1983:37)

Belki bu dörtlükle birlikte Pir Sultan'ın yaşamı ile ilgili olup «kul olayım kalem tutan ellere», «Karşıda görünen ne güzel yayla», «Bize de Banaz'da Pir Sultan derler», «Hızır Paşa bizi berdar eyledi», «Çıktım yücesine seyran eyledim» dizeleriyle başlayan Pir Sultan Abdal tapşırmalı şiirleri de oğlu Pir Mehmet (Muhammet) yazmıştır.

Bulunacak yeni belgelerle ileride bu olasılık doğrulanırsa, o zaman, üçüncü bir Pir Sultan Abdal'dan söz açmak gerekecektir.

4. Dördüncü Pir Sultan Abdal, bir köy şairinden çok, medresede okumuş bir kent şairini andırıyor. Aruzla yazmaya

da özeniyor, ama pek başarılı olamıyor. Dili ağdalı, anlatımı da kuru. Pir Sultan'ın temiz, lirik, yalın deyişine hiç benzemiyor.

Birkaç örnek dize:

Didar vaslı için her dem
Temennamız Hüda'dandır
Muhammet hürmeti için
Ali'yül Murtaza'dandır

...

Pir Sultan Abdal'ım günde
Muhammet can ile tende
Şah'ın yüzün gören bunda
Yarın anda vefadandır

(Öztelli 1989:96)

d) ikinci Pir Sultan

19. yüzyılda Orta Anadolu'nun Doğusunda düzenlenmiş cönklerde Kul Himmet, Kul Hüseyin, Kaygusuz Abdal, Derviş Ali Abdal Musa, Aşık Veli, Seyit Abdal gibi şairlerin yanında «Pir Sultan» adına da rastlanıyor. (Aslanoğlu 1986)

Abdal Musa'nın müritlerinden olduğunu belirten Pir Sultan'ım söz konusu cönklerde dokuz şiiri bulunuyor. Bir şiirinden asıl adının "Kul Şükür" olduğu anlaşılıyor.

...

Pir Sultan eyder sen bir velisin
Kokmak için Oniki imam gülüsün
Kul Şükür der Abdal Musa Ali'sin
Bağlayıp da devin kendin çözelden

(Aslanoğlu 1986:23)

Şiirlerinden birinde Beydağının adı geçiyor. Şair, Beydağı çevresindeki göllerin derin olduğunu söylüyor.

Durnam Beydağı'nın çevresin gezin
Derindir gölleri çarpının yüzün
Türlü metainiz Bağdat'ta çözün
Bağdat'ın sefasını sürün durnalar

(Aslanoğlu 1986:24)

Bu dörtlük, ikinci Pir Sultan'ın Sivas'ın Zara ilçesine bağlı Beydağı yöresini iyi tanıdığını ve (belki de) oralı olduğunu düşündürüyor.

3. Kaynaklara Göre Pir Sultanın Hayatı

Efsanevi bir kimlikle karşımıza çıkan Pir Sultan için tüm bilinenlerden sonra onu değerlendirebilmek gerçekten zor olacaktır. Şiirleri ile günümüze dek yaşayan ozanın hayatını çözümleyebilmek için yine onun şiirlerinden yola çıkılacaktır. Bu konu da araştırmacılar çeşitli tezler öne sürmektedirler.

Hızır Paşa, Şah, Pir Sultan'ın asıldığı tarih, niçin asıldığı vb. konular henüz aydınlatılamamıştır. Sadece şiirleri ve tarihsel olaylarla bağlantıları nezdindeki bilgiler söz konusudur. Dolayısıyla söylenen kadar bu konuda da tam ve net bir bilgi edinilebilmiş değildir.

Yaşamı hakkında bilinen şunlardır:

Sivas'ın Banaz Köyündendir. Yaşadığı yer hakkında:

Bize de Banaz'lı Pir Sultan derler
Bizi de Kem kişi bellemesinler

demektedir. Ayrıca Pir Sultan için söylenen bir başka dizede şöyledir.

Pir Sultan kızıldım ben de Banaz'da
Kanlı yaş akıttım bahar da yaz da
Dedemi astılar kanlı Sivas'ta
Darağacı ağlar Pir Sultan deyü

(Bezirci 1986:119)

Düşünceleri, bunları açıkça ifade ederek kendine taraftar toplaması ve haksızlığa başkaldırış dizeleri nedeniyle Hızır Paşa tarafından Sivas'ta asılmıştır. Davasında her zaman sazını ve sözünü kullanan ozan:

Hem saza mailem hem de sohbeta
Hem saza mailem hem de devlete
...

(Öztelli 1989:218)

diyerek saza ve söze düşkünlüğünü belirtmektedir. Saz konusunda ozan bir başka nefesinde ise;

Bugün elime almaz oldum sazım
Arşa direk direk oldu avazım
Dört şey vardır bir karındaşa lazım
Biri ilm, bir kelam, bir nefes, bir saz

(Öztelli 1989:354)

Şiirlerinin bir çoğunda Şah, Ali, Oniki İmam vb. konularda şiirler yazmıştır. Hayatı ve şiirleri kanla can gibi içiçe olan ozanın hem verimleri hemde yaşamı konusunda söylenilecekler bir olacaktır.

Şah kavramıyla şiirlerin yepyeni bir dinamizm katan ozan çoğunlukla «vatan haini» olarak değerlendirilmiştir.

Oysa Şah onda Şah'tan öte bir kavram olup, gerçek Şah'a da hayranlığının olduğu bir gerçek olarak gözlenmektedir. Bir duyuş, düşünüş ve sevgiyle dokunmuş mozaiğin çizgileri olan şiirlerinin yanında başkaldırı ve isyan çağrısında gözlenmektedir.

Erenler, kahr-etti saldı işkile
Gönlüm şifalandı gümuna geldim
Ali oğlusun çare eyle müşküle
Size mürvet ile amana geldim

(Öztelli 1989:391)

Bu dörtlükte "Ali oğlu" olarak bahsedilen Safevi Şah'ı olmalıdır. Ve bu nefesin son dörtlüğünde:

Pir Sultan Abdal'ım, gör bize noldu
Muhammet yurduna vesvese kondu
Ali, gülbenk ile bize zulmü oldu
Sen bir Padişahsın amana geldim

demektedir. "Sen bir padişahsın" dizesi bize ozanın İran Şahlarını görmeye gittiğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra

İndim gittim imamların inine
Hak Muhammet Ali geldi dilime
Nurdan kuşak kuşatmışlar belime
Şam'da Kul Yusuf'u görmeye geldim.

(Öztelli 1989:218)

Çok uzak illerden özendim geldin
Sol tozlu yollara bezendim geldin
Urumdan ne günah kazandın geldin
Niye geldin derler Urum sofusu

(Boratav-Gölpınarlı 1943:40)

Pir Sultan Abdal'ım Bağdat'tır vatan
 ikilikten geçip birliğe yeten

(Boratav-Gölpınarlı 1943:40)

derken,

Gönlümde bir mana yazıp dururum
 Aşkın yenisini yazıp dururum
 Arab-ı Acem-i gezip dururum
 Derya nedir, umman nedir, sel nedir?

(Öztelli 1989:322)

demektedir. İbrahim Arslanoğlu Pir Sultan'ın yayınlanmamış
 şiirlerinden birinde ise

Haktan nidan oldu geldik ya Şam'a
 Ceset gerkolmuştur guşsaya gama
 Aman murvet dedim Oniki imama
 Onlarda buyurdu Pir'e var Pir'e

(İ. Arslanoğlu "Pir Sultan'ın yayınlanmamış şiirleri" Sivas
 folkloru, 1975 Sayı 1, s.6)

Şiirlerinde bol bol gezdiği Şam'a, Yemen'e, Bağdat'a
 gittiği anlaşılmaktadır. Ancak her zaman olduğu gibi bu
 konu da kesin net bir bilgi olarak sunulamaz.

Her insanın hayatında yanlışlar vardır. İşte ozan;

Ben yükümü tuttum kaba söz ile
 Günahlar kazandım ela göz ile
 Ya nasıl çıkayım kara yüz ile
 Ben nice varayım hak divanına

(Öztelli 1989:237)

diyerek kendi ayıbını açıklamaktan çekinmemektedir.

Evet ozanın hataları nedir? Bu konu da bilinen bir şey yoktur. Tıbki ozanın hayatı gibi.

Bilinen şey o ki Şah İsmail Türkmen yandaşlarını Sarıkaya'da toplamaya çağırdığında Pir Sultan'ın bu çağırışı

Kapıyı çaldı Kırkların birisi
 Birbirinden mest oldu cümle gerisi
 Sarıkaya derler Şah'ın korusu
 Konalım gaziler imam aşkına

(Boratav-Gölpınarlı 1943:40)

diyerek yinelemesi o yıllarda hayatta olduğunu göstermektedir.

Geldi Kazovas'ın duman bürüdü
 Karakafirlerin yağı eridi
 Allah Allha deyup Kırklar yürüdü
 Kırklara serçeşmesin Pirim Ali
 Cümlemizden ulusun Kızıl Deli

(Öztelli 1989:71)

Seyyit Ali Sultan Alevi Bektaşî geleneğinin evliya saydığı Horasan erlerindedir. Yıldırım Beyazıd döneminde Horasan'dan Anadolu'ya gelip Rumeli'nin fethine katıldığı bilinmektedir.

Kazova ise Tokat'la Turhal arasında yeşil ırmak vadisi boyunca uzanan bir düzlüktür. Nur Ali, Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum dolaylarında ayaklanma başlatır(1512). Osmanlı şehzadesi Murad 10.000 kızıl baş ile Kazova'da Nur Halife ile birleşir. Nur Ali (Halife) Şah İsmail'in 1500'de Sarıkaya'da toplanan Türkmenlerden Rumlu oymağına mensuptur. Ayrıca

Antalya yöresinde başkaldıran ve Sivas'a kadar yürüyen Şah kulu önderliğindeki ayaklanma (1511)'da yeni bastırılmıştır ve iki eylem arasındaki zaman farkı çok azdır.

Bozok'ta başkaldıran Baba Zünnun (1526)'da Kayseri'de Iskender Paşazade Hurrem paşa'yı yenerek Tokat tarafına yürüyerek Artıkova ve Kazoava'yı istila etmiştir.

Kalender Çelebi'de Anadolu beylerbeyi Behram Paşa'yı Sivas'ın kuzeyindeki kara çayırdaki yenmeyi başarıyor.(1527)

Ayaklanmaların tümü Sivas çevresinde düğümlenmektedir. Bu bize Pir Sultan'ın yaşadığı dönemin oldukça karışık olduğunu göstermektedir.

Pir Sultan Abdal'ın gezmiş olabileceğini düşündüren güney illeri hakkındaki dizeleri oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Pir Sultan'ın güney illerine olan düşkünlüğü ise çok net değildir. Fakat Şam sözcüğüne Alevi-Bektaşî edebiyatında çok sık rastlanmaktadır. Birincisi Ricalü'l-Gayb'dan olan Abdal'la ilgili bir hadis olabilir. Hadise göre Abdal'lar 40 kişidirler ve Şam'da bulunurlar. Bu hadiste Ali tarafından aktarıldığına göre Abdal sözcüğünün alevilerce niçin benimsendiğini anlamakta zorlanmamak gerekir. Şam, Yemen, Bağdat vb. güney illeri bu nedenle adeta kutsal sayılmaktadır.

Güzel Şah'ım çok yerlerden görünür

Aslı nedir neye verdin Bağdat'ı

Akıl edemedim senin sırrına

Aslı nedir neye verdin Bağdat'ı

(Öztelli 1989:31)

dizeleriyle dile getirdiği sitem tüm olayları yakından izlediğini düşündürmektedir. Osmanlı'larca Bağdat zaptedilmemiş, Osmanlı'lara verilmiştir. Lala İbrahim Paşa Bağdat önlerine geldiğinde (1534) Bağdat valisi Şerefettin oğlu Muhammet Han, Şah Tahmasb'in verdiği emir üzerine kenti bırakıp Basra yöresine kaçmıştır.

Kısaca özetlenirse Şah İsmail Türkmen yandaşlarını Sarıkaya'ya toplamaya çağırdığında şiiri ile ozanın bu dizeleri yenilmesi Pir Sultan'ın hayatta olduğunu göstermektedir.

Kazova örneği ise bu olguyu pekiştirmektedir. Şiirlerinde yetmiş yaşını üzerinde yaşadığını çıkardığımız Pir Sultan 1470-1480 yılları arasında bir tarihte doğmuş olmalıdır. Buna göre Osmanlı Padişahlarından II. Beyazıt, Yavuz Selim ve Kanuni Süleyman'la Safevi Şahlarından Şah İsmail ve Şah Tahmasb dönemlerinde yaşamıştır.

Ozanın;

Yürüyüş eyledi Urum üstüne

Ali nesli güzel imam geliyor

...

Koca Haydar Şah-ı Cihan torunu

Ali nesli güzel imam geliyor

dizeleriyle Şah Tahmasb'in Anadolu seferlerinin kastedildiği tüm araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.

Çağının tanıdığı bu büyük ozan nasıl yetişmiştir. Dönemin ağır şartlarıyla adeta yoğulan ozanın böylesine güzel verimler vermesi çok doğaldır.

Pir Sultan Abdal nasıl yetişti? Bu sorunun ardında aklımıza Piri gelir. Evet tekke kültürü aldığı doğrudur. Ama bu kişi kimdir?

Gece gündüz yanar kandiller, mumlar
Pirim Hasan'ın aşk camın sunarlar
Mest olan aşıklar gülbenk çekerler
Çekilir gülbengi Koyun Baba'nın

(Öztelli 1989:183)

Bu nefesten anlaşıldığı kadarıyla Pir Sultanı yetiştiren zamanın ünlü ve olgun bir şeyhi olan Hasan'dır.

Hasan Efendi postunda oturur
Rum'un abdalları hizmet getirir
Zemheride deste gülü getirir
Hacı Bektaş Veli, Sultan balım var

(Öztelli 1989:189)

Piri Hasan Hacı Bektaş Tekkesinde posta oturmuş, yani en üst makama getirilmiştir. Pir Sultan'ın sağlam bir tekke kültürüne sahip olmasında şeyhinin verimliliğinden kaynaklanmaktadır.

Dönemin ağır şartları ozanın şiirlerine bir canlılık, ivme ve dinamizm katmıştır. Belkide dizeleriyle halkın kendisi, halkın dili olduğu için böylesine candandır. Tıpkı;

Benim yarım gezişinden bellidir
Ak elleri deste deste güllüdür
İbrişim kuşaklı, ince bellidir
Hayır mı, gök turnam yardan ne haber

(Öztelli 1989:403)

dizelerinde olduğu gibi sıcak. Ve artık Hızır Paşalar kılıcın değil, kalemin daha güçlü olduğunu kabul etmişlerdir. Kimdir bu Hızır Paşa. Ozan Pir Sultan'ın Hızır Paşa'sı kimdir? Susturmayı dinlemenin yerine tercih eden Hızır Paşa için çeşitli savlar vardır.

a) Hızır Paşa Kimdir?

Araştırmacılar bu konuyla ilgili çalışmalarında çok çeşitli sonuçlara varmışlardır. Tüm bu savların ortaya dökülerek gerçeğe en yakınını bulmak sanırım zorda olsa mümkündür.

Fuat Köprülü'ye göre bu Paşa Kalenderoğlu İsyanını bastırmak için Bursa'ya gönderilen ve 1607'de ölen Hızır Paşa olmalıdır. I. Ahmet devri (1603-1617) din işlerinden Aziz Hüdayi Efendi, padişaha yazdığı bir mektupta "Hızır Paşa kulunuz Bedreddin'lilerin ve Kızılbaşların ahvalini iyi bilir" demektedir. Bunlar aynı kişidir ve Pir Sultanı bu Hızır Paşa astırmıştır. Ve tarihi 16.yy. sonu 17.yy. başıdır.

Boratav-Gölpınarlı bu tarihi 50 yıl geriye götürürler. Pir Sultan Kanuni ile Şah Tasmasp arasında imzalanan (1555) barış antlaşmasından önce asılmış olmalıdır. Hızır Paşa ise 1567'de ölen başka bir Hızır Paşa olabilir.

Öztelli'ye (1989:33-38) göre 1587 ve 1590 yıllarında iki defa Sivas valiliği yapan Deli Hızır Paşa tarafından asılmıştır. Asılma nedeni sünni köylülerin şikayetidir. Ona göre Deli Hızır Paşa 1582'de Van Beylerbeyi - 1587'de Kars Beylerbeyi olarak İran seferine katılmıştır. 1588'de Erzurum Beylerbeyi oluyor. Aynı yıl içinde Sivas valisi (Hüseyin

Hüsamettin'in Amasya tarihinden C.III s.235) 1603'te Tuna muhafızı, 1605'te Budin muhafızı oluyor. 1607'de ölüyor.

Tarih kitapları ise özellikle şunları söyler:

1587. Kars Beylerbeyi Divane Hızır Paşa, İran seferine katılır. (I.H.Danişmend, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.3, s.105)
1588. Öztelli'ye göre deli Hızır Paşa ilk defa Sivas valisi olur. Sayın yazar kaynağının sayfa numarasını vermediği için, biz Selaniki tarihinde bu kaydı bulamadık.
1590. Meşhur Deli Hızır Paşa Sivas Beylerbeyliğine tayin edilir. (Öztelli, Amasya Tarihi, C.3, s.333)
- 1590/91. Deli Hızır Paşa Halep valisi olur. (Sicilli Osmani C.2 s.279)
1596. Dilaverliği ile tanınmış Divane Hızır Paşa, Gürcistan'da kral Simon Iaininin üzerine varıp onu mağlup eder. (Selanik'i, Uppsala Üniversite yazması, B.Nr.12611, s.274)
1596. (Şevval ortaları, yani bir evvel ki tarihten beş ay sonra) Sultan, İstanbul'da sefere niyetlenince, Gürcistan serhatlerinde şecaatları ile tanınmış Deli Hızır Paşa Sefer-i Hümayuna yarar yoldaşları ile gelip, saltanat tahtına yüz sürer, ve sefer için emre hazır olduğunu bildirir. (Selaniki, adı geçen yazma s.297)
1597. Muharrem sonlarında Deli Hızır Paşa, mallarının hepsini yiğit kişilere dağıtarak müfris olur ve taun hastalığından ölür. (Selaniki, adı geçen yazma, s.345). Sicilli Osmaniye göre, öldüğü vakit Deli Hızır Paşa işten çıkarılmıştı.

Pir Sultan'ı astıran Hızır Paşa için Deli diye bahsedildiğini varsayarsak diğer Hızır Paşalardan ayırt etmesi kolaylaşıyor. Bu Deli Paşa 1597'de ölmüştür. 1607'de ölen, Tuna ve Budin muhafızlığı yapan Hızır Paşa'nın olduğu düşünülemez. Aziz Hüdayi Efendinin mektubunda adı geçen Hızır Paşa'da bu olamaz. Çünkü Aziz Hüdayi Efendinin mektubu 1603'den sonra yazılmıştır. Öztelli'nin Erzurum Beylerbeyi olarak gösterdiği Hızır Paşa'da olamaz. Selaniki'ye göre (1970 Freiburg Bas. s. 240) Erzurum Beylerbeyi Hasan Paşa İran seferine katılmayı kabul etmediği için maledilir ve yerine geçen Hızır Paşa 1588'de Erzurum Beylerbeyi olur. Gence fethine katılır. Aras boylarına akınlar yapar. Kığı'da Yalancı Şah ayaklanmasını bastırır. Bu Paşa'nın aynı yıl hem Aras boylarında olup, hem de Sivas'da valilik yapması imkansızdır. Dolayısıyla Pir Sultan'ı astıran 1590'da Sivas Beylerbeyliği yapan Deli Hızır Paşa olması üzerinde ihtimaller artmaktadır.

b) Pir Sultan Niçin Asılmıştır?

Pir Sultan Abdal'ın herhangi bir ayaklanmaya katıldığını gösteren belge yoktur. Asılma nedeni olarak çok çeşitli söylenceler vardır. Fakat bilinen şudur ki hükümet Alevilerin Yukarı Canibe (İran'a) karşı sevgisini kabul etmekte, bu ilgi ve sevgiden çekinmektedir. Ve elçilerin eskiden olduğu gibi Ladik ve Osmancık yolundan gönderilmesi, Refakata memur edilecek bir "müstakim ve müteyyin katibin", heyetin yolda kimse ile ve özellikle "Yukarı Canibe meyil edenlerle" görüşmesine engel olup gizli yada açıktan buluşarak izhar-ı

muhabbet edenleri köy ve aşiretleri ile tesbit edip defterini hükümete teslim etmesi gibi sıkı emirler verilmiş, bu gibilerin haklarından gelineceği bildirilmiştir. (Bkz. Kütükoğlu Tarih Dergisi 1960)

Osmanlı hükümeti bu telaş ve korkuyu sadece elçinin geçiş sürecinde yaşamamaktadır. Bu telaş ve korku ile bazen şiddetlenerek bazen hafifleyerek süren baskı içinde Pir Sultan gibi ateşli bir ülkücünün yakayı kurtarması beklenemez tabii. Fakat sorun Pir Sultan gerçekleşmeyen bir ayaklanmanın önderi olduğu için mi, yoksa Alevi-bektaşî inanışının etkili bir temsilcisi olarak görüldüğü için mi asılmıştır?

Pir Sultan'ım eydür dünya fanidir
Kırkların sohbeti aşk mekanıdır
Kusura kalmayın kerem kanıdır
Gönülde karası olan gelmesin

(Öztelli 1989:187)

diyen ozan bir yalancı Şah'ın peşine takılmış olamaz. Üstelik şiirlerinde bahsettiği Şah İran Şah'ı mıdır? Yoksa ülkesüne önder ettiği, yoluna baş koyduğu bir umut, hedef, rüya mıdır? Şah için

Benim Şah'ım al kırmızı bürünür
Dost yüzün görmeyen düşman bilinir
Yücesinden Şah'ın ili görünür
Niçin gitmez Yıldızdağı dumanın

(Boratav-Gölpınarlı 1943:51)

derken Yıldızdağından Şah'ın ilinin görüldüğünü belirtir.

Sarıkaya derler Şah'ın korusu

Konalım gaziler imam aşkına

(Boratav-Gölpınarlı 1943:51)

Sarıkaya Yıldızeli'ne bağlı, Banaz'la Bedirli'nin arasında bir köydür.

Şah Yıldızdağında sema eyledi

Bir ayak üstünde binbir kelam söyledi

İndi Banaz'ı hoş vatan eyledi

Hayır devr-ü zaman geçti orada

(Boratav-Gölpınarlı 1943:51)

Yıldızdağında gelip sema eyleyen, orda halkı harekete geçirmek için uzun boylu konuşan, sonra Banaz'a inen, belki de Pir Sultan'ın evinde misafir olan bu Şah yine her halde İran Şah'ı veya Şah'larından biri olamaz. Bu Şah 1577'de Şam taraflarında, ortaya çıkan ve Bozok (Yozgat) taraflarına kadar gelip, oraları ayaklanmaya çağıran yalancı Şah İsmail olabilir. Fakat:

Pir Sultan Abdal'ım bu bir nür idi

Akılları ermez gizli sır idi

Bizim bildiğimiz Ali bir idi

Şimdi her yerde Ali eylediler.

(Aslanoğlu 1984:272)

diyen Pir Sultan bu yalancı Şah'ın peşine düşmüş olamaz. Çünkü adil, haktan ve halktan yana bir düzen isteyen Pir Sultan açıkça bu kişileri eleştirmektedir. Karşı çıkmaktadır.

Oysa o dönemin tarihçilerinden başlayarak Anadolu'daki alevi Türkmenlerin Osmanlı yönetimine karşı olmaları ve Şah İsmail'e bağlılıkları bir ihanet olarak değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirme günümüz tarihçileri aksini kanıtlamış olsalarda yaygın bir kanı olarak süre gelmiştir. Örneğin Pir Sultan için "dilini hep Osmanlı aleyhine kullandığı, isyanlara sebep olduğu için devlet düşmanları tarafından devamlı övülmektedir. Osmanlı devletini ve kadılarını yeren kötüleyen sözler söylemiş ve Ehl-i sünnet müslümanları arasında fitne çıkarmıştır" denmektedir. (Yeni Rehber Ansiklopedi C.16, 1994:283)

Pir Sultan haksızlığa başkaldıran bir şairdir. Gerekçesi ne olursa olsun Y. Sultan Selim'in kıyımına karşı, fetvalara karşı, kadılara, haksızlık, adaletsizliğe karşıdır. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı yönetimiyle Alevi Türkmenleri arası bu kıyımlarla büsbütün açılmış, inanç düzeyinde Alevi düşmanlığı devlet eliyle körüklenmiş ve sünni Alevi ayrımı devlet politikası olarak benimsenmiştir. Toplum ikiye bölünmüştür. Kızılbaş, kızılbaşlık sözlerinin Alevileri ve Alevi inançlarını benimsiyenleri kötüleyici, onları dinsizlik, zındıklık, hatta ahlaksızlıkla suçlayıcı birer sıfat gibi kullanılması hep bu dönemde başlamış, yaygınlık kazanmıştır.

Bu çatışmada etkin görevi şeyhülislamlik kurumu üstlenmiştir. İnançlarından ötürü insanları en ağır biçimde cezalandırmayı yasallaştırarak aynı toplumun insanlarını birbirine düşman eden bu fetvalar oldukça fazladır.

Sadece Alevilik değil tüm Şii Batının düşüncelere düşmanlık söz konusudur. Örneğin Pir Sultan;

Gönül verdim ikrar verdim Haydar'a
 Geçmem beni etseler pare pare
 İrafizi diye çektiler dara
 Acep benim bunda ne günahım var

(Arslanoğlu 1984:268)

demektedir. Pir Sultan bu inancı savunmakta ve kendisi gibi düşünenlerin sözcüsü konumunda bulunmaktadır. Ve Kızılbaşlıkla suçlayanlara,

"Yol içinde yol sorarsan yol Muhammet Ali'nindir" demektedir.

Ozanın gönlünde yatan hak'tır. Doğruluktur. İnsandır, insanın gönlüdür hak durağı. Ve şiirlerinde hak sevgisiyle insan sevgisi bütünleşir. Başkaldırışının temelinde inancı ülküsü yatar. Bundan güç alarak meydan okur, isyan eder. Kurtarıcı, Ali'dir. Şah'tır, on iki imamdır, Hacı Bektaş'dır, Piridir, hatta kendisidir.

Pir Sultan'ım şu dünyaya
 Dolu geldim dolu benim
 Bilmeyenler bilsin beni
 Ben Ali'yim, Ali benim

(Aslanoğlu 1984:132)

İşte bu düşünüstür Pir Sultan'ı darağacına götüren tabiki günümüze dek yaşatanda bu. Dilindeki Şah, gönlündeki Şah'tır. Asılmışsa Osmanlı yönetiminin dayandığı dinsel-kültürel-siyasi öğretiye karşı bir düşünüş biçiminin ve inancın savunucusu eylemcisi olduğu için asılmıştır. Boyun eğmediği için,

Şah'ı sevmek suç mu bana
 Kem bildirdin beni hana
 Can için yalvarmam sana
 Şahin Şah bana darılır

Hafid-i peygamberim has
 Gel Yezid Hüseyin'im kes
 Mansur'un beni dara as
 Ben ölünce il durulur

Ben Musa'yım sen Firavun
 İkrarsın şeytan-ı lain
 Üçüncü ölmem bu hain
 Pir Sultan ölür dirilir.

(Eyüboğlu 1983:169)

İşte Pir Sultan'da inanç budur. Mansur ve Nesimi de farklıdır. Soyutlamadan uzak gerçekle yaşamla bütünleşmiştir. Bir anlamla ideolojik özülle siyasal nitelikli bir çatışmanın temelini oluşturmuştur. Şiirleri tek bir ayaklanmanın değil toplumsal bir başkaldırışın anlatımıdır. İçinde yaşadığı dönemin toplum-siyasal yapısını anlatır. O ortamın edebiyattaki yansımasıdır şiirleri. Çağının tanığıdır. Bir öncüdür. Bu ozanı ölümsüzleştirmiş şiirleriyle yaşatmıştır.

"Söyleyene değil söyletene bak" der bir atasözümüz. Ama Pir Sultan söylediği için asılmış olmalıdır.

4. Ozan Pir Sultan Abdal'ın Sanatı

"Bergson insan geleceği belirsiz kalmaktadır, çünkü yalnız kendisine bağlıdır" demektedir. (Bouthoul 1971:121)
 İşte Pir Sultan Abdal'da geleceğini kendini dizelerine

yazmıştır.

Sanat olgusu, olgu düzleminde, yapısal olarak dört yapıcı öğeden oluşan heterojen bir bütünlüktür. Bu öğeler;

1. Sanatçı
2. Sanat Yapıtı
3. Kitle
4. İletişim

den oluşmaktadır.

İşte Pir Sultan bu bütünlük içerisinde sanatın doruğuna çıkmış bir ozandır. Kendisi Hatayi'nin etkisinde kalmış fakat çağdaşları ve sonraki kuşaklar üzerinde çok etkili olmuştur. Nefesleri her zaman Ayrı Cem'lerde besteyle okunmuştur. Semahlar onun nefesleriyle oynanmıştır. Yüzyıllar önce yazılmış cönklerde görülen nefesleri bugün bile dinlenilmektedir. "Hiçbir tekke ozanı onun kadar yaygın üne kavuşmamıştır. Alevilerin büyük saygı ve sevgi duydukları, içinde Fuzuli'nin de bulunduğu yedi büyük ozan arasında o başta yer alır." (Öztelli 1989:61)

Şiirlerinde kullandığı ölçü (vezin) yada koşma ölçüsü olan 11'li (4-4-3) ya da (6-5 duraklı) ya da semai (4-4) ya da (5-3) ölçüsü sekizliği kullanmıştır. Sadece bir nefesinde genel düzenini denemiş ise de yine bu nefesinde de hece ölçüsünü kullanmıştır. Bu tip şiirler Yunus Emre'de bol bol vardır.

Pir Sultan Abdal'ın gazel düzeninde yazdığı tek nefes,

Ademden biribin bende bilirim

Ademden ötede şundan haber ver

Oku kitabını Pir Sultan Abdal

Hakikata giden yoldan haber ver

(Öztelli 1989:319)

dizeleriyle yazdığı nefestir.

Pir Sultan yedili ölçüsü kullanmıştır. Bu ölçü halk manilerinde en çok kullanılan ölçüdür. Kafiyeleleri çoğu zaman "yarım"dır. Bu ses azlığını gidermek için redifleri çok sık kullanmaktadır. Halk şiiri müzikten (sazdan) ayrı olamayacağı için yarım kafiye eksikliği saz eşliğinde pek belli olmamaktadır.

Pir Sultan iyi bir saz ustası aynı zamanda iyi bir bestecidir. Örneğin;

Şu karşı yaylada göç katar katar

Bir güzel sevdası serimde tüter

Bu ayrılık bana ölümden beter

Geçti dost kervanı eyleme beni

(Öztelli 1989:216)

dizeleri hala tüm sıcaklığıyla dilimizdedir. Tabiki Pir Sultan ayrılık, güzellik konularında eşsiz eserler vermekle kalmamıştır.

Bir güzelin aşıkıyım ağlarım

Anın için taşa tutar el beni

Gece hayalimde gündüz düşümde

Kumdan kuma savuruyor yel beni

(Öztelli 1989:216)

derken

Gelin canlar bir olalım

Mümkire kılıç çalalım

Hüseyin'in kanın alalım

Tevekkeltü taalallah

...

Açalım kızıl sancağı

Geçsin Yezit'lerin çağı

Elimizde aşk bıçağı

Tevekkeltü taalallah

(Eyüboğlu 1983:14)

diyerek çok daha uçlara gitmektedir. Burda şiiri ve sözleri ile Pir Sultan başkaldırmaktadır. "Karacaoğlan'dan Dadaloğlu'na dek şiirimiz başkaldırmamıştır. Ne zaman ki Dadaloğlu'na gelindi, şiir bıçakla kesilmiş gibi ses olarak, hava, duygu olarak başkaldırmış, şairde başkaldırmış ve sesi baba yiğit bir ses olmuştur diyen Yaşar Kemal (1973:17) Pir Sultan'ın haksızlığa başkaldırşını ülküsünün uğruna can verişini gözden kaçırmış veya canlı bir boyutta ele almamış olmalıdır.

Dizeleriyle düşüncelerini bütünleştiren Pir Sultan, sanatını yaşamıyla özdeşleştirmiştir. Ülküsü uğruna yaşamını verirken dizelerinin gücü bir kat daha artmıştır.

"Usta kesler tabutum ölçer

Nazlı yar gönlümden kah gelir geçer

Ulu terziler gelmiş kefenim biçer

Biçmeyince gönül yardan ayrılmaz"

(Öztelli 1989:216)

diyerek en güzel aşk dizelerini meydana getirirken belkide Dadaloğlu kadar keskin ve bıçak gibi olan diğer dizelerinin

varlığında yadsınmamalıdır.

Pir Sultan her şeyden önce bir ülkü, bir dava adamıdır. Gönlü ile kafasını birleştirmiştir. Şiirinde her konuya değinmiştir. Asıl önemlisi bir şiirinde birden fazla konuya değindiğide olmuştur. Sevgiliye en lirik mısraları dizerken kafasının emrinden de çıkamaz, ikisi birbirine karışır.

Kalblere sanat yolu ile girmenin ustasıdır. Bir yanda tarikat bilgilerini, yol aşkını verirken, şiirin iç titreten güzelliğinden yararlanmasını bilir.

Güçlü ozan yaşadığı yüzyıldan bu yana ve aynı çağda bir çok ozanı etkilemiştir. Efsaneleşen hayatıyla, dizeleriyle unutulmaz ozan Pir Sultan'ı Noksani ermişler destanında şöyle anlatmaktadır.

Pir Sultan'ı nura katıp
Sultan Hatayi'den dost daman tutup
Kul Himmet ile sırları yetüp
Nesimi derisin yüzdüren medet.

(Öztelli 1989:40)

Noksani ermişler destanında Muhammet'den başlayarak imamları sayar, Hacı Bektaş'ı anar, Velilere geçerken Pir Sultan ile başlar.

Cahit Öztelli'nin (1989:40) Pir Sultan'ın yardımcılarını diye bahsettiği Kul Himmet ve Kul Hüseyin ise Pir Sultan Abdal'a şu dörtlüklerle seslenmişlerdir:

Bir sözüm var tutana
Er odur Haktan utana

Kul olmuşuz Pir Sultan'a
Eşiğide kiblegahdır.

KUL HİMMET

Pir Sultan ise dikkatli okunduğunda çok şeyler söyleyen dizeleriyle karşılık vermiştir.

"Bizden selam söylen Kul Himmet kardaşa
Vücudun şehri gezsün de gelsün
Yedi kat yer ile yedi kat göğün
Onun manasını versinde gelsün
...

Derviş dediğin arıdır özü
Arına mı gitti garibin sözü
Demirin üstünde karınca izi
Karanlık gecede görsünde gelsün"

(Öztelli 1989:41)

Engin bir sabır ve eğitcilik gözlenen bu dizelerde akla Henri Bergson'un «Evreni sanatkar gözüyle temaşa eden kimse için güzellik ortasında okunup duran zarifliktir ve zarifliğin altında saydamlaşıp beliriveren de iyiliktir.» sözleri gelmektedir. (Bergson 1986:330)

Tabiki şu sıcak sevda dizesi ile Pir Sultan Abdal'ın sanatının ne denli zengin ve çok yönlü olduğunu anlayabilmek çok kolaydır.

Bir görevli dalında kaldı nazarım
Cennet de Tüba'yı görmezden evvel
Kaşların mihrabın tavaf eyledim
Kabe-i ulyayı görmezden evvel

(Öztelli 1989:311)

Pir Sultan dizelerinde aynı zamanda mesaj, ileti taşımakta, bunu coşkuyla dile getirebilmektedir.

Pir Sultan'ım eydür, gerçek er isen
Ali'yi seversen, muhip yar isen
Hakk'ın maksuduna ereyim dersen
Rehberini al gel,dar meydanıdır.

(Öztelli 1989:217)

Halkın geleneğinden, kültüründen izler taşıyan verimleriyle ozanımız coşkun bir sanatçıdır. "Sanat bir bilgi tarzıdır, sanat dünyası, bilim yada felsefe dünyasındaki bilgiler kadar değerli, insana yararlı bilgilerdir." (Bergson 1986:330) Ve zaman zaman bu sanatçı kimliği ile bize erişilmez bilgiler veren ozan;

Muhammed Ali'nin kıldığı dava
Yok meydanı değil, var meydanıdır
Bunda zarar verir nefis ile heva
Kırıkların durduğu dar meydanıdır

(Öztelli 1989:217)

diyerek, inanç ve duygularını dile getirirken; bunun yanında toplumsal bir konu olan eğitim konusunda.

...

Hocam bana ilim dedi uyardı
Sabahın seherinde virdim okurum
demektedir. Aynı zamanda,
Muhammet Ali'yi candan sevenler
Yorulup yollarda kalmaz işallah

İmam Hasan'la Hüseyin'i görenler

Hessebinden Mahrum kalmaz işallah

demekte ve dinsel temaları da sanatının hamurunda ustaca işlemektedir.

"... lirik şiirler söyleyen, doğa sevgisini, yaşama bağlılığı dile getiren, çalıp söyleyen Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde bir bildiri, şiirin özünü oluşturmakta, dinsel bir inanç şiire dünyaya bu inancın ışığında yorumlama getirmektedir." (Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, C.1 s.136)

Hak bizi yoktan var etti
Şükür yoktan vara geldim
Yedi kat arşta asılı
Kandildeki nura geldim.

Şiire bu inanç çerçevesinde dünyayı yorumlamayı yükleyen ozan halk şiiri estetiğinin amaç değil, araç olduğunu göstermektedir.

5. Eylem Adamı Olarak Pir Sultan ve Toplumsal Kişiliği

Halk yüzlerce yıldır yapılan baskıya ve şartlandırmaya rağmen sağduyusunu yitirmemiş, kendi içinden çıkardığı halk ozanları, önderleri ve aydınları aracılığıyla, bu düzene karşı eylemsel bir girişimde bulunamasa bile, edilgen bir direnme, bir protesto olarak sesini yükseltebilmiştir.

Varlık bilinci, toplumsal kişilik yapısı ve dünya görüşü ile kuşkusuz ilişkilidir. Fakat özdeş değildir. Kişilik sosyal varlığın kendine özgü davranış özellikleridir.

Nesneldir. Kimlik insanın kendini nasıl algıladığı , kimle özdeşleştiğidir.

Pir Sultan Abdal kendini halkla özdeşirmiş, halkla bütünleşmiştir. Halkın ezilmişliğine tanık olmuştur. Tarih sayfaları ne derse desin yaşanan bir gerçek vardır. Bu gerçek tüm canlılığı ve sıcaklığı ile verimindedir. Yoksulları bir araya toplamış, onlara önderlik etmiştir. Bu yapısıyla eşsiz bir eylem adamı kimliğine bürünen ozanın en güçlü silahı verimleri olmuştur.

Pir Sultan Abdal'ım haklı söyledi

İndi Rıza güllerini boyladı

(Öztelli 1989:118)

derken haklılığının bilincinde olduğunu da görmek mümkün olmuştur. Ayrıca Pir Sultan kendisini ifade etmek için dilinin yeterli olduğunu belirtmektedir.

Bülbül olsam Gülistanda şakırım

öz bağında biten gül neme yetmez

Süleyman'ım kuş dilince okurum

Bana talim olan dil neme yetmez

(Öztelli 1989:227)

Yurdunu sevmeyen bir ozan düşünülemez. Halktan olup, halka yabancı da kalmaz. İşte bu nedenledir ki yurtseverdir Pir Sultan. Sebahattin Eyüboğlu onun yurtseverliğini şu şekilde dile getirmektedir.

"Pir Sultan Şeyh Bedrettin gibi onda dahada fazla, yurdunu, yurdunun taşına toprağına, ezilen halkına ölesiye bağlıdır. Çağında Arap ve Acem hegemonyasına karşı olduğu

şiiirlerinin dilinde bellidir." (Eyüboğlu 1983:66)

Halka ihanet etmiş bir padişah, padişaha ihanet etmiş bir şairden daha az mı suçludur? Tabiki hayır. Resmi tarihimiz her ne kadar onu isyancı olarak tanımlasa da Pir Sultan yol gösterici, boyun eğmeyen bir ozandır.

Pir Sultan'ın toplumsal kişiliği onu düşün evreninde yatmaktadır. Bir takım imgelerle duyuş ve düşünüşünü belirten ozan haksılığa, zulme başkaldırışıyla eylemsel bir nitelik kazanmıştır. Bu her ne kadar gerçekçi bir başkaldırı, bir isyan olmasada her zaman gönüllerde güç olarak yatmaktadır.

Pir Sultan Abdal Bedreddin'in düşüncelerini benimsemiş, alevi-bektaşî inancıyla birlikte salt bir dini yapıyı benimsememiştir.

Abdülbaki Gölpınarlı, Bedreddin'in evren ile tanrıyı bir ve aynı şey saydığını, evrenin dışında bağımsız (aşkın) bir tanrı fikrini benimsemediğini, yani maddeci bir felsefe savunduğunu söylemektedir. (Bkz. Ülken 1967)

"Bedreddin'e göre ... cennet ve cehennem yeryüzündeki yaşamımızda var olan şeylerdir. Yani iyi ve güzel olan herşey cennet, çirkin ve kötü olan herşey cehennemdir." (Hilav 1990:73)

Şiirlerini incelediğimizde zamanın ünlü kişileri, coğrafi alanları, tarihsel olayları ve onlara dair bilgileri yakalayabileceğimiz ozan aynı zamanda iyi bir gözlemcidir.

Kadından başka herşeyin ortak olduğunu savunan Şayh Bedreddin'in asılmasından (1420) sonra da onun yolunu tutanlar, sinmiş olmakla birlikte, çalışmalarını durmamış,

içten içe, gizli gizli devam etmiş olmalıdır.

Bedreddin tarikatının XVI. yy.da Orta Anadolu'da Aleviler arasında yayıldığı, aşağıdaki padişah hükmünden de anlaşılmaktadır. Özetle şöyledir. (sadeleştirilerek):

Sivas Sancağındaki kadılara emrimdir, Hükmünüz altındaki yerlerde Sımavnalı topluluğundan bazı kimlerin Tanrı yolundan saptıkları, şariat dışı birçok kötü işleri işledikleri. Kızılbaş başlığı giyip, Şah muhipleriyiz, dedikleri ve toplantılarda börk giyip nice müslümanların baştan çıkmasına sebep oldukları bildirildiğinden kanun yolu ile mahkemeleri yapılıp gerçeğin meydana çıkması fermanım olmuştur.

(Başbakanlık Arşivi Mühümme Defteri No.80, s.19. Hüküm 40)

Pir Sultan çağının tanığıdır. Pir Sultan haklıların silahıdır. Dolayısıyla çağdaşlarıyla toplumsal bir ilişki içindedir. Bu ilişki kimi zaman iki insan arasında, kimi zaman bir zümreyle olmaktadır. Temel olarak bireysel farklılıklar üzerine kuruludur. Toplumsal ilişkiyi toplum temellendirir. Ve Osmanlı'nın tüm yaptıkları ozanın verimlerinde ince bir süzgeçten geçirilmektedir.

Tüm halk ozanlarında olduğu gibi halkın düşüncelerini yansıttığı için halktandır. Haksızlığa, adaletsizliğe karşı verdiği amansız mücadele yoluna başını vermiştir. Çalışmamızın ileriki bölümlerinde ozanımızın toplumsal konuları ele alarak toplumsal kişiliğini açığa çıkardığını görebileceğiz.

3. BÖLÜM

A. PİR SULTAN ABDAL'IN ŞİİRLERİNDE SOSYOLOJİK TEMLER

Zengin halk kültürümüzün renkli simalarından sayılabilecek olan Pir Sultan Abdal'ın şiirleri çalışma konumuzu oluşturmaktadır. Günümüze dek sözden saza, dilden dile söylenecek gelen bu verimler oldukça değerlidir. Kültürel yapımızı, toplumsal yapımızı, işleyiş ve yasalarıyla veren bu şiirler aynı zamanda bir bildiri niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Pir Sultan Abdal'a mal edilen tüm şiirler irdelenmiştir. Temel kaynak olarak Öztelli (1989) nin "Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri" kitabı alınmıştır. Metin içinde örnek olarak sunulan şiirler kitap içindeki kodlama esas alınarak ve sayfa numarası verilerek yapılmıştır.

Pir Sultan giyinmiş al ile yeşil
Yarin sevdaları sele ulaşır
Sevdiğim geyinmiş al ile yeşil
Çarşılar bezenmiş al, safa geldin

(222-297)

Yukarıda örnek olarak verilen dörtlük 297. sayfada yer alan 222 numaralı şiirdir. Böylelikle net ve kopuk olmayan bir süreçle Pir Sultan Abdal'ın şiirlerini irdeleme amacı güdülmüştür.

1. Toplumsal Yapıya Yönelik Sosyolojik Temler

Pir Sultan Abdal'ın verimlerinde yakaladığımız çok değişik bulgular vardır. Bunların en önemlilerini tabiki düzene, eşitsizliğe, adaletsizliğe kısacası toplumsal yapıyla ilgili bölümler almaktadır. Pir Sultan'ı Pir Sultan yapan bu haksızlığa, bu yapıya karşı yeni bir düzen arayışıdır. Başkaldırışı ve kendine özgü ideolojisidir.

Toplumsal Yapı

- Düzen bozukluğu	- Toplumsal mesaj
- Eşitsizlik	- Birlik-Berberlik
- Adaletsizlik	- Eğitim
- Vergi Düzensizliği	- Sosyal sorunlar
- Toplumsal olaylar	- Savaş

Toplum karmaşık bir bütünden ibarettir. Değişik toplum tanımları içinde Sorokin toplumu "manevi kültür (anımlar, değerler, kurallar) maddi kültür (bio-fiziksel araçlar) ve toplumsal ilişkilerin (anımlı etkileşim) bütünü olarak ortaya koyar." (Sorokin 1966:16)

Parsons (1951:19) toplum kavramını "uzun vadeli var olmanın temel fonksiyonel gerekleri kendi kaynaklarından alan bir toplumsal sistem olarak tanımlamaktadır." Toplum içinde birey, grup ve kitle hareketlerini barındırmaktadır. Yaşamını sürdürebilmek için belirli bir çaba gösteren toplum içinde bu görevi bireyler üstlenmektedir. Bu da bireye yüklenen tutum ve davranışsal değerlerle söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda bu işlev "toplumsal kurumlara da verilmektedir. Kurumlar belirgin bir toplumsal yapının belli

bir düzen oluşturacak şekilde eşgüdüm ve uyum içinde oluşmasını sağlarlar. Toplumsal kurum hep birlikde eşgüdülmüş ve örgütlenmiş görelî bir bütün oluşturan, düşünceler, inançlar, gelenek-görenek ve davranışlar ile özdeksel (maddî yapılar, mallar, belgeler vb.) simgelerden kuruludur. Bir sürekliliği vardır." (Ozankaya 1982:125)

Bu bağlamda ele alınabilecek din, aile, ekonomi, eğitim kurumu verilebilecek örneklerdir.

Verdiği eşsiz mesajlar içinde toplumsal kurumları tanıtan bunun yanında toplumsal mesajlar ileten, zaman zamansa başkaldıran bir ozan görünümündeki Pir Sultan günümüze kadar sıcaklığını taşıyan dizelerinde toplumun acılarını, kederlerini, kurumların işleyişlerini yansıttığı ve bunlara değindiği için belkide hala canlı hatta dizeleriyle hala yaşamaktadır. Gitdiği yoldan hiçbir zaman ayrılmayan ozan ise bu yolda başını vermeyi tereddütsüz kabullenmiştir. Örneğin;

Döner dönsün ben dönmezem yolumdan

derken bunu büyük bir netlikde belirttiği gözlenmektedir.

a) Toplumsal Yapı, Toplumsal Düzen ile ilgili Sosyolojik Temler

Yapı terimi (structure) ve kavramı bugün artık moda olmuş ve bilimlerin büyük bir çoğunluğunda çekici bir nitelik kazanmıştır.

"Toplumsal yapı kavramı, sosyolojinin toplumsal statik ve toplumsal dinamik olarak yapay ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik köklü bir gereksinime cevap vermektedir. Zira

toplumsal yapı, eğreti dengeleri için olduğu gibi karmaşıklığı nedeniyle de hiçbir zaman durulmayan çok katlı hiyerarşilere (hierarchies multiples) başvurur. Toplumsal yapı bitmeyen bir süreçtir. Kesiksiz bir yapısızlaşma (destrue turatio) ve yeniden yapılaşma (restructuration) hareketi içinde görünür. Çünkü toplumsal yapı, edinim halindeki toplumun bir görünümüdür ve bir "yapıt" olan toplum "edinim"siz varolamaz; yani burada her an yeniden başlayan bir birleştirme ve yön verme çabası söz konusu olmaktadır.

... Kültürel yapıtlar ve hatta bütün olarak uygarlıklar, toplumsal yapıların eğreti ve duyarlı olan çok katlı dengelerini kendilerine özgü modeller, işaretler, göstergeler, simgeler, düşünceler ve değerlerle sağlamlaştırmaktadır. Uygarlık ve toplum arasındaki ilişkilerin niteliği sorununu toplumsal yapılar kavramı sayesinde doyurucu bir çözüme ulaştırmaktadır. Gerçekten toplumsal yapılar, somut olarak kültürel yapımların hem üreticisi, hem de ürünü biçiminde ortaya çıkarlar.

... Toplumsal yapıların kurumlardan, bir toplumdaki kurumların bütününden daha farklı, geniş ve üstün bir kapsamı vardır.." (Gürvitch 1985:123-124)

Toplumsal yapı sistem işleyiş bakımından sistematik ve uyumludur. Aynı zamanda farklılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Toplum bir nevi tezatlar alemidir. Altyapı, üstyapı ilişkileri, hiyerarşik yapılaşmalar, bireyler arasındaki ilişkilerde farklı özellikler görmek mümkün olmaktadır. Toplumun gelişmişlik düzeyine göre toplumdaki

gatişmanın ve farklılaşmanın boyutu, etkileri değişecektir.

Özellikle Osmanlı toplum yapısından kaynaklanan birtakım bozukluklar ve haksız uygulamalar ozanların şiirlerine yansımaktadır.

Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması sözkonusu olmadığından din ve devlet işlerinin ayrılması siyasetine yabancıdır. Osmanlı imparatorluğunda din ve devlet bileşimi doğal bir biçimdir ve ikisinin birbirinden ayrılması gibi birşey sözkonusu olamaz, din-devlet ikilemi yoktur. Din gelenekselleşmiş-kutsallaşmış farklı bir yapıdır.

"Osmanlı topluluğu ancak dinin empoze edilmiş şekliyle ayakta durmaktadır. Bunu bir vicdan konusu olarak değerlendirenler azınlıktadır." (Mardin 1968:173)

Fakat Osmanlı toplumunda esas dikkate alınacak konu dönemin ekonomik yapısı ve bunun halk üzerindeki yansımalarıdır. Osmanlı devletinde tımar sistemi bir nevi ekonomik ve siyasal sistemin belirleyicisi konumundadır. Dirlık sahibi toprağın mülk sahibi değildir. Tımar sahibi devlet adına asker beslemekten sorumludur. Gelişen koşullar içinde tımar sahipleri en çok rüşvet verene teslim etmiş, vergisini vermeyen reayanın toprağı elinden alınmıştı. "Hayat pahalılığa karşı çıkarları artmayan görevlilerin meslek ahlakları zayıflıyor, yolsuzluk yapmaya başlıyorlardı. (Şener 1980:154)

Koca başlı koca kadı

Sende hiç din iman var mı?

Haramı helali yedin
Sende hiç din iman var mı?

(Eyüboğlu 1983:76)

diyerek dönemin kadı ve müftülerine seslenmektedir. Onların rüşvetle haksız yargı ve hüküm vermelerine dikkat çekmektedir. Ve yine;

iman ede amel etmez
Hakkın buyruğuna gitmez
Kadılar yaş yere yatmaz
Hiç böyle bir şeytan var mı?

(Eyüboğlu 1983:76)

O dönem içerisinde "Kadılık ve benzeri ilmiye görevleri saray çevrelerinden yetkili olmayan kişilere verilmiş, bunların bir bölümü bu görevi çıkar karşılığı başkalarına aktarabilmiştir. Böylelikle yetersiz ve çıkarıcı kadılar (adaletsiz) yaygın bir uygulamayı başlatmışlardır. Yüksek yöneticileri denetlemek üzere merkezden gönderilen denetleyici (mübaşir)ler de genellikle aynı sürece katılmışlardır." (Sencer 1986:62)

Kadılar, müftüler fetva yazarsa
işte kement, işte boynum asarsa
işte hançer, işte kellem keserse
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

(79-157)

diylen ozan bu dörtlüğünde kadılar ve müftülerin görevini (fetva yazma) belirginleştirmektedir. Bunun yanısıra dizelerinde ülküsü uğruna canını feda etmekten çekinmediğini belirtmektedir. Dönemin Osmanlı toplum yapısından kesitler

vermesi bazında çarpıcıdır.

Toplumsal düzen içinde eşitsizlik-haksızlık-adaletsizlik örneklerinin hakettiği cezayı görmemesi halkın tepkisini almaktadır. Pir Sultan'da dizelerinde başkaldırıyla tepkisini dile getirmektedir. Ozan Osmanlı toplum yapısını eleştirirken tek yanlı davranmamaktadır. O haksızlığın her türlüsüne karşıdır. Sadece Osmanlı'nın yanlışları ile uğraşmadığını şu dizeleriyle gösterebilmek mümkündür.

Tarikatdan marifete geldiniz
Hakikat emrinde vardır yurdunuz
Beş düğeyi kasılıp da yediniz
Bire dede, yağmadan mı gelirsin

(327-400)

Dönem içerisinde çok belirgin olarak gelişen sahteciliği vurgulamakta olan bu dizeler alevilikde önemli bir mevki olan dedeliğinde bu sahteciliğe alet edildiğinin göstergesidir. O Dönemde Dedeler köy köy dolaşarak para toplamaktaydılar. Büyük tekkeler için toplanan bu yardımlar çoğu zaman yerine ulaşmamaktadır. Hatta bu yardım toplama işi öylesine ileri gitmiştir ki ozanın deyişiyle bu bir nevi yağmalama konumuna gelmiştir. Açıkça bir sömürü düzenine dönüştürülen bu ve benzeri olayların çözüme ulaşması amacıyla dizeler oluşturmuştur Pir Sultan.

Çelişki ve adaletsizliklerden ekonomik açıdan yetersiz, sosyal hak ve güvenceleri olmayan bireyler etkilenmektedir. Dolayısı ile Pir Sultan Abdal bir nevi bu çark içinde tutsak olduğunu vurgularken zaman zaman halktan yardım istemenin bir

yarar getirmeyeceğini de düşünmektedir. Böylelikle tinsel duygulara ve Hakka sığınmaktadır.

Dizelerinde birden fazla temayı biranda işleyerek usta motiflerle süsleyen ozan ülküsüne öylesine sıkı bağlıdır ki bu bağlılık;

Yorulan yorulsun ben yorulmazam
 Derviş makamından be ayrılmazam
 Dünya kadısından ben sorulmazam
 Kalsın benim devam divana kalsın

(126-205)

dizelerinde açıkça görülebilmektedir. İlk dizesi ülküsünü ikinci dizesi yolunu ve inancını gözler önüne sermekte, dünya kadısından sorulmayacağını belirtirken ise tasavvufi bir yaklaşımın izlerini vermektedir.

Pir Sultan Osmanlı kadıları, müftüleri, kısaca Osmanlı yöneticileri düzeni ile kavgalı değildir. O tüm bozuk düzenlere karşıdır. Onun sağlam ülküsü, evrensel bir dili vardır.

Değiştirilmesi istenen düzenin yerini alacak, özlenen, uğrunda savaş verilen toplum düzeninden de çizgiler verir. Osmanlı düzenine karşı yer yer isyan, baş kaldırmaya kalkışan gruplar propaganda olarak din ve mezhep konularını kullanıyorlardı. Bu nedenle yalancı "Şah"lar vb. isyancılar Osmanlı'yı yıpratma amacını gütmekteydiler. O kadar ki "Osmanlılar'ın İran seferlerinde, bu zümreye mensup sipahiler, kendi mezhep-daşlarıyla harbetmemek için kendilerine verilen tımar'dan bile feragat ediyorlardı." (Yalçınkaya 1925:73)

Tüm bunların sonucunda Osmanlı'nın baskıcı tutumunu vermek isteyen dizeleriyle karşımıza çıkan ozan;

Uymayı gör ol İblis'in sözüne
 Sonra mil çekerler iki gözüne
 Elin ile bir sitem sür özüne
 Özüne bir sitem sürmeli imiş

(119-197)

derken İblis (Şeytan) olarak Osmanlı'dan bahsetmektedir.

Düşünsel farklılıkların yanısıra Osmanlı toplumunda somut bir gerçek gözlenmektedir. Oda ekonomik şartlar altında ezilen köylünün durumudur. Köylü gelir kaynağı olan öküz kendisinden daha iyi şartlar sağlamaya çalışmaktadır. Şartlar bunu gerektirmektedir. Ve ozan gözlemleriyle, halktan olan dizeleriyle bunu sergilemektedir.

Öküzün damını alçacık yapın
 Yaş koman altına kuruluk sepin
 Koşumdan koşuma gözlerin öpün
 İrençberler hoşça tutun öküzü

(171-342)

Evet ekonomik zorluklar içindeki halkın geçim kaynağı öküzdür. Halk bu nedenle öküzüne ayrı bir önem vermektedir. Yaşam biçiminin nasıl olduğu önemli olmamakla birlikte öküzün yaşadığı yer önemli bulunmaktadır. Bu örnekte Türk köylüsünün yaşam koşullarını vurgulamak açısından önemlidir.

Sosyal gelişmelerin yarattığı huzursuzluk şiir ve romanlarda sürekli gündemde tutulmuştur. Halk şairleri ise verimlerinde bu konu içinde çok çeşitli temler işlemişlerdir.

Pir Sultan Abdal'a göre ise;

Toplumda haklılar, doğrular, dürüstler, fakirler ezilirken bu durumun tersine haksız, ahlaksız, zengin insanlar durumlarından şikayet eder gibi bunlarla yetinmemektedirler. Gerçek dost kalmamış gibidir. Çalıp, çırpma, ucuz alıp on misline satma sözkonusu olmakta, halden bilmez cahiller iş başına gelmekte, kimsenin kimseye faydası olmamakta, çoğu yüze gülüp arkadan vurmakta, verdiği sözü tutmamaktadır. Ozan bu durumu bir dizesinde "azdı zaman azdı, ne çağlar oldu" şeklinde ifade etmektedir.

Güzeller semtinde bize gel oldu
Varamam şu iller yazlanmayınca
Kalmadı hiç talib ehl-i dil oldu
Gerçekler bilinmez azlanmayınca

(152-233)

derken gerçeklerin gizlendiğini, toplum içinde bireysel şartların ağırlaştığını ifade etmektedir. Tabiki sorunu bilmek çözümün bir aşamasıdır. Toplumsal yapı içinde yaşayanlarsa varlığını devam ettirebilmek için bir takım güvencelere ihtiyaç duymaktadırlar. Karşılaşılan eşitsizlikler (bireysel) toplumsal eşitsizliklerden doğan birer sonuç görünümündedirler. Çünkü ozan Pir Sultan

Kâbe'den Kâbe'ye giden bezirgan
Hint malını kem bahaya satar mı

...

(183-262)

derken her ne kadar kişiye seshense de bireyin içinde bulunduğu toplumla ilişki içinde olduğu ve bireyin toplumdan

soyutlanamayacağı da gözönünde bulundurulmalıdır.

Bunun yanısıra halk tarafından gelişmelerin somut olaylarla gerçekleşmesi çeşitli etkiler yaratmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak birçok örnek görmek olasıdır. Tüm toplumsal olaylarda olabileceği gibi ekonomi, hukuk vb. gibi daha dar alanlarda da olabilmektedir.

Pir Sultan Abdal kendine özgü yalınlığı ve keskin dizeleriyle buna güzel bir örnek vermektedir.

Gelin gidelim zecril'e
Can kurban olsun asile
Bir halden bilmez cahile
Kul eyledi zaman bizi

(191-270)

Gelişen olaylara kayıtsız kalmayan Pir Sultan Abdal

Koy, sürenler sürsün yolun doğrusun
Tutun, ele verin sırat uğrusun
Aşık bilir maşukunun eğrisin
Kişi hırsız mı olur az vermeyilen

(323-395)

demektedir. Dizelerinde yol kesen, yolcu soyan, köprü tutan (sırat uğrusu) kişinin ele verilmesini, birlik ve beraberlik içinde problemlerin çözümüne ulaşılabileceğini ifade etmektedir.

Pir Sultan Abdal tüm ozan şair, yazar gibi çevresindeki olaylara kayıtsız kalmamıştır. Toplumun sorunları, toplumun değişik kesimlerinde (bilim adamı, politikacı, aydın, yazar, şair) yeralan duyarlı insanlarca dile getirebilmektedir. Ozan

Pir Sultan bu duyarlı kesimin içinde halkın aynası olarak sorunları verimlerinde belirtmektedir.

Bu durum özellikle Sivas için hiç de yabancı oldukları bir durum değildir. Yüzyıllardan beri duyarlılıklarını sazları, sözleri ile kanıtlayan binlerce halk ozanının yatağı Sivas'dır. Geri kalmışlıklarını, sorunlarını, isteklerini kendilerince dile getirmişlerdir bu ozanlar. Toplumun yetersizliklerini, bunun yarattığı baskıyı kaleme alamamışlarsa, türküyle dile getirmişlerdir. Halkı anlatmışlar ve halkla olmuşlardır.

Anadolu insanı çalışkandır. Yaşamları doğruluk ve dürüstlük üzerine kurulmuştur. Bu insanları en çok üzen şey ise bundan uzaklaşmış olduğunu görmektir.

Bir öğüdüm vardır sana, söyleyem
En iyi dostundan sakın sen seni
Öğüdüm dinlersen mânası budur
En iyi dostundan sakın seni

(187-266)

b) Eşitsizlik, Adaletsizlik, Düzen Bozukluğuna Karşı

Ütopik Bir Kavram: Mehdi

Köy hayatında mal ve can güvenliğinin ortadan kalkmasıyla birlikte, halkın dini dünya görüşünde köklü değişiklikler vukubulmuştur. 1580-1600 yılları arasında İstanbul ve Anadolu'da kıyamet gününün yaklaştığı ve Mehdi'nin geleceği inancı yayılmıştır. Yeryüzünde iyiye gidiş umudunu yitiren halk kitleleri, kurtuluşu başka dünyalarda aramaya koyulmuştur. Kadercilik, İslamiyetin değil, bu

ekonomik çöküntünün sonucudur. (Avcıoğlu 1987:65)

Ekonomik bunalımlardan doğan bu inanış çevresinde toplanan Anadolu halkının sesi Pir Sultan Abdal şiirlerinde bu konulara sık sık yer vermekte kendisinde bu umuda bağlanmaktadır. Örneğin,

Mehdi Dede'm gelse gerek
 Ali divan kursa gerek
 Haksızları kırsa gerek
 intikamın ala bir gün

Tabiki bu sadece ekonomik çöküntünün bir sonucu değil aynı zamanda dinsel, düşünsel ve tarikatlarla ilgili ilkelerin varlığını gösteren bir verimdir. Şamanizm, animizim izleri çok net olarak dinsel inanışlar gözlenebilmektedir.

Pir Sultan'ın fikirleri duru, yargıları kesindir. Gözlemlerini net, gerçekçi, duyguları uzlaşmasızdır. Fakat diğer ozanlar gibi düzene dair genel ve dağınık gözlemler sunar. Düzen bozulmuştur. İnsanlar deccal olmuş, sofular yezit kesilmiştir. Adil Hanlar tahtından inmiş, kargalar şahan olmuştur. Bu sadece Osmanlı yönetimi için geçerli değildir. Her yerde adaletsizlik sözkonusu olagelmıştır. Pir Sultan haksızlığın her türlüsüne karşıdır. İşte;

Çok keramet gördüm sarı kürkünde
 Dedelik nişanı var borkünde
 Altın mıdır, gümüş müdür terkinde
 Bire dede, yağmadan mı gelirsin

(327-400)

derken Alevilikte kutsal olan Dede'liğe bile eleştiri

getirebilmektedir. Tabiki dizelerinde açıkça görülen sömürü ve yağmalamada halkın en önemli şikayet konularındandır. içinde bulunduğu ortamda kişiler mevkilerini hep (genelde) rüşvet ve yolsuzluk için kullanmışlardır. Bu o derece artmıştır ki yandaş, dost, arkadaş bile tanımamaktadır.

Pir Sultan'ın bu sözüne küskünüz
 Hasım olsun hırkanızla postunuz
 Talipleri damızlıktan kestiniz
 Bire dede, yağmadan mı gelirsin

(327-400)

İşler öylesine ileri boyutlara varmıştır ki talipler soyulmakta soyları adeta kurutulmaktadır. Sahte dedelere seslenen Pir Sultan her zaman ki gibi etkin bir dil kullanmıştır. O dönemde dedeler, babalar köy köy dolaşarak para toplarlardı. İşte ozan buna yağma adını vermekte, onları kınamaktadır.

Edepsizler başa geçmiş, gelinde kızda edep, haya kalmamıştır. içinde yaşadığı düzenin belli çizgileridir bunlar.

Pir Sultan dizeleri bize değiştirilmesi istenen düzenin yerini alacak, özlenen uğrunda savaş verilen toplum düzeninden de çizgiler verir. En belirginini elinde hak ve adalet kılıcı taşıyan, vardığı yere bolluklar ve şenlikler götürecektir olan güçlü varlık düşüdüdür. Bu yüce varlık, arasına, kimsenin hakkını kimsede koymayan, miskin kullarına sahip çıkacak olan Tanrı'dır; pek seyrek olarak Muhammed'tir. Asıl ve çoklukla Ali'dir. Soyudur. Şah'tır ve nihayet Mehdi'dir.

Şeriat kapısını Muhammed açtı
 Tarikat kapısın ol Ali seçti
 Dünyadan nice bin evliyâ göçtü
 Anlar da gözetir, Mehdi yoldadır
 (259-329)

Tüm haksızlıklara karşı;
 Mehdi Dedem gelse gerek
 Yüce divan kursa gerek
 Haksızlıkları kırsa gerek
 intikamın ola birgün
 (60-138)

demektedir. Anadolu'nun bolluk Tanrılarının nitelikleri ile donatılan bu yüce varlıklar, bir yürüyüş eyleyip gelseler, "Şah gülleri açacak, bol rahmet yağacak, kutlu günler doğacak, Urum'da ağlayan sefiller şad olup da gülecektir."

Pir Sultan bizi bu işle yetire
 Mehdi gelir şevk âlemi tutara
 Özünü katalar ulu katara
 Şah kulundan sitem almaz inşallah
 (133-214)

Mehdi kurtarıcıdır. Mehdi'den aman dilemek güzel olan şeylerin bir başlangıcıdır. Sonuç olarak tüm herşeye karşı Mehdi ve Ali'de buluşulur.

Pir Sultan'ım eydür, pervaz râhiden
 Fetva budur çıkarırsan dilinden
 Eğer aman diler isen Mehdi'den
 Gel Muhammed Ali dergâhına gel
 (102-182)

Aranan toplum düzeninin gerçekleşmesi böyle bir öncüden

beklendiği için, düzenin nasıl olacağını ancak tersine bir yorumlama ile çıkarabiliriz. Gelenek nelere karşı ise, nelerin yok olması için kavga veriliyorsa, yeni düzen içinde bunlar olmayacaktır. Masumlar bağdurulmayacak, halkın feryadına sağır olunmayacaktır. Yetimin yoksulun hakkı yenmiyecek, adalet dağıtanlar haksızlığın kapılarını açmayacaklardır. Zulüm olmayacak, Tanrı adaleti yürüyecektir. Tüm bunlar Ali'ye bağlılıkla olacaktır. Ali'ye bağlılık bir nevi doğruluk ve dürüstlüktür.

Pir Sultan'ım tamam oldu sözümüz

Oniki imam'a bağlı özümüz

Muhammed Mehdi'ye var niyazımız

Kalma günahlara, mürvet ya Ali

(10-88)

Mehdi Şans ile mâhımdır

İmamlar kible gâhımdır

Cemâli şulesi ile

Niyazım Murtazâ'dandır.

(50-128)

Pir Sultan'da Şah İnan Şahı, Ali dini lider Ali, Mehdi Mehdi değildir. Yoksa Mehdi'yiz diyerek başa geçen ve onda çeşitli zulümler yapan Safavilere umut bağlanmaz. Pir Sultan'da düzenli bir toplum umudunun asıl kaynağı Şah, Ali, Mehdi değil bunların fikirleridir. Kurtarıcı bu Mehdi Dede'dir.

Ütopik bir yaklaşımla Mehdi'ye sığınan ozan için her zaman bir umut vardır ve olacaktır. O günlerin geleceğini düşünmektedir. Zaten bahsedilen Mehdi Onikinci imamın oğlu

Muhammed-al Mehdi'dir. Onuncu yüzyılda ölmüştür ama, dünyanın sonunda yeniden gelecektir. O gelince Tanrı düzeni yeryüzüne inecek, kurt kuzu ile gezer olacaktır. Kişi ancak öz emeği ile öğünecektir. Kimse kimsenin hakkını yemiyecektir. Çevresinden hoşnut olmayan insanların yarattığı bu umut, yalnız alevilere has değildir. Çarmıha gerilen İsa'da, ölmemiş göğe çekilmiştir. Birgün geri gelecektir. Yeryüzünde Tanrı düzenini kuracaktır. Moğollar bu güzelliği Cengiz Han'dan, Hindu'lar Vişnu adlı tanrılarından beklemişlerdir.

Ozanımız çoğu zaman uçan kuşlarla, toprakla, sazla umudunu bağladığı bu insanlara haber salmaktadır. Kimi zaman yanına yoldaş aramakta, kimi zaman isyan edip sazının telleriyle haykırmaktadır ve Pir Sultan'ın güçlü sesi tam dört yüz yıl sonra da duyulmuştur Sivas'ın dağlarında.

Muhammed Mehdi'ye sancağı veren

Oniki imamlara giden turnalar

(49-126)

Alevilerde Mehdi umudunun kuvvetli yaşanmasına Sunni çoğunluk dininin, bir yanda devlet baskısının yoğunluğunun neden olduğu düşünülmektedir. Baskı ve zulüm arttıkça Mehdi Dede düşü güçlenmiş, onun ardında yatan fikirler ve daha güzel günler için oluk gibi kan dökülmüştür. Bu güzel düş için ozan

Hasan-ül Askeri, Mehdi

Var idi gelmeğe ahdı

Yıkılsın Yezid'in tahtı

Oniki imam Ali, Alim.

(20-98)

diyerek başkaldırmıştır. "Yıkılsın Yezid'in tahdı" derken burda Osmanlı devletini kastetmektedir.

Pir Sultan Abdal artık tüm herşeye (haksızlık, ekonomik sıkıntı, yönetimdekilerin yolsuzluğu vb.) başkaldırmaktadır. Ve sonuçta kurtarıcının kim olduğu artık bilinmeli demektedir. ser verip yada ser almaktan bahsetmektedir.

Çağırırılar filanoğlu filâna
Kılıcı arştadır doğru gelene
Ne itibar yezit kavli yalana
Ya ser verip ya ser alınmalıdır

Yeryüzünde kızıl tunçlar bürüye
Münafık olanın bağıri eriye
Sahib-i zamanın emri eriye
Mehdi kim olduğu bilinmelidir.

(61-139)

Bu dizelerinden sonra düşüncesini eylemsel niteliğe büründürebilme hevesiyle yalnız yine dizelerde kalan bir sevdadan bahsetmektedir.

Pir Sultan Abdal'ım satarım
Askeri, Mehdi'ye katarım
Mansur olup şu cihanı atarım
Her ağaçta bulunmaz benim yaylığım

(316-388)

Ve Pir Sultan bu güçlü sevdanın yanısıra Mehdi'ye ağır görevler yüklemektedir. Dönem içinde ezilen, hoşgörülen insanların yanısıra daha önce yapılmış olan tüm haksızlıkların da hesap sorucusu Mehdi olacaktır. Bu

düşünülen güzellikler için şartdır adeta

Görebilsem sultanımı hânımı
Sever idim can içinde canımı
Mehdi alır imamların kanını
Kanlar içinde Seyyit Neşimi

(186-266)

Osmanlı yönetiminin boşluklarına işaret eden ozan aynı zamanda davasını dava yolundaki duygu, düşüncelerini büyük bir ustalıkla dile getirmiştir. Osmanlı kültüründe alevilerin ve onu besleyen alevi düşünce, ilke ve yaşam biçiminin zengin örneklerini veren ozan aynı zamanda sanatının gücünü de açığa çıkarmaktadır.

"Sanat toplumsaldır çünkü, kendine özgü bir doğanın yaygın olarak kabul edilmiş mistik düşüncelerini anlatır, yahut da bu düşünceye bağlı ritlerin hizmetinde kullanılır. Tekrar edelim, toplumsal alışkanlıklar ve seçici ilke saf duygusal değil, fakat ideolojiktir, düşünseldir." (Read 1981:55)

Tıpkı Pir Sultan'ın

Derdim çoktur hangisine yanayım
Yine tazelendi yürek yarası
Ben bu derde kande çare bulayım
Meğer Şah elinden ola çaresi

(139-218)

dizelerinde olduğu gibi sanatın düşünsel yanını görmenin olası olduğu bir gerçektir. Dizelerinde içsel bir propaganda gördüğümüz ozan aynı zamanda

Gelin ey erenler seyran edelim
 Açıl kapısı Seyyit Ali'nin
 Eksişimiz bilip dâran duralım
 Himmeti ganidir Kızıl Deli'nin

(106-185)

diyerek yaman bir propagandacı olduğunu, her gittiği yerde tekkelere bağlı tarikat müritlerini memnun etmek, onları tanıtmak amacıyla dizeler söylediği görülmektedir.

Seyyit Ali Alevi-Bektaşî ulularından olup, kendisine Kızıl Deli de denmektedir. On altıncı yüzyıl Bektaşîleri'nin çok sevilen ve sayılanlarından dır.

Ozan Pir Sultan Abdal dizelerinde aynı zamanda sanatın amaçlı yanından yani eğitici, öğretici, ritüel, dengesel ve daha da önemlisi sembolik bir yapısı görülmektedir.

Pir Sultan içinde bulunduğu yüzyılın sorumluluğunu sırtına almış bir ozandır. Toplumsal bir bilince sahip bir birey niteliğini de taşıyan ozana günümüz şartlarında bile aynı ünvanı yüklemek olasıdır.

Arifler her cana demez herşeyi
 Denk eylemiş yükü, duramaz tayı
 Kimi bu dünyada yaşar havayı
 Kimine deryayı yüzdüren vardır

(334-409)

Düzenin getirdiği eşitsizliklerden de bahseden ozan zengin-fakir ayrımını çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir. Fakat zaman öylesine karmaşık bir durumdadır ki bu toplumdaki bireyleri bunalıma düşürecek kadar ileri seviyededir. Ozan;

Kimi baydır, kimi fakir
 Ol yaradan Mevlaya şükür
 Ne akıl kodu ne fikir
 Del-eyledi zaman bizi

(191-270)

derken bunu ifade etmektedir.

Bir bütün olarak düşündüğümüz toplum karmaşık bir yapıdadır. Fakat Osmanlı toplumu çöküntülerle birlikte parlak bir yapıda görünmektedir. Çünkü silah (kılıç-kol kuvveti) gücü ve fetihler'le dışta zafer üstüne zafer kazanan Osmanlı İmparatorluğu içte kaynayan bir kazanı andırmaktadır.

Toplum içindeki farklılıklar sadece zengin-fakir ayrımıyla belirlenemez. Yaşam tarzı, duyuş, düşünüş, inanç biçimiyle de farklılıklar sözkonusudur. Ama temelde aynı noktada birleşmektedirler.

Nûh-ı Nebi ile kaldık gemide
 Tabib gerek bu yarama em ede
 Kimi kilisede kimi camide
 Her sabah her sabah yalvarır kullar

(236-310)

dizeleriyle ozan, olması gereken bir ortamı tanımlamaktadır. Çünkü inançlar örüntüsünün zengin farklılığını yansıtan bu dizeler bize Osmanlı toplumunda hoşgörü ortamının varlığını düşündürmektedir. Oysa Osmanlı toplumu daha doğrusu Osmanlı Padişahları azınlıklar grubuna her zaman iyi davranmıştır. Onlara inançlarında serbest hareket etme (klise vb.) toplumda serbest çalışma (meslek grupları) ve buna benzer imtiyazlar

tanıma konusunda tereddütsüz davranmıştır. Fakat konu kendi halkı (Türkmenler, köylüler) olunca durum farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle Alevi-Batıni düşünüşe sahip insanlar Osmanlı baskısından kaçacak delik arar bir haldedir. Yine de inançlı, inançsız toplumdaki bireyler bir bütün kabul edilmektedir.

...

Tarikate kaden basıp
Gelirde var gelmez de var

...

Ahd ile ikrar üstüne
Durur da var durmaz da var

...

Hak her yerde hazır nâzır
Görürde var görmez de var

...

Pir Sultan'ım halimizden
Bilir de var bilmez de var

(238-311)

Zengin-yoksul, bilgili-cahil, inançlı-inançsız, sözünün eri-değil, ahlaklı-ahlaksız tüm bu çeşitlemeler iyi bir gözlemci olan ozan için bir malzemedir. Ve Pir Sultan'ın sahip olduğu hoşgörüyü Osmanlı yöneticileri kendi milleti için bir türlü sahip olamamıştır.

İletişim varlığı gereği birden fazla kişiyi gerektiren bir yapıdır. Aynı zamanda da toplumsal bir içerik beslemektedir. İletişimin toplumsal yanı iletişime yanıt

verilmesiyle değil içerik olarak taşıdığı anlamda yatmaktadır. İşte Pir Sultan iletişimin tam gerçekleşebilmesi için temel koşul olan herkezin anlam bulabileceği simgelerin paylaşılmış olmasıdır. Bu mesaj o kadar temel ve güçlüdür ki yüzyıllar sonrasında günümüze aynı canlılığını taşıyabilmiştir.

Ve Pir Sultan bu sembollerin varlığı bir yana bu uğurda can vermiş güçlü bir karakterdir.

Arzulayıp Hak demine gelince
Gönülden kin, kibir eylemeyesin
Hakîkatin kubbesine girince
Zinhar kötü kelâm söylemeyesin

(226-301)

Pir Sultan mesaj olarak zaman zaman din, zaman zaman ise;

Sen seni gör, elin ayıbını görme
Tarikat ateştir, tamuya girme
Sen de bu anlığın kimseye deme
Bu sözlerim garaz anlamayasın

(226-301)

gibi değerlere yönelik mesajlar vermiştir.

Dünyadan el çek divana gönlüm
Ulaş bir üstada, er ile görüş
Mürşidin nazarından yâd edersen
İkilikten geçip bir ile görüş

(93-170)

Birliğe yönelik mesajlar veren ozan;

Kişi halden anlayınca
Hakikatı dinleyince
Üstüne yol uğrayınca
Ayrılmayıp duran gelsin.

(108-187)

demektedir. Aynı zamanda

Yine gerçeklerden açtık kapıyı
Bir pirin önünde kıldık tapıyı
El birliği ile yaptık yapıyı
Birlik ile bitmeyende bal olmaz

(289-355)

Divanda bulunur gevherin kânı
Özünü doğru tut, yolunu tanı
Hâli mi sandın sende bu cihani
Sırrın beyan etmez gezer var bunda

Pir Sultan toplumu oluşturan anlamlar, değerler ve kurallar bütününe seslenmektedir. Çoğu zaman devletin baskısından kurtulamayan aleviler için bu semboller önemlidir.

Fakat alevi inancının temeli hiçbir zaman insanı Allaha kul etmez. İnsan hem akılı olan hem imanı olan bir varlıktır. Din hayatın amacı değil aracıdır. İman, akıl ile bütünleştikçe hayat ile özdeşleşir. Bu aleviliktir.

Din yere basmaz, ayaksızdır. Bilgi ise inanmaktan önce gelir, ayakları üzerinde yürür. İşte ozan ilim, dil ve eğitim konusunda şunları söylemektedir:

...

Hoca bana ilim dedi uyardı
Sabahın seherin virdim okurum

(40-117)

Al eline kudret kalemi oku
Kim görmüştür kendi gözile Hakk'ı
On iki bahçede kırk sekiz kapı
Eşiği bekleyen iki kul nedir

(254-325)

...

Hiç cahile çekme emek

(105-185)

Herne türlü olursa olsun eğitimin önemi üzerinde duran ozan cahile harcanan zamana acımaktadır. Dergah içinde, toplum içinde vb. konularda eğitimin önemini vurgulamaktadır.

Hakikat kapısına eyle nazar
Dividi, kalemi okuyup yazar
Yolunu bilmeyen serseri gezer
Bizi ağlatan pir yine güldürür

(92-170)

demektedir. Pir her konuda yol gösterendir. Hakikata ulaşmak içinse kuralları bilmek gerekir. Kişinin kendini yetiştirebilmesi için bu şarttır. Hatda

Yezit anlaşılmaz ilme gelince

(285-352)

diyerek yezidin bile ilim-eğitim sonucunda kendini yetiştirdiğinden dolayı tanınmama ihtimalinin olduğundan

bahsetmektedir.

Günün koşullarına göre ilerici dinamik bir düşünce tarzıyla kendini gösteren Pir Sultan aynı zamanda toplumda kadının yeri konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Eğer sofu isen avradın yetir

Dedem, beni talib alsan olmaz mı

(77-156)

dizeleriyle kadınlarında belirli bir eğitimden geçmeleri gerektiğini savunmuştur. Onlar toplum için değerlidir.

Bilmem küstah mıdır adama tapan

Adamın başında güllerin kopan

Dişi kuş değil mi yuvayı yapan

Erkek arslan ise eşi değil mi?

(182-262)

Dolayısıyla ozan günümüz çağdaş akılcı ve teknoloji toplumlarının temelini atan düşünce sistemine sahiptir. O aynı zamanda alevilik kültürünün -akılcı, dinamik, çağdaş anlatımlarını bünyesinde barındıran bir felsefenin savunucusuydu.

Fakat zaman zaman değer yargılarının yada boş fikirlerin etkisinde de kalabilmekte ve eğitimi bir nevi ahlaki ölçü olarak ele alarak "cahil ile konuşma olursun cahil" diyebilmektedir. Daha çok davranışsal boyutuyla eğitimi değerlendiren bu dizeyle ozan "cahil" terimine birçok anlam yüklediğini göstermektedir.

Altın da pul olur mu kabil

Ehli ile konuş olası ehil

Cahille konuşma olursun cahil
Kişi ayarından düşer mi düşer

(237-310)

Temel olarak halkın bilinçlenmesini esas alan dizeleri ozanın davası yolunda canla başla savaştığını gösterir. Sazıyla, sözüyle halkın zulüme, adaletsizliğe, eşitsizliğe karşı verdiği mücadeleyi kendine dava edinen ozan aynı zamanda öğütlerde vermektedir. Tıpkı;

Bugün elime almaz oldum sazım
Arşa direk direk oldu avâzım
Dört şey vardır bir karındaşa lazım
Biri ilim, bir kelâm, bir nefes, bir saz

(288-354)

dizelerinde olduğu gibi.

2. Yönetmel Yapıya Yönelik Sosyolojik Temler

Osmanlı toplumunda yöneticiler herzamanki gibi halka kayıtsız kalmışlardır. Tüm bu aksaklıklardan sorumlu olan "siyasal yapıyı" bir bütün olarak değerlendirirsek padişah, vezir, şeyhülislam, kadı, müftü vb. suçlulardır. Tabiki haklı ile haksızı herzaman ayırd etmekte olan halk yargıyı ona göre vermektedir.

Yönetmel yapıya yönelik sosyolojik temlerde ozan tüm bu kişilere başkaldırmıştır. Kısa başlıklarla bu verimler şunlardır:

Yönetmel Yapıya Yönelik Sosyolojik Temler

Yönetmel Yapıya Yönelik Eleştiriler	Sisteme Yönelik Eleştiriler
- Padişah	- Başkaldırı
- Rejim (toprak-hukuk)	- Ülke
- Kadılar	- Propaganda
- Müftüler	
- Vergi adaletsizliği	
- Eşitsizlik	

Osmanlı toplumunun yöneticileri halktan böylesine uzakken onlara yardım elini uzatabilmesi de imkansızdı tabiki. Zaman öylesine bir hale gelmişti ki,

Gelin gidelim zecril'e
 Can kurban olsun asile
 Bir halden bilmez cahile
 Kul eyledi zaman bizi

(191-270)

demektedir.

Osmanlı kültürü; müziği, dili, edebiyatı ve toplumsal davranış formları ve imparatorluğu oluşturan çeşitli ulusların katkıları ile ortaya çıkarılmış garip bir bütündür. Gerçekte, Osmanlının bu kültür yapısı bile, bu devleti kimlerin oluşturduğunu kanıtlar. Bu gerçeği Toynbee çok iyi görmüştür. Ona göre "Patrik, Bizans imparatorluğu'nun bir memuru olduğu devirden daha çok dünya üzerinde otorite iddiasını gerçekleştirmeye yönelmiştir. İstanbul Patrikliği Rumların elinde olduğu için Osmanlı Rumları, Bulgarlar, Sırlar, Romenler, Arnavutlar gibi öbür Ortodoks

Hıristiyanlardan üstün bir durumda bulunuyorlardı. Bir bakımdan bu durumları dolayısıyla Rumlar sanki Osmanlı imparatorluğunun ortakları gibiydiler." (Toynbee 1971:46)

Bunun yanında Yavuz Sultan Selim döneminde keskinleşen tutucu dinsel ideoloji, Anadolu halkına zorla benimsettirilmek, bilincine zorla sindirilmek istenmiştir. Kişiyi, gerçekliği varsayılan alinyazısına bu nedenle de yoksulluğun kader olduğuna tanrının yeryüzündeki temsilcisi olması dolayısıyla sultana koşulsuz boyun eğmeye zorlayan; böyle davranmayı kişinin psikolojisinin bir niteliği durumuna getiren bu ideoloji Osmanlı'nın çok işine yaramıştır. Çünkü, böylelikle halktan direnme görmeksizin, onun rahatlıkla sömürülebileceği saptanmıştır. Anadolu halkı, düşürülmek istendiği bu durumu kabul etmemiş, gücü yettiğinde direnmiş, ancak başarısızlık ve sömürü onu hergün daha da kötüleşen ekonomik koşulların içine itmiştir.

Şu halde Osmanlı sömürü ve zulmü, Anadolu halkı üzerinde, ekonomik, dinsel, ideolojik, kendisinden olmayan vb. şekillerde çok yönlü olarak somutlaşmıştır. Bu sömürü ve baskıya karşı tepki gösteren Türk halkı genelde, sünnî-alevi, devşirme-Türk çatışması görünümünde ele alınmıştır. Bu görünüm, son gözümlemede "biçimsel"dir. Temel neden kaynakları ekonomik koşullarda aranmalıdır.

Osmanlı devletinin düşünsel oluşumu tam ve gelişmiş değildi. Tüm diğer toplumlarda olduğu gibi mükemmel yaratıcılıkla donanmış kişiler şüphesiz yok değildi. Fakat ortam bir bütün olarak düşünüldüğünde (verilen değer vb.)

yetersiz kaldığı da bir gerçektir. Ayrıca "Osmanlı devleti, kendisine rakip olabilecek her türlü güç odağını ezmek ve her türlü toplumsal alanı devlete bağlamak konusunda çok titiz davranmıştır." (Türküne 1991:7)

Sonuç olarakda kendi gibi düşünmeyenlerin sonu hep aynı olmuştur.

Bir sürçmekle at ayağı kesilmez
 Bir suçlu âdem oğlanı asılmaz
 Erenler bir yol kurmuştur basılmaz
 Yol ehli kandeyse yola çevrilir

(88-165)

diyen ozan Osmanlı devletinin yöneticilerini hoşgörüyeye davet etmektedir. Yapıcılık yerine her zaman yıkıcı olmayı tercih eden, rüşvet yiyip, adaleti saptıran yöneticiler (kadılar, müftüler, beyler, ...) artık halkı susturamayacaklardır.

Medet senden medet Muhammed Ali
 Akan boz bulanık sellerde kaldım
 Ne yaman zalim olur şu elin dili
 Şöyleşirler bizi dillerde kaldım

(123-202)

diyerek içinde bulunduğu durumu ifade etmektedir. Tabiki aynı zamanda Ali'den medet ummaktadır. Bir kurtarıcı, bir ışık, umut olan Hz. Ali'nin yolları dini bir devrim için değil yönetsel bir başkaldırı için beklenmektedir. Simgesel olarak belirlenen bu kurtarıcı bazen Oniki İmam, bazen Mehdi zaman zaman Şah'tır. Ama esasta bu kurtarıcı hep vardır. Vede güzel günlere birgün mutlaka erişilecektir.

Yoksul hak gerek toprak, gerek mali (vergi), gerek yönetimsel olarak yıpratılmaktadır. Şekil olarak bazı farklılıklar varmış gibi görünse de adalet yerini bulmakta hep güçlük çekmiştir. Örneğın Osmanlılarda "miri arazi" düzeninin bulunması, büyük kişisel toprakların bulunmadığı anlamına gelmemekteydi. Mustafa Akdağ'ın deyimiyle "Kamu topraklarının (arz-ı memleketin) devlet hazinesine akması gereken gelirlerinin, ... çoğu zaman özel kişilere, görevleri bittikten sonra da ... çocuklarına kalmak üzere malikne biçimde verilip ... hazineye dolan geliri, en rahat bir yoldan, emip duran "vakıflar" dediğimiz kurumlar, toplum içinde, "mürtezika" adı verilen zümreyi byte byte ağırlaŐtırıp halkın omuzuna yüklemiŐtir.... Yüzyıldan yüzyıla sayıları kabaran mürtezika dediğimiz yiyici kitle, toplumun ürettiği geliri bu sayede tüketip durmuŐtur ..." (Akdağ 1971:269)

Ayrıca asker ve sivil devlet görevlileri topraklarını yoksul halkın işlediği toprakları da kapsamak üzere geniŐletebiliyordu. Fakat bu kişilerin (bürokratlar) devlet gücünü de kişiliklerinde somutlaŐtırmıŐ olmaları, onları halkın gözünde toprak ağası niteliğinden uzaklaŐtırmıŐtır.

Osmanlı imparatorluğunda halkı yoksullaŐtırmanın bir başka yolu ise faizcilik ve bunun türevleri olmuştur. Bunun yanında kentli ve köylü vergilendirilme bakımından eşitsizlik içindedir. Köylü yasal olarak kazancının en az %20'sini vergi verirken, kentli ençok %10 oranında vergilendiriliyordu. Üstelik sık sık karşılaşılan kıtlığa karşı kent, saray ve

kapıkullarının gıda gereksinimlerini karşılamak için köylünün tohumluk ve fazla buğdayı yok denecek fiyata alarak bir başka anlatımla el koyularak haksızlıkların en acımasız örnekleri sergileniyordu.

Bütün bu yolsuzluklar işlenip dururken halk açlık ve yoksulluk içindeydi."1514 yılında hükümete verilen bir raporda halkın açlıktan 'ot otladıkları' belirtilmiştir."(Akdağ Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu :396) Savaşlar sırasında halktan alınan "avarız vergisi" hergün artmaktaydı. 1485'de hane başına 15 akçe iken 1550'lerde yaklaşık 80 akçe olmuştur. (Akdağ 1971:359)

Vergi yolsuzlukları ve vergilendirme yolu ile yapılan haksızlıklar Osmanlı iktidarına karşı Anadolu'da çeşitli direnmelere yol açmıştır.

Anadolu halkına yapılan zulüm o ölçüye varmıştır ki, devletin kendisi bile bu durumu açıkça itiraf etmek zorunda kalmıştır. Bu gerçeği en açık biçimiyle Osmanlı Devletinin "adaletnameler"inde gözlemleyebiliriz. Bir çeşit kanunname olan bu adaletnamelerde önce,yapılmakta olan zulüm,daha başka bir deyişle "adaletsizlikler", tek tek saptanmış ve sonra da bu gibi davranışların cezalandırılacağı öngörülmüştür. Prof.Dr. Halil İnalcık'ın "Belgeler" dergisinin II.cildinde asılları ile birlikte açıklamalı olarak yayımlanmış bulunduğu bu adaletnamelere bir göz atacak olursak, halkın ne güç günler yaşamış olduğunu hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde görebiliriz. Örneğin; XVII. yüzyılda çıkarılmış olan bir adaletnamede (İnalcık 1965:135), önce köylünün sipahilere

karşı olan ve "adaletli" sayılan bazı yükümlülükleri sıralanmakta, bundan sonra da bunların dışında sipahilerin başka isteklerde bulunmamaları gerektiği belirtilmektedir. Köylünün sipahilere karşı yükümlülükleri ise şunlar gösterilmiştir:

- 1- Köylerine gelen sipahileri köylüler 3 gün süreyle ücretsiz olarak ağırlayacaklar.
- 2- Hayvanlarına bakıp onları besleyecekler.
- 3- Sipahilerin buyruğunda bekleyip kendi işlerine gitmeyecekler.
- 4- Sipahi isterse köylüler onlara bir ev ve ahır yapmalıdır.
- 5- Tarlası ekip biçilmeli, malları için anbar yapılması, ayrıca malının pazara taşınması zorunludur.
- 6- Köylü bu görevleri yerine getirmezse sipahi ona dayak atabilecektir.

Söz konusu zorunluluklar yalnız kendi tımarında oturan sipahi için değil, herhangi bir sipahi için geçerlidir.

"Osmanlı'da din ve milleti bir olarak değerlendiren politika, Anadolu halkının safevi Türk Devleti'ne gösterdiği yakınlık ve ona yaptığı yardım karşısında zaten daha önce de Türkleri hor görme biçiminde tohumları atılmış bulunan düşmanlığı, Anadolu halkı için dayanılmaz bir duruma getirdi. Prof.Dr. Tankut'un deyişiyle "Sıra sıra cellâtlar", sürü sürü Türkmen doğramaya başladı. Zaten Fatih bu ise Otlukbelinden (1473) başlamıştı. Sonraları şeriatçı zihniyet kuvvet bulunca, Türkmen aleyhtarlığı kızıştıkça kızıştı. Cihat

merkezini Tuna boyundan, Toroslara ve Dicle boylarına naklettiler. Leon Cahun'un dediği gibi "Türkmeni zaiful iman" Osmanlı'nın zıddına gidiyordu. Kuyucu Murat Paşa'nın kuyuda binlercesini bunaltarak öldürdüğü insanlar bunlardı." (Tankut 1939:27)

Tabiki bunlarlada kalınmamıştır. "Türk halkı yabancı kökenli yöneticiler tarafından ezilirken bazen Türk Safavi Devletine umut bağlamış, o zaman da Osmanlılar onlara hırsızlık, şakilik gibi suçlar yükleyerek idam etmişlerdir." (Kütükoğlu 1962:9)

Bu suçlamalar ve eziyetler üzerine ozanımız;

Bektaşî Veli'ye kul kurban olduk

Varlık istemeyiz yokluğu bulduk

Gönül kâbesinde namaza durduk

Kızılbaşmı dersin, söyle bakayım

Yuf etti erenler, ey münkir size

iftira ettiniz sizler de bize

Muhammed sizleri taş ile eze

Rafizi mi dersin, söyle bakalım

(122-202)

demektedir.

Türk halkının haklı tepkilerine yol açan bu durum karşısında, halk bazan Osmanlı'ya karşı direnmiş, bazen de yerini yurdunu bırakıp Osmanlı'dan kaçmış, göçmüştür. İşte, sosyo; ekonomik durum bu nitelikleri ile saptandığında, toplumsal gerçeklerin, dizelerinde yankılandığı Anadolu halk şiirleri ve türkülerindeki eziklik daha gerçekçi bir biçimde

kavranır. Örneğin;

Bu yıl bu dağların karı erimez
Eser bâd-ı sabâ yel bozuk bozuk
Türkmen kalkıp yaylasına yürümez
Yıkılmış aşiret il bozuk bozuk.

Kızılırmak gibi çağladım aktım
El vırdım göğsümün bendini yıktım
Gül yüzü azranın başına çıktım
Girdim bahçesine gül bozuk bozuk.

Elimiz tutmaz gülleri dermeğe
Dilim tutmaz hasta halin sormağa
Dört cevabın manasını vermeğe
Sazım düzen tutmaz tel bozuk bozuk.

Pir Sultan'ım yaradıldım kul diye
Zalim Paşa elinden mi öl diye
Dostum beni ısmarlamış gel diye
Gideceğim amma yol bozuk bozuk

Pir Sultan Abdal

a) Başkaldırıya Yönelik Sosyolojik Temler ve Şah Kavramı

Spinoza "bir toplumdaki barışın temeli, bireylerin durgunluğundan kaynaklanıyorsa, o bireyler kendilerinin bir sürü gibi güdülmelerine ses çıkarmazlar, onlara yalnız kölelik uygulanır ve o toplum artık bir toplum değil, bir yalnızlıktır" demektedir. (Bouthoul 1971:41) Böylece Spinoza'ya göre bireysel bağımsızlık ve devletin örgensel birliği doğrudan doğruya birbirine bağlıdır.

Bu nedenle Osmanlı devlet yapısı ile Pir Sultan Abdal'ın

haykıran dizeleri arasında derin bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiye neden-sonuç gözüyle bakılabilir. Pir Sultan Abdal dizeleriyle binlerce kişinin duygularını yansıtmıştır. Binlerce kişi Pir Sultan'la baş kaldırmış, onunla sevmiş, onunla gülmüştür.

Üretimin tüm yükü yoksul köylüdedir.Çalıştıkları topraklar üzerinde bir mülkiyet hakkı olmayan,gececi gündüzlü çalışıp emeğinin karşılığını sömürgeci sınıflara kaptıran başlıca üretici sınıf olan köylüler, bu acılı durum karşısında çoğu kez,

Bütün malım aldın ey kanlı zâlim

Şikayet ederim Hüdâya seni

demekten başka birşey yapamıyordu.

Kısaca köylüler,avcının önünde geyiğe dönmüş insanlardı. Çünkü su başlarını tutan devlet, tahsildarları ve zaptiyeleri aracılığıyla iliklerini emiyorlardı köylülerin... Köylü şöyle dertleniyor, hayıflanıyordu.

Çıksam dağa ayısını var, kurdu var,

Düze insem sıtması var, derdi var

...

Köye gitsem tahsildarın derdi var,

Şaştım açam bu salgının elinden.

İşte ozan Pir Sultan Abdal barış, kardeşlik sevgisi ile dolu yalnız çaresiz köylülerin sesi olagelmıştır. Fakat ezilmişliğin sesi her zaman gür olduğu için bu bir nevi başkaldırıya dönüşmüştür.

Pir Sultan'ım böyle olunca
 Sene tamam olup çile dolunca
 Herkezin sahibi vardır, gelince
 Mümininde piri gelmeli imiş

(119-197)

diyerek gelecek pirin peşine takılmayı düşünmektedir. Tabiki bunun içinde:

Sefasına, cefasına dayandım
 Bu cefaya dayanmayan gelmesin
 Rengine hem boyasına boyandım
 Bu boyaya boyanmayan gelmesin

(107-186)

demektedir.

Sen bilirsin cümlemizin halini
 Yetişmiş meyvenin kırma dalını
 Düştük, kaldır bizi, uzat elini
 Gayret eyle bize Şah Seyyit Ali

(99-178)

dizeleriyle içinde buldukları durumu tanımlamakta ve Şah'a sığınmaktadır.

Anadolu'da varolan hoşgörü Osmanlı devleti gelişip fatihlerini arttırdıkça değişmektedir. Egemen sınıf ağırlığını hissettirmektedir. Feodal beyler, sınır beyleri halkın benimsediği hoşgörü felsefesinden uzaklaşmışlardır. Osmanlı Sultanları Yavuz'dan önce her ne kadar feodal beylerle hareket etselerde bu felsefenin inkarcısı değillerdi. Oysa Selim feodal beylerle sıkı bir ilişki içine girdi. Halifeliğin Osmanlı devletine geçmesiyle de doğal

olarak bu hoşgörü ortamı ile gelişki içine girdi. Türk hükümdarı olan (Safevi) Şah İsmail ise bu gelişen kültürden Bektaşî-Alevî felsefesine yakınlığı ile tanınmaktaydı. Türkçe resmi dil olarak kullanılmakta, Anadolu halkına yakın görünmekteydi. İşte Yavuz Selim'in halkın bu yakınlığına karşı tedbirli davranmak istemesi bir Alevî-Sünnî farklılaşmasını doğurdu. Aynı zamanda resmi ideolojiye ters düşen bu kesimin yaşam şartları ağırlaştı. Kurtuluşu Şah'ta bulan halkın isyanına, duygularına tercüman ve önder olan Pir Sultan;

Ey Yezit; geçersen Şah'ın eline
Zülfikarın çalar senin beline
Edeple girdik biz Kırklar yoluna
Kızılbaşmı dersin, söyle bakalım

(122-202)

diyerek düzenin ağır şartlarına karşın bir başkaldırı içindedir. Aynı zamanda,

Şah'ın ayağına varsam
Hayırlı gülbengin alsam
Kızıl ırmağa gark olsam
Çağlasam akşam yalınız

(295-361)

dizeleriyle başkaldırının dizelerde kalmadığı görülmektedir. Yani Pir Sultan Şah'a gitmeyi de düşünmekte, istemektedir. Tabiki bu bir umut, bir kaçış niteliğindedir. Bu dizeleriyle ozan çoğu zaman isyancı olarak nitelendirildiyse de herhangi bir olaya katıldığına dair belgelere rastlanmamıştır. Yalnız

sık sık düzenin bozukluğuna ve adaletsizliğe karşı sığındığı Şah'dan bahsetmiştir.

Alınmış abdestin aldırırlarsa
Kılınmış namazın kıldırırlarsa
Sizde Şah diyeni öldürürlerse
Bu yıl bu yayladan Şah'a gideriz.

(72-149)

Tabiki ozan masumane bir şekilde Şah'a sarılmakla kalmamakta, belirsizde olsa onu bir tehdit unsuru gibi kullanmaktadır da. Fakat

Pir Sultan'ım eydür, karşımda durma
Gidip münkirlerle yol erkan kurma
Alnımın karasın yüzüme vurma
Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim.

(58-136)

dizelerinden Şah'a gittiği anlaşılmaktadır. Hatda Cahit Öztelli "İran'a, Şah'a gitdiği anlaşılan bu keme Vahit Dede defterinden alındı" demektedir. (Öztelli 1989:136)

Fakat Pir Sultan'ın Padişah'a karşı Şah'tan yana olması, kendi imparatoruna karşı bir yabancı imparatoru tutmasından öte birşeydir. Anadolu köylüsünün dili ve fakir fukaranın özlemi, satılmış softaların karşısına dikilen güçtür. İnsanın insana kulluğunun her türlüsüne karşıdır. Ve hiç bir türlüsüne boyun eğecek yaradılıştadır değildir. Ve Şah onda başkaldırışın gizsel güçlerinden biridir. Bu güç bazen Mehdi, bazen Ali sevgisi, bazen Muhammed sevgisidir. Fakat asıl olan şu ki, her zaman için temel sayılabilecek neden düzen

bozukluğu, adaletsizlik, haksızlıktır. Pir Sultan kim olursa olsun ezilmiş insanların sultanı oluvermiştir. Belki de Pir Sultan halkın kendisidir.

Pir Sultan Abdal her zaman gücünü halkın ezilmişliğinden almaktadır. Yoksa ona ilham ve güç veren ilahi bir güç yoktur. O, herşeyin özünün insanda olduğunu bilmektedir.

"Pir Sultan Abdal'ım şunda
Çok keramet var insanda"

Bu keramet, onun önderliğinde güvence vermektedir. Büyük ozan, bütün şiirlerinde işlediği konularıyla başkaldıran bir kişiliktir. Başkaldıran, gözünü budaktan esirgemeyen,

Abdal Pir Sultan'ım bu böyle olsun
Kanlı gömleğin Fatma ana yusun
Gidi Yezid, dâvam mahşere kalsın
İmam Hüseyin'in kanı nicoldu

(341-418)

derken aynı zamanda hesap soran niteklindedir. Her ne kadar dinsel temaların arkasında görünse de temel olan şu ki her zaman haksızlığın, eşitsizliğin karşısındadır Pir Sultan. Tıpkı aşağıda sözünden dönüp riyasızlık yapanlar gibi.

Döndün mü benden yüzü dönesi
Verdiğin ikrara saldım ben seni
İkrarı boynuna kemend olası
Verdiğin ikrara saldım ben seni.

(312-382)

Zaman zaman kabına sığmayan ozan, sadece toplumsal değil inanışsal balşaldırılar da göstermektedir. içine düştüğü

bunalımlı zamanlarda birbiriyle çelişen dizelerine rastlanmaktadır. Bazen dizeleriyle ölümü göze alıp dört nala giden ozanımız, bazen umutsuzluğa düşüp herşeyin anlamsızlaştığından bahsetmektedir. Hatda içinde bulunduğu duruma ters bir şekilde "yiyelim içelim vahdet edelim" diyebilmektedir.

Pir Sultan Abdal'ım çeküp gidelim
 Bir kuru kavgayı güdüp nidelim
 Yiyelim içelim vahdet edelim
 Birgün gelir emanetin alıcı

(304-373)

Tabiki ozan içinde bulunduğu şartlarda umutsuzluktan, çekip gitmekten bahsetmektedir.

Biz bunda bülbüllük eylemeyiz
 Gülistan kuşuyuz, güle gideriz
 Bizim kıymatımız bunda bilinmez
 Kıymatımız bilen ile gideriz

(296-362)

Dizelerindeki buruluk ve gururlu hava tabiki bugün bile aynı sıcaklıkla hissedilmektedir.

Osmanlı devletinin baskıları nedeniyle dağ köylerine, dağlara kaçan aleviler artık kendi kimliklerini bile gizleme durumunda kalmışlardır. Bu duruma;

Ezelden divane etti aşk beni
 Hüseyinî'yim, Alevi'yim ne dersin
 Niçin dahl edersin tarik düşmanı
 Hüseyinî'yim Alevi'yim ne dersin

(109-118)

diyerek başkaldıran ozan çoşkuludur. Buradaki "aşk" tarikat tutkusu, idealizm'dir. Hüseyin'iym diyerek Hüseyin ve evlatları yani Oniki İmam'ı sevenleri onların yolundaki yolu kasdetmektedir. Pir Sultan inançlarını açıklıkla belirtmekte Sünnilere sanki meydan okumaktadır. Bunun yanısıra;

Pir Sultan'ım hile katmaz işine
Yol ehlini ... saymaz işine
Cihanı cem'eyledi hep başına
Tanrının Arslanı Ali geliyor

(62-140)

derken başkaldırıdan da öte gitmiştir. Fakat Pir Sultan Alevi propağandası değil tüm doğruların, haklıların propağandasını yapmıştır.

Pir Sultan Abdal'ım görsem şunları
Yüzüm sürsem boyun eğip yalvarı
Ruvel baştan Oniki İmam serveri
Ali nesli güzel İmam geliyor

(63-141)

derken o dönemde Anadolu'ya seferler düzenleyen Şah Tahmasb açıkça bu başkaldırıya alet edilmektedir. Aynı nefes

Meydana çıkar görünü görünü
Kimse bilmez evliyanın sırrını
Koca Haydar şah-ı Cihan torunu
Ali nesli güzel İmam geliyor

şeklinde devam etmekte ve açık olarak Şah Tahmasb tarif edilmektedir. Tüm bunların yanısıra Anadolu'da baş gösteren bir dizi Türkmen ayaklanmasının Sivas ve çevresinde

düğümlenmesi düşündürücüdür. Fakat daha öncede belirtildiği gibi herhangi bir kaynakta ozanın ayaklanmaya katıldığına dair bilgi yoktur.

Bir kişi gayetle sevse pirini
Osmanlılar talep eder malını
Süremedim erkansızın yolunu
Bu yıl bu yayladan Şah'a gidelim

Ekilmiş tarla bostanın olursam
Düşüpde dillere destan olursam
Kara toprak senden üstün olursam
Bu yıl bu yayladan Şah'a gideriz

(72-150)

diyen ozan belkide başkaldırının tüm haklı nedenlerine rağmen kendine bir sembol aramak zorunda kalmıştır.

Ozanın sözünü ettiği Şah, bir yönetici, komşu ülkenin yetkilisi olmaktan çok öte bambaşka bir kavramdır. Her ne kadar somut bir gerçek olsada bu bir tüze, yaşama düzenidir. Gelişim, mutluluk kavramıdır. İnsanı ululaştıran Bektaşî-Alevî düşüncesinde bir yetkedir. Şah kavramdır. Özlemdir geleceğin umudunu saklayan, yeşerten, güçlendiren Şah bir güçtür. Anadolu insanının yüreğinde ve kafasında somutlaştırdığı ve somutlaşan duygularının tamamlayıcısı. Şah, Baba İshak'ların Şaman töreninde bir YUĞ, Şeyh Bedreddin'in çıplak etinde çiseleyen bir yağmur ve geleceğin kozasını ören Pir Sultan'ın gönlünde taht kuran halkının yaşam felsefesidir. Öyle güçlü bir felsede birikimi ki yüzyıllar sonra onun düşüncelerinden halkının gönlüne Mustafa Kemal'in Kuvayı Milliye'sinde

kenetlenmiş bir Anadolu'dur.

Oradaki Şah, Yavuz'un düşlerine giren korkusu, Şah İsmail'in ise kendisi bile ayırımına varamadığı gözü,yalınlığı yücelik kavramını simgeleyen alçak gönüllülüğüdür. (Büyüktanır 1992:24)

Pir Sultan'ım düşümüzde

Uzak değil karşımızda

...

(233-307)

derken güzel günlerin çok yakında olduğunu söylemektedir. Bu güzellikler içinde, bir gerçek Veli'den elalmak gerektiğini söyler,

Viren bahçelerde bülbül öter mi

Gönül eğlencesi gül olmayınca

Merhemsiz yaralar anar biter mi

Bir gerçek veliden el olmayınca

(151-232)

Pir Sultan'ım Haydar Nesimi'yiz

Ta ezelden Şah'a kurban serimiz

Oniki imamlar dâr meydanımız

Biz şehidiz, Ali'dir serdarımız

(149-228)

Sırlarına güç erilir

Remizleri geç bilinir

Üstad olan pir seçilir

Hünkarı Bektaşilerin

Arifler arifi gelir
 Arife tarif vız gelir
 Uzak yakın hep bir gelir
 Hassına Bektaşilerin
 (105-184)

Ozan bu nefesiyle ne yaman bir propagandacı olduğunu, her gittiği yerdeki tekkelere bağlı tarikat müritlerini memnun etmek için bu tarz nefesler söylediğini göstermektedir. Örneğin;

Baba İbrahim şehitler ayırır
 Kırkların cemiinden oda beridir
 Pirim cansız dıvarları yürüdür
 Himmeti ganidir Kızıl Deli'nin
 (106-185)

Aynı şekilde;

Hasan'ın ismi gönlümden ayrılmaz
 Şah Hüseyin diyen diller yorulmaz
 Bu yolda ölene soru sorulmaz
 Gel Muhammed Ali dergahına gel
 (102-181)

demektedir. Dolaştığı çevrelerin evliya, şeyh, erenlerin medhiyelerini büyük bir ustalıkla yan yana getiren ozan

Şah-ı Merdan Ali kurdu bu yolu
 Hazret-i Ratıma cihanın gülü
 Evvel Seyyit Ali aldı yürüdü
 Kırkların serdarıdır Kızıl Deli
 (98-176)

Balım Sultan er köçeği
 Keser kılınıcı bıçağı
 Cümle erenler gerçeği
 Hünkar Hacı Bektaş Veli

(100-179)

aynı zamanda ilden ile köyden köye dolaşırken cemlerde çoşan, sönmüş yürekleri yakan önder niteliğinde bir propagandacıdır.

Dervişliğin güç olduğunu, can ve başı Hak yoluna koymak gerektiğini, Yezit'in sözüne uyulmaması gerektiğini söylemektedir. Mehdi'den imdat dileyenlerin dergâha gelmelerini, imam Cafer yoluna uyulmasını öğütlemektedir.

Dervişlik ulu dernektir
 Görene büyük örnektir
 Yansız yakasız gömlektir
 Giyemezsin demedim mi

(101-180)

Evet Ali yoluna yana yana giden kalmamıştır. Ülkü yolunda,

...

Bu cefaya dayanmayan gelmesin

(107-186)

derken, bu yola boynunu veren gelecektir. Yolda ayrılmayıp duran gelecektir. Vede

...

Şeriat tarikatı

Hakikatı bilen gelsin

...
 izzet ile selam alıp
 Gönüllere giren gelsin

...
 Doğrulayıp öz nefisini
 Şeytanı öldüren gelsin

(108-187)

gelecektir. Ve Şah bu yolun büyüğüdür, umududur.

Benim Şah'ım gelişinden bellidir
 Ak elleri deste deste güllüdür
 Dertli olanların derdi bellidir
 Derde dert katmanın zamanı şimdi

(135-215)

Propaganda için gerekli olan güçlü hitap yeteneğine
 sahip olan Pir Sultan,

Biz gezeriz halden hale
 Söyleniriz dilden dile
 Ko gezelim elde ele
 Taze açmış gülüz biz

(291-357)

ikrar verdim, bu ikrarı güderim
 Dönmezem ikrardan, yolun ucundan
 Eksikliğim ettim, yoldan mı kaldım
 Tarikim ararım dinin ucundan

(322-394)

demektedir. Zaman zaman davasında yalnız kalan ozan Osmanlı
 yönetiminin baskıcı tutumuyla soruşturma geçiren veya

tutuklanan, zor durumda olan yoldaşlarından da bahsetmektedir.

Gitti yoldaşlarım deyü ağlama
Ciğerciğim aşk oduna dağlama
Hayıf oldu deyü yanıp ağlama
Elbet seni ağlatan bir gün güldürür

(266-336)

Bu nefesinin özellikle bu dörütlüğü yoldaşlarının başına birşeyler geldiğini düşündürmektedir. Aynı zamanda "sabır edelim gönül, ne gelir elden/Sabırlı kulunu sevmez mi Sultan" diyerek güzel günlerin geleceğini söylemektedir. Fakat öylesine bir düzendir ki haklıların durumunu;

Bende şu dünyaya geldim giderim
Kalsın benim dâvam divana kalsın
Muhammed Ali'dir benim vekilim
Kalsın benim dâvam divama kalsın

(126-205)

diyerek özetleyen ozan böylesine bir ortamda hakkını alamıyacağını düşünerek davasını divana bırakmaktadır dizelerinde.

Benim Şah'ım gelir türlü naz ile
Dili tukil kalbi irfan söz ile
Kırmızı badeyle cura saz ile
Muhabbet etmenin zamanı şimdi

(135-215)

Güçlü bir inancın yarattığı güçlü bir ses. işte ozan propagandalarını bu gücün zenginliği ile sürdürmektedir.

Örneğin;

Şükür olsun bu sevdaya ulaştık
 Muhammed Ali'nin cenine düştük
 Muhabbet ağına girdik dolaştık
 Şimdi boynumuzda aşk kemendi var

(142-222)

Umarım anmasın yardan ayıran
 Bağna nâden girmiş sevdiğim uyan
 Kula dulda ise Allah'a ayan
 Benden ayrılalı ağlarım, dostum

(321-393)

Bir sağlık yeğimiş dünya varından
 Nice vazgeleyim zülfün telinden
 Ayrı düştüm ol Şah'ımın ilinden
 Ötme turnam ötme, gönül hoş değil

(196-274)

Pir Sultan Abdal'ım sırdan sırada
 Bu iş böyle oldu, kalsın burada
 Cümlemizin yeltendiği murada
 Erilir, gam yeme divane gönül

(198-276)

Tüm dertlere, bunalımlı günlere rağmen davasına sıkı
 sıkı sarılan ozan gönlünde umutsuzluğa yer vermemektedir.

Sabır imiş şu dünyanın temeli
 Verdiği nasibe şükür demeli
 İsteyen kullara hayır emeli
 Biri sabır, biri şükür, bir dua

(158-238)

Ülkü ile dolu olmayan bir yürek nasıl propaganda yapar ki. Büyük ülküler büyük yüreklerde yaşar. Davaya inanmış er ister. Tıpkı şu dizelerde olduğu gibi,

Kırmızıyı giyen gelsin
 Yezid'i kıran gelsin
 Onsekizbin alemin
 Nasibini veren gelsin

(297-364)

Davasını ali sevgisiyle özdeşleştiren ozan Ali için

Ali gibi er gelmedi cihana
 Ona da tutulur yüzbin bahana
 Yedi kez uğradım ulu divana
 Ben Ali'den gayrı alâ görmedim

(318-390)

demektedir. Ve felsefesinin temelinde dini inançları yaşar gibi görünsede ozan için her zaman akıl imandan önce gelmektedir.

3. Değişen Değerlere Yönelik Sosyolojik Temler

Toplumun kendine özgü işleyiş ve görevi olan kurumlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu yapılar ve kurumlar birbirlerini tamamlarlar, düzenli bir işleyiş sürer. Fakat toplum etkilere açık bir yapıdadır. Her ne kadar kapalı bir toplum da olsa, toplumsal hareketlilikle vb. nedenlerle değişim gerçekleşecektir.

Toplumdaki değişim yaşam tarzından, geçim yollarına, gelenek ve göreneklere, kültürel faaliyetlere kadar

ilerleyebilmektedir. Tüm bu olumsuz gelişmeler doğal olarak insanların yaşam biçimlerini, ruhsal durumlarını etkiler duruma gelmiştir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıkça görülebileceği gibi değişen değerlere yönelik sosyolojik temlerde Pir Sultan Abdal bir çok konuya değinmiştir.

Değişen Değerlere Yönelik Sosyolojik Temler

Gelenek-Göreneklerdeki Değişim	Ahlaki Değerlerdeki Değişim
- Komşuluk ilişkileri	- Selam verme
- Aile yapısı	- Giyim-Kuşam
- Yardımlaşma	- Sözünde durma
- Ölüm/Doğum törenler	- ilişkiler
- Saygı gösterme	- Baba-anne-evlat ilişkisi
- Misafir ağırlama	- iyi/kötü kavramı

şeklinde çok kısa başlıklarla verebileceğimiz bu konular ozanın ne denli duyarlı olduğunu göstermektedir.

Herhangi bir davranışa değer yüklemek o davranışı iyi-kötü, haklı-haksız, güzel-çirkin, uygun-uygunsuz, yararlı-yararsız gibi sınıflamaktadır. Ve bu değerler genellikle toplum tarafından ortaya konulmakta, gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen anlamlı davranışlar toplumla birlikte değişmektedir.

Toplumdaki değişimse iyiye doğru değildir. Pir Sultan bunu görmüş toplumun içinde bulunduğu durumu ve değişimi şu şekilde ifade etmiştir.

Zamaneye öğüt vermek ne çetin

Ne hakikat bilir, ne tarikatın

Eyerlemiş, binmiş şeytan'ın atın
Elinden cıdası alınmaz oldu

(342-419)

Tabi sadece kişiler değil toplumsal kurumlardan en önemlisi AİLE kurumu da bozulmuştur. Bireylerin verecekleri terbiye, eğitim artık işe yaramaz bir niteliğe bürünmüş, dejenere olmuştur. Savurganlık, terbiyesizlik, eğitimsizlik, kendini çok açık bir şekilde göstermektedir. Bunun göstergesi toplum içindeki kişilerdir. Örneğin;

Yiğit atadan olmayınca
Adı dünyaya gelmeyince
El kapısın görmeyince
Malın kadrini ne bilir

(337-413)

Kimse verdiği sözü tutmamakta ahlak, adalet hiçbirşey eski güzelliğinde kalmamaktadır.

İkrar verip ikrarından dönücü
Arayıpda kendi gibi bulucu
Batinından değsin Hakkın kılıcı
Verdiğim ikrara saldım ben seni

(312-383)

demektedir. Aynı zamanda değişen değerleri hayretle izlerken yakınmadan edememektedir.

Şimdiki bahçede narmı bulunur
Şimdi her yiğitde ar mı bulunur
İkrarına sahip er mi bulunur
Kend özüne sahip er bulamadım

(315-385)

Dil ile her yola varmak istersin
 Varıp o dil ile geri dönersin
 Hak cemine varıp Hakkı görmezsin
 Karşısında kız ile gelinden gayrı

...

Derde duş oluban derman ararsın
 Nereden gelipde nere gidersin
 Her geldikçe sen yüzüme gülersin
 Gerçeğin görmedim yalandan gayrı

(305-374)

Sadece kişiler değil ilişkilerde değişmiştir. Bireylerle başlayan değişim kurumlara uzanmıştır.

Kalktı göç eyledi divane gönlüm
 Yola varmak ister, yoldaş kalmamış
 Garip ilde kaldım bende yalnız
 Aradım, gönlüme sırdaş bulunmaz

(344-421)

Orta Anadolu köylüsünün sade, süslerden uzak, canlı, kıvrak bir konuşma dili vardır. Kavga içinde böylesi yalın bir dil olmalıdır. Ozanın tepki dizeleri her zaman canlı ve çarpıcıdır. Tekke ve tasavvuf çevrelerinden etkisinden kurtulmuş ve doğaldır. Tıpkı

Dayanmalı Hak'tan gelen cefaya
 Sen ölmeden bende yetem vâdeye
 Kafir rakip gelmiş girmiş odaya
 Bana oturacak yerin kalmamış

(340-417)

dizelerinde olduğu gibi. Aşağıdaki dörtlükde ise verdiği küçük örnek anlatım gücünü gözler önüne sermektedir. Ona göre zaman öylesine bozulmuştur ki "ne çağlar olduğu" anlaşılamamaktadır.

Şu benim sevdiğim şirin sözleri
 Büyüdü sineme, ne dağlar oldu
 Karınca yükünü fil çekmez oldu
 Azdı zaman azdı, ne çağlar oldu

(275-344)

Sır ile hakikat söylenmez oldu
 Ulular nefesi dinlenmez oldu
 Şahinim kolumda eğlenmez oldu
 Turnası çok olan göle gideriz

(296-362)

Osmanlı hükümeti ile uzlaşmaya yanaşmayan köy alevileri tüm despot uygulamalara karşı çıkmaktadır. Ve Osmanlı düzeninin tüm yapıcı faaliyetlere ve değişime karşı olan ozan hep başka illerin özlemini çeker durumdadır.

Cahil olan söyler sözünü bilmez
 Meydana gelince özünü bilmez
 Üçsey vardır cennet yüzü göremez
 Biri münkir, bir münafık, bir gammaz

(288-355)

ozan artık bu değişime karşı ömrü boşa harcadığını düşünmektedir. Yanına dost, fikirlerine yoldaş bulamamıştır. Yada dostu ulaşamamıştır.

Bozuk Şu cihanın pergeri bozuk
 Yazıktır Şu geĀen ömüre yazık
 Tükendi daneler kalmadı azık
 Bir dost bulamadım gün akşam oldu

(272-341)

Dönemin en belirgin özelliği Türkmen ayaklanmalarıdır. Anadolu'da her yerde baŐgösteren bu ayaklanmalar tabiki ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşullardan kaynaklanmaktadır. Tüm bunların yansıması toplumun bireylerinde Āok net gözlenmektedir. Birde halkın ağlıktamn "ot otlattığı" düŐünülürse tüm bunların yadırganmaması gerektiği hatda ve hatda doğal karŐılanması gerektiği bile düşünülebilir. AĞlığın yanısıra;

Dostun zulfleri deste deste
 Erenler hak için oturmuş posta
 Bir zaman sağ gezdim bir zaman hasta
 Hasta halin nedir dar bulamadım

(200-277)

diyen birilerinin bulunamaması Āok doğaldır.

Tüm bu değişen değerler içinde ozan kendi değerlerine sıkı sıkı sarılarak izleyenlerine mesajlar iletmektedir. Örneğin;

Biz tüccar değiliz, alıp satmayız
 Karnımız geniştir, kibir tutmayız
 Rızasız ĀiĐ lokmayı da yutmayız
 Biz, Muhammed Ali diyenlerdeniz

(38-115)

Tabiki devam eden Pir Sultan;
 Pir Sultan'ım deme yalan
 Etme imanına talan
 Bu dünyada gerçek olan
 Ser verir sırdan ötürü

(146-226)

Yalan söyler koy gıybetden geçmesin
 Yersin haram, helâl geçmesin

(155-236)

Bağlanılması gereken ve Türk insanının gerçek kimliğini gösteren doğruluk, iyilik, misafirperverlik korunulacak değerlerdir. Bunların başında darda kalana yardımcı olmak, imece usulü çalışmak esastır. Komşuda pişen aş bile yeri geldiğinde paylaşılır ve "komşu da pişer bize de düşer" sözü doğrulanır. Ama değişen değerlerden biri de yardımseverliktir. Artık kimse birbirinin halini, hatırını soramaz duruma gelmiştir. Şartlar ve düzen adeta buna ortam hazırlamıştır.

Pir Sultan'ım hiç doğruya gelen yok
 Evvel mümin kulların iş alan yok
 Şu alemde halimden bir bilen yok
 Herkez kendi sevdasına bakıcı

(169-249)

Sonuçta ozan bu durumları değerlendirerek dizelerinde yer verir. Gerçek bir ozan olduğu için güzelin, iyinin örneğini de dizelerinde verecektir ve verirde. Ona düşen yol göstericiliktir vede;

Muhip, yoldaş olma kalles yâr ile
 O yâr da durmadı bir ikrar ile
 Sakın sohbet etme münkir kör ile
 Altının adını pula getirir

(248-320)

demektedir.

Misafirperverlik Türk ulusunun belli başlı özelliklerindedir. Yüzyıllar öncesine dayanan bu gelenek bir nevi yaşam tarzımızı oluşturmaktadır. Vatan, bayrak vb. tutkular gibi dönemin verdiği geleneksel bir alışkanlıkta misafir ağırlamadır. Hatda bu öylesine yerleşmiştir ki bir töre niteliği almış, netleşmiştir. Örneğin;

Rehberin payını yemen, ayırın
 Mürşidin payını candan kayırın
 Dudaktan emzirin, lebden doyurun
 Hak mihman gelince evlerinize

(74-153)

Himmet eyle pirim misafir gele
 Yavan yaşık yiyip yüzümüz güle
 Pir Sultan uğuru tut sen gel eve
 Mihmanlar siz bize sefa geldiniz

(70-148)

Evet öz, duru alevi geleneğinin bir başka güzel yanında mihman geleneğidir. Geleneklerimizde en önemli yeri kaplayan misafirperverlik, alevi geleneğinin de baş tacıdır. Eve gelen misafir değerlidir, kutsaldır. Ona iyi bakılmalı, hoş edilmelidir. Çünkü eve gelen mihman değil sevgili Ali'dir.

Candan, gönülden ağırlanmalıdır.

Ahlaksal bunalımlar, toplumsal değişmeyle aynı ivmeye bağlıdır. Bir toplumda gelenek-görenek, yaşam biçimi vb. alanlardaki değişim yönü ahlaki öğeleri yakından ilgilendirmektedir. Osmanlı toplumundaki baskıcı tutum sonucunda kişiler sadece kendilerini düşünür duruma gelmişlerdir. Kadılar haram yemekte, rüşvet almakta vede tüm bunların yanısıra ekonomik çalkantılar hüküm sürmektedir. Tabiki bu durum toplumda kapanmayacak yaralar açmaya devam etmektedir. Ozan;

Gelir senden önce yükseğe çıkar
Gözlerinden kanlı yaşını döker
Ayağın kayınca urganın çeker
En iyi dostundan sakın sen seni

(187-267)

Toplumsal yapı ile ekonomik yapı arasındaki kopukluk ahlaksal değerlerde örf-adet'de bunalımlarla kendini göstermektedir. Tıpkı;

Sabahtan kalk selâmı verme nursuza
Komşu olma edepsizce arsıza
Yalnız git yoldaş olma pirsizce
Ahiri işine hile getirir

(260-330)

dizelerinde olduğu gibi. Toplum içinde değer verilen komşuluk ilişkilerinde de bir takım kıstaslar gözetilmektedir. Tabiki kişiler ilişki içinde oldukları toplumun üstün olan değerlerine sahip çıkmaktadırlar.

Yüzyıllar öncesinden günümüze uzanan geleneklerden biride doğumdan sonra yapılan bazı törenlerdir. Örneğin "diş düğünü", "kırk çıkarma", "ad koyma" bunlardan bazılarıdır. Bunlar için törenler düzenlenir, toplanılır, yenilir, içilir. İşte bu törenlerden biri için "Yaş Destanı'nda";

Ademoğlu şu dünyaya gelince
Yeni açmış güle benzer misali
Anasından doğup kırkı çıkınca
Kalaylanmış tasa benzer misali

(309-378)

Toplum içinde doğum-ölüm vb. olaylarla halk biraraya gelmektedir. Eş dost acı haberle biraraya geldiğinde dilinde ağıt, içinde kor gibi bir alev olagelmıştır. Ozan tüm bu acı olayları yaşamakta ve ölüme dair şiirler yazmaktadır. Ölümden korkmadan onunla yanyana tıpkı;

Yaratmıştır insan ile hayvanı
insanda emanet koydu bu canı
Üçyüz altmış altı peygamber hanı
Bizi kormuya onları alanlar

(290-356)

dizelerinde olduğu gibi.

Kahpe felek ne iş işler bizlere
Sarıyorlarmış en arşın bezlere
Şu dünyaya bakan ala gözlere

(338-414)

Ölümü kanıksayan ozan bunun çok yakında olduğunu sık sık ifade etmektedir.

Pir Sultan Abdal'ım Hakk'a yakındır
 Edebi, erkânı hemen takın dur
 Ölüm uzak derler, heman yakındır
 Dostlar, bizi sefa ile gönderin

(326-399)

Pir Sultan Abdal'ım baki değildir
 Tuz ekmek her aşık hakkı değildir
 Bu dünya kimseye bâki değildir
 Sal Allah'ım sal sılama varmayım

(203-280)

Pir Sultan "Yaş Destanı" adını verdiği veriminde ise geleneksel törenden, yapılan işlerden bahsetmektedir. Bir bebeğin doğumdan doksanına kadarki gelişiminden bahseder.

Bir çocuk anasından doğunca
 Bedenini pişirmeye tuz ister
 Urgan buryan ortalıkta kalınca
 Setrini örtünmeye de bez ister

(333-407)

Bu törenlerin yanısıra toplumdaki ahlaki değerlere de sıkı sıkıya sarılmış insanların sesi de olmuştur ozan.

Ahlak; bu temel kavram için ozan önemli temler vermektedir. Gerek tarikat ahlakı, gerek toplumun benimsediği kuralları içeren ahlaksal öğeler şiirlerinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Örnekler:

Erenler yerdeki yüze basmazlar
 Can olanlara derinden küsmezler

Bir suç ile bir kardaştan geçmezler
Ben günahkâr kulum erenler mürvet

(94-171)

Bak şu aşıkın haline
Ne gelse söyler diline
Küfrü imanın yerine
Sayamazsın demedim mi

(101-180)

Toplumdaki ekonomik çöküntü vede kargaşa ahlaksal değerleri tabiki zedeleyecektir. Ozan, içinde bulunduğu dönem içinde bu tür bozulmalara örnekler vermektedir.

Senin ile hüsnün bahçesin gezer
Gönül aşk elinden satırlar yazar
Ardınca önünce kuyular kazar
En iyi dostundan sakın sen seni

(187-266)

Bir gardaşa meyil verip
Tuzun ekmeğın yiyip
Azıcık noksanın görüp
Tez başına kakma gönül

(197-275)

Değerlere yönelik motifleri sık sık gördüğümüz dizelerinde ozan zaman zaman öğüt-nasihat vermektedir. Bu kimi zaman birliğe yönelik kimi zamansa;

Biz müminiz kalbimizde kara yok
Bizde yoğa var demezler, vara yok

Şimden geri ayrılmağa çare yok

Hâr elimden açılır güllerimiz

(294-360)

şeklindedir. Bunların yanısıra bahsedilen bozulmalar salt ilişkilerde sınırlı kalmamaktadır.

Er değildir er nefesi tutmayan

Arıdıp kalbini temiz etmeyen

Özünü rızaya teslim etmeyen

Sürdüler dergahtan hal nic'oldu

(270-340)

Çeşitli kurumlarda, dergah, tekke vb. yerlerde, yöneticiler, yola elverenler vb. konumdaki kişilerde de kendini gösterebilmektedir. Daha çok ülkeye yönelik değerlerden bahseden ozan yer yer hatda genellikle aslı saklamıştır. Asıl olan düşünce, umut, duygu genelde şiirlerine yansırken bir kılıf bulmuştur kendine. Yada bir sembol. Özellikle aldığı terbiyeyi, yoluna başını koyduğu (başkaldırışı) inancını yeşerten Pir Sultan bir dörtlüğünde;

Sen Hakkı yabanda arama sakın

Kalbini pak eyle Hak sana yakın

Ademe hor bakma gözünü sakın

Cümlesin âdemde buldun erenler

(113-192)

demektedir.

Yaşam tarzı, düşünce tarzı ile bir bütün olan ozan,

Muhabbet eyleyip yokla pirini

Yusun senin nâmus ile arını

Var bir gerçek ile kıl namazını
Kıldığın pazarda ziyan gelmesin

(107-186)

derken daha bireysel duygularına yer vermiş ve daha çok dini düşünüşünüm ahlaksal öğesinden örnek vermiştir. Aynı şekilde

Ali kulu isen Hak'tan utana
Var pazarlık eyle cevher satana
Bu yolun içinde riyâ tutana
Sürün gitsin dört kapıda yer olmaz

(289-356)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sosyoloji insan ilişkilerinin bilimsel olarak incelenmesidir. Çalışma alanı toplumdur. Sosyolojinin konusunu oluşturan insan ilişkilerinin bütünü bize sosyal yapıyı verir. Bireyler çeşitli görevlerini, maddi-manevi kültür öğelerini burada öğrenir ve gelirtirirler. Bu sürece sosyalleşme süreci adı verilir. Kültür bu konuda en büyük görevi üstlenen yapı taşıdır. Kültür toplumsal bir üründür. Önemli işlevlere sahip olmasını sağlayansa dil faktörüdür. Dil ile toplumdaki olayları anlatmak ve anlam kazandırabilmek mümkündür. Dili kullanan yazar, şair, sanatçı toplumsal bir mesaj, ileti kullanmak durumundadır. "Sanat sosyolojisi sanatı; bireysel duygululuk içinde tarihsel ve toplumsal gerçeğin anlatıldığı bir yol olarak ele almaktadır." (Ergün 1984:19) Dolayısıyla halkın sesi, soluğu olan ozanlar hem çağının tanığı hemde halkın sanatçısıdır.

Toplum sosyoloji ve edebiyat için ortak çalışma alanıdır. Halkın kurumsallaşmış ya da o boyuta ulaşmış ilişkiler ağını, yaşam biçimini, kültürünü, sorumlarını irdeleme açısından halk edebiyatı toplum ve birey arasındaki ilişkileri üst düzeyde verebilmektedir. Halk edebiyatının sözlü verimlerinin yaratıcıları halk şairleridir. Halka en yakın sanatçı olma durumundadır. Ozanlar bir yandan toplumun politik, ekonomik vb. sorunlarını dile getirirken, diğer yandan halk ozanlarının geleneğini yaşam biçimi olarak yansıtır. Ozan içinde bulunduğu topluma bakış açısı, tarzı, konuları işleyişi, ağırlık verdiği konuların farklılığı gibi

olgularla kişilik gösterirler. İşte Pir Sultan'ı Pir Sultan yapan, Yunus'u Yunus yapan olgulardır bunlar. Pir Sultan Abdal'da döneminin özelliklerini şiirlerinde göz önüne sermiştir.

"Öteden beri bizde sanatçının toplumsal konularla ilgilenmesi, toplumun acılarını, yaralarını ele alması yadırganmıştır. Dahası böylesi sanatçıların başı ezilmiştir. Konuşan dilleri kesilmiş, yazan elleri kırılmıştır. Her çağda bu böyle olmuştur. Oysa sanatçı toplumdan kopamaz. Buna karşın sonunda unutulup gideceklerini bile bile unutulmazlara olmadık işler etmişlerdir Hızır Paşalar..." (Erseven, Aşık Veysel'de Halk Şiiri 1993:9)

Çağımızdan yüzyıllar öncesinde yaşayan Pir Sultan Abdal'ın dizeleri tıpkı Erich From'un "canlı olmak dingin değil, devinimsel (dinamik) bir kavramdır. Bir canlılığın varlığını ve özgül güçlerini açıp ortaya koyması bir ve aynı şeydir. İnsanın yaşam amacı, onun kendi güçlerini, doğasının yasalarına uygun şekilde ortaya koyması olarak anlaşılmalıdır" sözüne uygun bir şekildedir. (From 1985:31)

Pir Sultan Abdal'ın düşün sisteminin temelini oluşturan, yer yer başkaldırısına, yer yerse özemle dizelerinde sevgisini haykırdığı kişiler onun sanatının temelini oluşturmaktadır. Pir Sultan sazıyla, sözüyle ve inancıyla bir bütündür. Bıçak gibi keskin, şahin gibi kıvrak ve güneş kadar sıcaktır.

Pir Sultan şiir geleneği köy aleviliğinin bigileriyle Bektaşî edebiyatının en can alıcı örneklerini bize

sunmaktadır. Bu gelenekte başka bir yan daha vardır. Bu müslüman mistik inançlarının törelerinin, törelerinin ve öğretisinin izleridir. Tabii ki ozan burda tarikat sınırlarını zorlamış ve düşün sistemini çok açık olarak ifade etmiştir. İçinde duyduğu aşkı Anadolu dervişlerinin kullandığı sözcük ve sembollerle anlatır. Fakat Pir Sultan Yunus Emre'de görüldüğü gibi bütün insanlığı kucaklayan, hoş görülü, coşkun bir insanlık sevgisine ulaşamamıştır. Burada dikkate alınması gereken Yunus Emre ile Pir Sultan'ın toplumsal koşullarının aynı olmadığı gerçeğidir. Pir Sultan gerek ekonomik gerekse siyasal açıdan Osmanlı imparatorluğunun en karışık, en istikrarsız döneminde yaşam ve düşün savaşı vermiştir. Baskı ve eşitsizlik altında başkaldırı ve kurtarıcı arama ona sitemde bulunma ihtiyacı çok açık olarak hissedilmektedir.

Yunus Emre;

Yaratılanı severim

Yaradanda ötürü

derken Pir Sultan

Pir Sultan'ım niye geldin cihana

Kusur senin imiş etme bahane

Evvel kullar yalvarırdı sultana

Şimdi minnetç'ettin kula sultanı

diyerek düzenin, içinde bulunduğu ortamın özelliklerini iletmektedir.

Pir Sultan Abdal 16. yy.da yaşamış bir halk ozanıdır. Yaşadığı yüzyıldan bu yana birçok ozanı etkilemiştir. Sanatını yaşamıyla ödeşleştiren ozan, ülküsü uğruna başını

vermiştir. Şiirlerinde çok çeşitli konulara değinmiştir.

Anadolu'da önceden varolan hoşgörü ortamı yok olmuştur. Halkdan uzaklaşan yöneticiler halkın sorunlarına çözüm bulmaktan uzaktır. Dinsel hoşgörü yerini baskıya bırakmıştır. Köylü ağır vergi yükü altındadır. Hırsızlık, rüşvet, adaletsizlik, iç kavga sürüp gitmektedir. Tımar sistemi bozulmaya başlamıştır. Halk yoksulluk içindeyken yönetime başkaldırıları olur. Bu başkaldırıların temel nedeni ise hep din olarak algılanmıştır. Kapı kulları, kadılar, müftüler haksızların yanında yer almaya başlamıştır. Rüşvet öylesine kurumlaşmıştır ki;

Koca başlı koca Kadı
Sende hiç din iman varmı
Haramı helali yedin
Senin gibi hayvan varmı

diyen ozan bu durumu ifade etmeye çalışmıştır.

Azınlıklara sağlanan kolaylıklar hiçbir zaman Osmanlı Devletinin köylüsü için gerçekleştirilememiş uygulamalardır. Vergide karşılaşılan usulsüzlükler, faizcilik, asker ve sivil bürokratların yağmacılığı iyiden iyiye hissedilir derece artmıştır.

Yavuz Sultan Selim döneminde keskinleşen tutucu ideoloji Anadolu halkına zorla benimsettirilmek istenmiştir. Doğuda güçlenen Safavi devletinin düşünce ve politika olarak Anadolu halkına gösterdiği yakınlık ise ayrı bir zulüm nedeni olmuştur. Osmanlı'da din ve milleti bir olarak değerlendiren bir politika izlemeye başlamıştır. Şah İsmail'in Alevi-

Bektaşi felsefesine yatkınlığı Türkmenlerin karşılaştığı güçlükler, zulüm ve ekonomik sıkıntı sonucu Şah'a sığınma isteği gibi bir sonuç doğurmuştur.

İşte Pir Sultan bu ortamın ve bu koşulların ürünü bir ozandır. Halkın düşünce ve özlemlerini dini parololarla, süslenmiş sözlerle, saziyla dile getiren ve halkıyla mücadeleye dönüştüren bir lider-ozandır. Aşağıdaki dizeler bunu net olarak göstermektedir.

Ulu mahşer olur, divan kurulur
Suçlu, suçsuz gelir anda derilir
Piri olmayanlar anda bilinir
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

veya

Uyur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi

Pir Sultan'ın mücadelesine kulak verirken kendisini yetiştiren felsefenin gereği her alanda Osmanlı'yla ters düştüğünü bir an olsun gözden irak tutmamalıdır. Şiirlerinde sıkça geçen Mehdi, Şah, Ali kavramları haklıların haksızların zulmünden kurtaracak bir simgedir. Şah güzel günleri getirecek kurtarıcı, güç ve güzel günler habercisidir. Şah bir felsefedir. Sığınılan başkaldıran bir felsefe.

Padişah katlime ferman dilese
Yine geçmem ala gözlü Şahımdan

Celladlar karşımda satır bilese
Yine geçmem ala gözlü Şahımdan

veya

Deryaya ayrılmış sellere döndüm
Vakitsiz açılmış güllere döndüm
Ataşı kararmış küllere döndüm
Dost senin derdinden ben yana yana
Şah yana yana, Hak yana yana, Pir yana yana

Pir Sultan mücadelesini sürdürürken bu güce bağlanır, bu güce dayanır. Hiçbir zaman olup bitenlerden halkı suçlamaz. Başka birdeyişle kavgasının temelinde yeni bir toplum düzeni arayışı vardır. İçinde yaşadığı düzenin sosyal ve ekonomik temelinden çok güçleri ile kavgalıdır. Din ve siyasal gücü elinde tutanlarla kavgalıdır. İşte kurtarıcı Mehdi burda da kendini gösterir özlemle,

Mehdi dedem gelse gerek
Ali divan kursa gerek
Haksızları kırsa gerek
intikamın ala birgün

içinde yaşadığı dönemde hükümetçe verilen bir raporda halkın "ot otladığı" belirtirken bu dönemde ayaklanan Davutoğlu Osmanlı iktidarının meşruluğunu yitirdiğini belirtiyordu. O dönem bütün bütün kurumlarıyla bozulmuş düzenin yeniden kurulması, düzeltilmesi gereken bir dönem olarak değerlendiriliyordu. Halkın inleme sesine Pir Sultan'ın türküleri işte böyle bir zamanda katılmıştır. O dönemde Anadolu'da ardarda çıkan ayaklanmalar yoksul halkın

dayanma gücünün kalmadığının en güzel kanıtıdır. Örneğin;

1511 yılında tımarları zorla ellerinden alınan halk Toros bölgesinde Şah Kulu etrafında toplanmıştır. Nur Halife Çorum-Amasya-Tokat bölgesinde halkın kurtarıcısı olduğunu söyleyerek (1512) ayaklanma başlatmıştır. Halkın ezilmişliğine bir son vermek için Şeyh Celal yıllarca süren bir isyana öncü olmuştur. Bunu Baba Zunnun ve Kalender Çelebi izlemiştir. Anadolu harap, yangın içinde. Halk ise derbeder bir biçimdedir. Artık sadece Pir Sultan değil, dağlar taşlar isyan etmektedir.

işte Pir Sultan'ın tüm haksız örneklerine karşı içinde duyduğu özlem çoğu zaman bir çağrıya dönüşür.

Açalım kızıl sancağı

Geçsin Yezitlerin çağı

ya da;

Bir yürüyüş eyleyelim

Tevekkeltü TaaAllah

Güçlü hitabı, derin ezgileriyle sesine ses katan ozan yaman bir propagandacıdır. Dizeleri çağrılarla, eleştirilerle kalmamaktadır. Çok çeşitli konularla karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin öneminden, kadının toplum içindeki yeri ve önemi, düzensizlik, eşitsizlik, adaletsizlik motifleri onun zengin içsel ve düşünsel yapısını gözler önüne sermektedir.

Toplum yapısını, toplumsal olayları, sosyal sorunları, yönetimin siyasal gücün, haksızlığın belirgin özelliklerini, toplumdaki değişimin yönünü ve özelliklerini dizelerine yansıtan ozan tam olarak kendine düşen görevi yerine getirmiş

bir sanatçıdır. Her ne kadar "sanatkar yazarken, düşünürken hatta yaşarken hür olmalı" sözüne uygun yaşamamışsa da... yazarken, düşünürken hürdür. (Yaşar; Sanat ve Sanatkar 1990:7) Dizelerine gem vurmamış haklının sesini çağımıza dek taşımıştır. Bazı kaynaklar ozanı değerlendirirken "şairlerinde Sivas ve yöresini ilgilendiren coğrafya isimleriyle tarihi hadiseler yer verir. Ayrıca Hazreti Ali gibi büyüklere hayli mubalalı bir bağlanış görülür. Ancak bu sağlam bir imandan ziyade dünya emelleri peşinde koşan ve isyancı ruhun ihtiraslarından kaynaklanır" demektedir. (Yeni Rehber Ansiklopedisi, C.16:283)

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde sağlam bir iman olup olmaması söz konusu değildir. Söz konusu olan toplumun içinde bulunduğu durumdur. Osmanlı Safavilerle toprak üleşim savaşında halkın bir kesimini yanına çekebilmek için öteki kesimini feda etmektedir. Halk tabakaları arasındaki inanç farklılıklarını körükleyerek, karşısındaki cepheyi zayıflatmayı düşünmektedir.

Hemen belirtmelidir ki Pir Sultan Abdal bazılarının sandığı gibi, din uğruna mücadele veren "din mücahidi" değildir. O sıradan bir Alevi "din öncüsü"de değildir. O zamanında kırsal kesimde örgütlenen mualefete sazıyla, sözüyle öncülük eden bir lider-ozan'dır. Dinsel bir cila ile de süslenmiş olsa, daha iyinin, daha güzelin, daha aydınlık bir geleceğin sözcülüğünü yapmaya çalışmıştır. Şah, ali Mehdi onda bir simgedir. Güzel günlerin habercisidir. Yaratıcısıdır. O Salt Alevi ozanı değil "Türk Halk Ozanı"dır. Zengin

verimleri, güçlü sesiyle halkın sanatçısıdır. Yaşadığı yüzyılın şartlarından etkilenmesi de doğal karşılanabilir niteliktedir. Şiirlerinden anlaşılabilceği gibi dönemin özelliklerini verirken tek taraflı düşünmemiştir. Yalnız olarak kabul ettiği herşeye itirazı, başkaldırısı vardır. Bu genelde Osmanlı olsa bile kendi içinde, yaşadığı toplumda gördüğü yanlışlıklara da karşı gelmektedir. İyi ve güzel arayışı sürekli devam eden ozan yönetim ve toplum yapısının yanlışlıklarını yererken yeni bir düzenin temel taşlarını vermektedir. Bununla birlikte,

Esme zülüflerim yellere karşı

Bülbül figan eder güllere karşı

Gel beni ağlatma ellere karşı

Yürekte yeralan türlü türlüdür

Ah neyleyim karşımızda ölüm var

Ölüm dedikleri kanlı zalim var

Ne ağlayıp ne gülecek halim var

Yürekte yaralar türlü türlüdür

derken o keskin dizelerin ötesine ulaşır ozan. Başkaldırı zaman zaman sevgiye dönüşür, zaman zamansa yukarıdaki örnekte olduğu gibi yumuşak bir siteme.

Pir Sultan'ın şiirlerindeki çeşitlilik, duyuş, düşünüş farklılıkları ve çelişkili bölümler görülmektedir. Bu zengin verimlerde genel olarak üç ayrı kesit belirir:

- 1) Aşk
- 2) Tasavvuf
- 3) Başkaldırı

Aşk şiirlerinin sayısı oldukça azdır. Bu aşk bir kadına güzele duyulur. Konusu insandır. Bu güzel hayal edilir. Onun için acı çekilir. Zalim bir sevgilidir bu kişi. Sanat yönünden fakir bir özellik gösterir bu şiirler.

İkinci bölümde tarikat kuralları, inanç duygusu ve düşünüş izleri görülür. İlahi bir aşk söz konusudur. Ali Mürşit'dir. Yol'a giden kimsenin farklılığı vurgulanır. Derin bir bağlılık söz konusudur (Tarikata, Ali'ye). Ali balkıyan nur'dur. Ali sevgisi temeldir. Onu Muhammet izler. Gönül yapmak kâbe yapmaktan yeğdir. Ali düşmanlarına amansız bir kin beslenir. Yezit'ler acımasız olarak işlenir. Üçüncü bölümde ele alınan şiirleri Pir Sultan'ı Pir Sultan yapan şiirlerdir. Ozan burada güçlü, kişilikli ve kavgacıdır. Uzlaşmaz görünür. Eylemci bir kişiliğe bürünür. Bir kurtarıcı (Şah) beklemektedir. Umut içindedir. Haksızlığa, düzene başkaldırı içindedir. En zengin verimlerini bu bölümde gözler önüne serer.

Fakat tüm bunlarla birlikte bir gerçek gözden kaçırılmamalıdır. Pir Sultan halkın sanatçısıdır. Belkide şiirleri de bu güne dek halkın ilmeğinden geçmiş bir halidir. Tüm bu şiirler tek bir Pir Sultan'a mal edilebilir mi?

Günümüzde Pir Sultan Abdal için tanıtma dernekleri kurulmuştur. Her yıl Yıldızelinin Banaz köyünde Pir Sultan Abdal'ı anan şenlikler düzenlenmektedir. Banaz köyünün hemen yukarısında bulunan tepeliğe bir Pir Sultan Abdal'ı simgeleyen heykel dikilmiştir. Halk edebiyatımızın bu eşsiz ozanını anma şenlikleri çerçevesinde yapılan kültür ve sanat

etkinlikleri son üçyıldır daha kapsamlı bir şekle bürünmüştür. Pir Sultan Abdal adında bir kültür ve sanat dergisi 1990 yılından bu yana düzenli olarak okurlarına hizmet vermektedir.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa
1975 Tımar Rejiminin Bozuluşu.
Ankara: D.T.C.F. Basımevi, III.
- AKDAĞ, Mustafa
1971 Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi 1453-1559.
Ankara: D.T.C.F. Yayınları, II.
- AKDAĞ, Mustafa
1976 Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu.
Ankara.
- AKDAĞ, Mustafa
1983 "Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi."
(Aktaran: Atilla ÖZKIRIMLI),
Birikim Dergisi, 14.
- AKDAĞ, Mustafa
1979 Celali İsyânları.
Ankara, D.T.C.F. Basımevi.
- ALPTÜRK, Emre
1990 "Vakıf Sohbetleri."
Türk Edebiyatı,
İstanbul: 200, Şubat.
- ANDREASYON, Hrand
1962 "Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâli İsyânları."
1963 İst.Üni.Ed.Fak.Dergisi,
İstanbul: XIII, Eylül.
- ARSLANOĞLU, İbrahim
1984 Pir Sultan Abdal'lar.
Ankara: Erman Yayınevi.
- ARSLANOĞLU, İbrahim
1986 "Buda Başka Bir Pir Sultan mı?"
Türk Folkloru, Ocak.
- AŞIK VEYSEL
1985 "Dostlar Beni Hatırlasın"
(Haz.Ümit Yaşar Oğuzcan),
İstanbul: Özgür Yay.Dğt., 8.Baskı.
- AŞIK İSMETİ
1984 "Hayatı ve Değişleri."
(Haz.Doğan Kaya),
Sivas: Esnaf Matb.
- AŞKUN, Vehbi Cem
1941 Sivas Folkloru.
Sivas: Kamil Matbaası.

- AŞKUN, Vehbi Cem
1942 Emrah-Selvican Hikayesi.
Sivas: Kamil Matbaası.
- AVCIOĞLU, Doğan
1987 Türkiye'nin Düzeni-Dün-Bugün-Yarın.
Tekin Yayınevi.
- BAKILER, Y. Bülent
1986 Aşık Veysel Hayatı-Şiirleri.
Tercüman Yayınları.
- BALTACIOĞUL, İ. Hakkı
1966 Ziya Gökalp.
İstanbul: Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği
Yayınları.
- BAŞGİL, A. Fuad
"Din Hürriyeti, Atatürk, Din ve Laiklik."
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Yayın, 2.
- BAŞGÖZ, İlhan
1979 Ali İzzet Özkan Yaşamı, Sanatı.
Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- BAYRAK, Mehmet
1986 Pir Sultan Abdal.
Ankara: Yorum Yayınevi.
- BENEKAY, Yaşar
1967 "Yaşayan Alevilik."
Röportaj,
İstanbul
- BERKEZ, Niyazi
1978 Türkiye'de Çağdaşlaşma.
İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- BERGSON, Henri
1986 Düşünce ve Devingen (La Pensee etle Mouvent).
(Çev.Miraç KANTARCIOĞLU),
İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, II.Basım.
- BEZİRCİ, Asım
1979 Halk, Sosyalizm, Kültür ve Edebiyat.
Sanat Emeği Yayınları.
- BEZİRCİ, Asım
1986 Pir Sultan.
İstanbul: Say Kitabevi.

- BOUTHOU, Geston
1971 Toplum Bilimin Tarihi.
(Çev.Cemal SÜREYYA),
İstanbul: Varlık Yayınları.
- BORATAV, P. Naili
Halk Edebiyatı Dersleri.
- CARLAUI, J.C. ve J.C. FILLOX
1985 Edebi Eleştiri.
(Çev.Ayşe Hümeyra ÇAKMAKLI),
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., I.Baskı.
- CİN, Halil
1985 Osmanlı Toplumsal Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması.
İstanbul: Boğaziçi Yay.
- CHILDE, Gordon
1978 Kendini Yaratan İnsan-İnsanın Çağlar Boyunca
Gelişimi.
(Çev.Filiz OFLUOĞLU),
İstanbul: Varlık Yayınları, II.Basım.
- ÇAĞATAY, Neşet
1983 Makaleler ve İncelemeler.
Konya: Selçuk Üni.Yay.
- DİLÇİN, Cem
1983 Örneklerle Türk Şiir Bilgisi.
Ankara: Sevinç Basımevi.
- DİZDAROĞLU, Hikmet
1969 Halk Şiirinde Türler.
Ankara: T.D.K. Yay.
- DİZDAROĞLU, Hikmet
1981 "Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler."
Türk Folkloru, 26, Eylül.
- DÖNMEZER, Sulhi
1982 Sosyoloji.
Ankara: Savaş Yayınları.
- DURKHEIM, Emile
1937 Les Formes elementaires de la vie religieuse,
librairie, Felix alcan.
- ELÇİN, Sükrü
1981 Folklor ve Halk Edebiyatının Milli Birliğin
Oluşmasındaki Rolü.
Ankara: Türk Kültürünü Arş.Ens.

- ELÇİN, Şükrü
1981 Halk Edebiyatı Giriş.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ELÇİN, Şükrü
1987 Aşık Ömer.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ELÇİN, Şükrü
1987 Gevheri.
Ankara: Kültür ve Turizm Bak.Yay., I.Baskı,
- ELIOT, T.S.
1983 Edebiyat Üzerine Düşünceler.
(Çev.Sevim KANTARCILOĞLU),
Ankara: Kültür ve Turizm Bak.Yay., Başbakanlık
Yayınevi.
- ERSEVEN, İlhan Cem
1990 Alevilerde Semah.
Ekin Yay.
- ERSEVEN, İlhan Cem
1993 "Aşık Veysel'de Halk Şiiri."
Halk Ozanlarının Sesi, 2, Mart.
- ERGÜN, Doğan
1984 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı.
İstanbul: Gerçek Yayınevi, 4.Baskı.
- EYÜBOĞLU, Selahaddin
1983 Pir Sultan Abdal.
İstanbul: Cem Yay.
- FIRAT, M. Şerif
1961 Doğu illeri ve Varto Tarihi.
Ankara: M.E.B. Yay., 2.Basım.
- FROM, Erich
1985 Kendini Savunan İnsan.
İstanbul: Say Dağıtım, 2.Baskı.
- GORAUDY, Roger
1980 Kıyısız Bir Gerçeklik Üzerine.
(Çev.Mehmet H. DOĞAN),
İzmir: Aydın Yay.,
- GÖKALP, Ziya
1970 Türkçülüğün Esasları.
(Haz.Mehmet KAPLAN),
İstanbul: M.E.Basımevi.

- GÖKALP, Ziya
1976 Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol.
(Haz.Yusuf ÇATUKSÖZEN),
İstanbul: Yelken Matbaası.
- GÖKYAY, Orhan Şaik
1969 Birinci Milli Kültür Şurası Genel Kurul
Görüşmeleri.
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 80.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki
Alevi-Bektaşî Nefesleri.
- GÜNEY, E. Cem
1971 Folklor ve Halk Edebiyatı.
İstanbul: M.E. Basımevi, 1.Basım.
- GURVITCH, Georges
1985 Sosyoloji ve Felsefe.
(Der.Kadir CENGİZBAY),
İstanbul: Değişim Yay., I.Baskı.
- GURVITCH, Georges
1964 Traite de Soslologie.
P.U.F. II.
- HAMAMCIOĞLU, Sami
1990 "Ben Türkiye'yim."
Çağrı, 385, Şubat.
- HILAV, İ, Selahattin
1990 100 Soruda Felsefe El Kitabı.
İstanbul: Gerçek Yayınevi, 5.Baskı.
- İNALCIK, Halil
1965 Adaletnameler-Belgeler.
Ankara: T.T.K. Yay., II.
- KARAL, Enver Ziya
1983 Osmanlı Tarihi.
Ankara: T.T.K. Yay., VIII.
- KARAMAN, Abdülkadir
1945 Fuzuli, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti.
İstanbul: İstanbul Üni.Ed.Fak.Yayınları.
- KEMAL, Mehmet
1990 "Politika ve Ötesi"
Cumhuriyet Gazetesi, Eylül.
- KEMAL, Yaşar
1973 "Baldaki Tuz."
Milliyet Sanat Dergisi, Mart.

- KEZKİOĞLU, Osman
1968 Fikih Tarihi ve İslam Hukuku.
Ankara.
- KONGAR, Emre
1987 Türkiye'nin Toplumsal Yapısı.
- KÖPRÜLÜ, Fuad
1954 Edebiyat Araştırmaları.
- KÖPRÜLÜ, Fuad
1961 Türk Saz Şairleri I.
- KUDRET, Cevdet
1979 Halk Şiirinde Üç Büyükler (Karacaoğlu).
İnkılap Kitabevi.
- KURTGAN, Amiran
1982 Genel Sosyoloji.
İstanbul: Divan Yayınları.
- KUTLU, Şemsettin
1988 Dertli.
Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay.
- KUTSİ, Tahir
1978 Türk Halk Şiiri Antolojisi.
İstanbul: Toker Yay.
- KÜTÜKOĞLU, Abdülkadir
1962 Osmanlı-İran Münasebetleri.
İstanbul: İstanbul, Üni.Ed.Fak.Yay., I.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir
1980 "Şah Tahmasn'ın Üçüncü Murat'la Culus Tebriki."
İstanbul Üni.Ed.Fak.Tarih Dergisi,
İstanbul: XI, 15.
- MARDİN, Şerif
1979 Türkiye'de Toplum ve Siyaset.
İletişim Yayınları, II.Baskı.
- MARX, Karl
1966 Contribution a la critique de la philosophie
diudroid de Hegel'den anan: Maurree Duverger,
Sociologie potitique:
P.U.F.
- MUMCU, Ahmet
1969 Osmanlı Devletinde Rüşvet.
Ankara: Ankara Üni.Hukuk Fak.Yay.

- MUTLUAY, Rauf
1978 100 Soruda Türk Edebiyatı.
İstanbul: Gerçek Yayınevi, 4.Baskı.
- ORTAYLI, İlber
1978 Türkiye'nin İdari Tarihi.
Ankara: T.O.D.A.İ.E.Yay.
- OZANKAYA, Özer
1982 Toplum Bilime Giriş.
Ankara: S Yay., I.Baskı.
- ÖZKIRIMLI, Atilla
1990 Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi:
Alevilik-Bektaşılık.
İstanbul: Cem Yay.
- ÖZKIRIMLI, Atilla
1984 Türk Edebiyatı Ansiklopedisi.
I, Aşık Maddesi.
- ÖZKIRIMLI, Atilla ve S. KAYA
1982 Türkçe Konuşturan Sözlük.
İstanbul: Büyük Dağıtım Yay.
- ÖZKALP, Enver
1986 Sosyolojiye Giriş Dersleri.
Eskişehir: Anadolu Üni.Yay.
- ÖZTUNA, Yılmaz
1969 Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi.
VI.
- ÖZTELLİ, Cahit
1955 "XVII.yy.'da Devrimci İki Şair."
Türk Folkloru Araştırmaları
- ÖZTELLİ, Cahit
1989 Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri.
İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 7.Baskı,
- PARSONS, Ticaolt
1951 The Sociol System.
Glenco: Free Press, III.
- PEÇEVİ
1968 Peçevi Tarihi.
(Çev.Murat Uraz),
İstanbul: Neşriyat Yurdu Yay., I.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali
1974 Türk Halk Şiiri Antolojisi.
Ankara: Bilgi Yayınları.

- READ, Herbert
1981 Sanat ve Toplum.
Ankara: Umran Yay.
- REFET, İshak
1983 Karacaoğlu.
Ankara: Ankara Halkevi Neşriyatı.
- REFİK, Ahmet
1932 OnAltıncı Asırda Reficilik ve Bektaşilik.
İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim
1987 Erçişli Emrah.
Ankara: Kültür ve Turizm Bak.Yay., Nüve Matb.
- SENCER, Muzaffer
1986 Türkiye'nin Yönetim Yapısı.
İstanbul: Alan Yay.
- SORAKIN, Pitirim
1966 Sociological Theories of Today.
Newyork: A.Harper International Edition.
- SÜMER, Faruk
1972 Oğuzlar (Türkmenler)-Tarihleri, Boy Teşkilatı,
Destanları.
Ankara: D.T.C.Fak.Yay., 2.Basım.
- SÜMER, Faruk
1952 Kızılbaşlık ve Safavi Devleti.
R.T.M., III, 31.
- ŞENER, Sami
1980 Osmanlı'da Siyasal Çözüm.
İstanbul: İnkılap Yay.
- TALAT, Ahmet
1933 Türk Şiirinin Vezni.
İstanbul: İhsan Matb.
- TALAT, Ahmet
1933 Tokatlı Nuri.
Çankırı: Çankırı Matbaası
- TANKUT, Hasan Reşit
1939 Köylerimiz-Bugün Nasıldır? Dün Nasıldı-Yarın Nasıl
Olmalıdır?
İstanbul.
- TANYOL, Cahit
1984 Atatürk ve Halkçılık.
Ankara: İş Bankası Yay., 2.Baskı, 69.

- TEKİNDAĞ, Sahabettin
 1962 Şah Kulu, Baba Tekeli İsyanı.
 B.T.T.D., I, 3,
 TANSEL Selahattin
 Yeni Vesikalar Karşısında II.Beyazıt Hakkında
 Mütealalar
 BELL XXVII, 106.
- TOYNBEE Arnold
 1971 Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu.
 (Çev.Kasım Yargıcı),
 İstanbul: Milliyet Yay.
- TÖKİN, F. Hüsrev
 1968 Türkiye'de Halk Hareketleri.
 İstanbul.
- TÜRKÖNE, Mümtaser
 1991 "Modernleşme ve İslamlaşma"
 Varlık, 1011, Aralık.
- ULUÇAY, Çağatay
 1954 "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?"
 İstanbul Üni.Ed.Fak.D.T.C. 9, Mart.
- UYGUR, Nermi
 1977 İnsan Açısından Edebiyat.
 İstanbul: İstanbul Üniversitesi F.E.Fak.Yay.,
 2.Baskı.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı
 Osmanlı Tarihi.
 Ankara: II, 2.Baskı.
- ÜLKEN, H. Ziya
 1947 Sosyolojiye Giriş.
 İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen-Ede.Fak.Yay.
- ÜLKEN, H. Ziya
 1969 100 Soruda Tasarruf.
 Gerçek Yayınevi.
- ÜLKEN,, H. Ziya
 1963 Felsefeye Giriş I.
 Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet
 1989 "Halk Şiirinde Bade İçme-Usta Çıracak İlişkileri."
 Tarla Dergisi, Temmuz-Ağustos.
- YARRSİMOS, Stefanos
 1986 Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye.
 İstanbul, Belge Yay., 5.Basım.

- YAŞAR, Ayşe
1990 "Sanat ve Sanatkar."
Ufuk Çizgisi,
İstanbul: 5, Şubat.
- YENİ REHNER ANSİKLOPEDI
1994 İstanbul: İhlas Yay., 16.
- YETKİN, Çetin
1984 Türk Halk Hareketleri ve Devrimler.
İstanbul: Say Yayınları, 3.Baskı.
- ZELYUT, Rıza
1975 "Mevlana Hangi Sınıfın Sanatçısıdır?"
Yansıma Sanat ve Kültür Dergisi, 37.
- WEBER, Max
1987 Sosyoloji Yazıları.
(Çev.Taha PARLA),
İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 2.Baskı.